

T.C

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ANAVATAN PARTİSİ ÖRNEĞİNDE TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA
MUHAFAZAKÂRLIK**

Hazırlayan

İsa YAPAR

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN

TOKAT 2016

ANAVATAN PARTİSİ ÖRNEĞİNDE TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA
MUHAFAZAKÂRLIK

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 30/12/ 2016

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

Üye : Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL

Üye : Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN (Danışman)

İmzası

M. Çolak
A. Yüksel
İ. Türkmen

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 22./12./2016 tarih ve 2016/5 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

ETİK SÖZLEŞME

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim.

[30/12/2016]

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

İsa YAPAR

İmzası

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın her aşamasında bana rehberlik edip, kıymetli vakitlerinden fedakârlık ederek çalışmayı yönlendiren Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK ve danışman hocam Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN'e, engin deneyim ve bilgilerinden yararlandığım Eski Devlet Bakanı Metin GÜRDERE'ye ve bu tezin hazırlanması sırasında desteklerini esirgemeyen kardeşlerim Burcu YAPAR'a, Duygu YAPAR'a, dostum Metin AYDAR'a ve yakın arkadaşlarıma teőekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türk siyasal hayatında merkez sağda yer alan DP, AP ve özellikle Turgut Özal dönemi ANAP'ın muhafazakârlığını incelemektir. Çalışmanın başında öncelikle muhafazakârlığın Fransız İhtilali'nden sonra Batı'daki tezahürü ve Türk muhafazakârlığındaki etkileri ile birlikte ANAP'ın muhafazakârlık anlayışı değerlendirilecektir. Buradaki amacımız Türk muhafazakârlığı ile Batı muhafazakârlığı arasındaki farklara değinerek, muhafazakârlığın tarihsel sürecini irdelemektir. Ayrıca, muhafazakâr düşüncenin doğuşunda etkili olan din, toplum, devlet mefhumları da ele alınmıştır. Aynı zamanda muhafazakârlığın batıdaki etkili isimleri ile Türk muhafazakârlığında etkili olan muhafazakâr-milliyetçi düşünürler de çalışmada yer almıştır. Türk muhafazakârlığının sosyo-kültürel yanları ile siyasal muhafazakârlığının algısı ele alınarak ANAP dönemi ile ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, Anavatan Partisi, Turgut Özal, Türk Muhafazakârlığı

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the conservativeness of the political life of Democrat Party which is placed in the center right wing, Justice Party and Motherland Party, especially the period of Turgut Özal. At the beginning of study, firstly manifestation of conservatism in the West after the French Revolution and Motherland Party (MP) conservatism along with the impact of Turkish conservatism will be assessed.

The aim is to investigate that the historical process of conservatism by mentioning the differences between the Turkey and the Western conservatism. Also, at the emergence of the Conservative thought, some concepts which religion, society and state is dealtwith. At the same time influential figures who lives in the West related with conservatism and conservative-nationalist thinkers who are effective in Turkey conservatism have also taken part in the study. By considering paradigm of political conservatism and socio-cultural aspects of Turkish conservatism has been tried to determine relationship with the era.

Key Words: Conservatism, Motherland Party, Turgut Özal, Turkish conservatism

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
1.ARAŞTIRMANIN KAYNAK KRİTİĞİ VE YÖNTEMİ	1
1.1. Konunun Amacı ve Önemi	1
1.2 Konunun Kapsam ve Sınırları	2
2.KAVRAM OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK.....	5
3.GELENEKÇİLİK VE MUHAFAZAKÂRLIK.....	11
4. MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN DOĞUŞU	13
4.1. Muhafazakârlık ve Toplum	17
4.2. Muhafazakârlık ve Din.....	21
4.3. Muhafazakârlık ve Devlet.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINA GİRİŞ	25
2.CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKÂRLIKTA YOL İZLERİ	30
3.CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKÂR AYDINLARDAN BAZILARI	34
3.1. Peyami Safa	34
3.2. Hilmi Ziya Ülken.....	39
3.3. Nurettin Topçu	41
3.4. Remzi Oğuz Arık.....	44
3.5 İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu.....	46
4.İSLAMCILIK VE MUHAFAZAKÂRLIK	49

İKİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ VE MUHAFAZAKÂRLIK	52
1.1 Demokrat Parti'nin Kuruluşu	52
1.2. Adalet Partisi Ve Muhafazakârlık	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. MUHAFAZAKÂRLIK BAĞLAMINDA 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ VE TÜRK SİYASAL YAŞAMININ BİÇİMLENMESİ.....	66
2. TURGUT ÖZAL'IN KISA BİYOGRAFİSİ	67
2. 1. Özal'ın Siyasi Hayatı.....	68
3. ANAP'IN KURULUŞU	70
4. ÖZAL DÖNEMİ ANAP MUHAFAZAKÂRLIĞI	71
4.1. 1983 Seçim Sonuçları	73
5. ANAP'IN TOPLUM VE MUHAFAZAKÂRLIK İLİŞKİSİ	75
5.1. ANAP Sivil Toplum-Muhafazakârlık İlişkisi	76
6. ANAP PROGRAMI 1983	78
7. ANAP DÖNEMİ VE MUHAFAZAKÂR ÇİZGİ.....	80
KAYNAKLAR	84
İNDEKS	90
EKLER.....	99
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AP	: Adalet Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
p.	: Page
MP	: Millet Partisi
S.	: Sayı.
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfa sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KAYNAK KRİTİĞİ VE YÖNTEMİ

1.1. Konunun Amacı ve Önemi

Genel itibariyle dünyada muhafazakârlık, Fransız İhtilali’ni yapan, onun düşün dünyasının da arka planı olan aydınlanma ve modernizme karşı bir tavır alış ve bunlara tepki şeklinde doğmuş bir ideolojidir. Hemen hemen 200 yıldır dünya siyasi literatüründe kendine yer bulan muhafazakârlık, “*Conservare*” kelime kökünden türeyen, mevcut durumu koruma, muhafaza etme anlamlarına gelen bir kavramdır. İngiliz aydınlarının öncülerinden olan Edmund Burke’in düşünceleri muhafazakârlığın doğuşunda etkili olmakla birlikte, bu türden yaklaşımları liberalizmi de etkilemiştir. Bu çerçevede çalışmamızda muhafazakârlık-liberallik ilişkisine de yer verdik.

Türk muhafazakârlığına baktığımızda ise muhafazakârlık tanımının bizi iki ana damara götürdüğünü görmekteyiz: İlki “*kültürel muhafazakârlık*”, ikincisi ise “*siyasal muhafazakârlık*”tır. Tanımın Türk düşünce dünyasında bir nevi çelişkili halde olmasının nedeni ise, halk nezdindeki ve siyasi düzlemdeki yerleridir. Sadece dindarlık, din, gelenek, modernizme karşı tavır olarak değil kavramın gericiilik, statükoculuk gibi anlamlar kazanması da muhafazakârlığın tanımını güçleştiren nedenlerden biridir.

Bu çalışmamızda, muhafazakârlığın kavram terazisinde nereye koyulacağı, ideoloji sarmalında mı yoksa durumculuk mu olduğu sorularının cevaplarını aramaya çalışacağız. Tezimizde toplum nazarında darbelerin muhafazakâr kesimde yankı bulup bulmadığını ele alacağız. Bu noktada, batıdaki muhafazakârlık anlayışı ile Türk muhafazakârlığının mukayesesini yapıp, CHP(1923-1946), DP, AP ve akabinde ANAP’ın muhafazakârlığının benzer yönleri var mı? Bu bağlamda bir tarihselcilik yapmak suretiyle bahsi geçen tarihi olguların “*tarihi sürecin devamı olup olmadığı*”na yanıt aramaya çalışacağız.

Bu çerçevede amacımız; ilk olarak, Türk demokrasi tarihinde değişim yılları olarak bilinen Özal Hükümetleri’nde “*muhafazakâr anlayışın*” izdüşümlerini incelemektir.

1.2 Konunun Kapsam ve Sınırları

Bu araştırmayla batıda Fransız İhtilali'nden sonra başlayan muhafazakârlık ideolojisiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra tezahür eden Türk muhafazakârlığının incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çerçevede Avrupa'daki muhafazakârlık kavramının açıklanması, kavramın menşei, Türk siyasal hayatındaki muhafazakârlık çizgileri tezimizin ana hatlarını teşkil edecektir. Türk siyasal hayatında muhafazakârlığı incelerken, Cumhuriyet Dönemi'nde muhafazakâr eğilimlerin doğduğu CHP (1923-1946), Demokrat Parti, Adalet Partisi ve son olarak esas konu olan ANAP'ın muhafazakârlığını ele alacağız.

Muhafazakârlık söz konusu olunca onun devlet, toplum, din mefhumları ile ilişkisi de son derece önemlidir. Ayrı başlıklar haline muhafazakârlığın bu bağıntıları da konumuz kapsamında incelenecektir. Türk muhafazakârlığında önemli isimler olan aydınları da konu kapsamına dâhil ettik. Zira Türk muhafazakârlığının oluşmasında önemli katkılara sahip bu isimlerin, sonraki dönemlerde de öncül oldukları kanaatini taşımaktayız.

Esasında ANAP muhafazakârlığını değerlendirirken merkez noktası Turgut Özal olacaktır. Bunun arka planında gerek partinin kurucuları arasında yer alması gerekse partinin siyasal geçmişinde Turgut Özal'ın taşıdığı ağırlıktır. Dolayısıyla tezin esasını da bu dönem oluşturacaktır. Değişim yılları olarak bilinen Özal döneminin muhafazakârlığını incelemeye çalıştığımız bu çalışma ile yine muhafazakârlığın tarihi sürecini yorumlamaya çalışacağız.

Konunun Yöntemi ve Literatür

Bütün bilim dallarında olduğu gibi tarihte de ciddi bir inceleme yapılabilmesi, ancak bilimsel araştırma usullerinin bilinmesi ile mümkündür. Bu itibarla tarihte, bilimsel bir çalışma yapabilmek ancak olayların ortaya çıkış sebeplerini ve olaylara etki eden faktörleri doğru bir şekilde incelemek ve anlamakla mümkün olabilir¹.

¹Ahmed Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Ankara: Enderun Kitabevi, 1985, s. 139-140.

Tarih biliminin amacına ulaşmasında en vazgeçilmez öge yöntemdir. Yöntem bilimin amacına yönelmesini ve bu amacı gerçekleştirmesini sağlayan fikri tutum ve yaklaşımlara denilmektedir. Bu anlamda yöntemin uygulama görevi, araştırma konusunu, yani nesnel gerçeği en anlaşılır bir biçimde yansıtabilmesidir. Bu değerlendirmeden hareketle, karmaşık ve çok yönlü toplumsal olayların incelenmesi için tarih bilimi kendi yaklaşımı ile bu olayların bir yönünü, ya da bir kesitini aydınlatmada kullanılacak bir araç olarak belirlemektedir.

Bilimin tek başına toplumsal gerçeğin bütünlüğünü ifade edememekle beraber her bilim dalı bu gerçeğin bütünlüğünü parçalayarak kendi alanına yakın gördüğü bölümlerini bünyesinde toplayarak ve bu yeni sentezi toplumsal gerçek olarak sunmaya çabalar. Bu nedenle de bir sosyolojik veya iktisadi bir olgunun ayrı ayrı çeşitli bilimler yoluyla incelenmesi, önemli olmakla birlikte kendi bünyesinde farklılıklar yaratmaktadır. Bu farklılıkları azaltabilmek için bu çalışmada ekonomi, sosyoloji, sosyal psikoloji, siyasal sosyolojisi, kültürel antropoloji, psikoloji, istatistik, coğrafya, demografik, anayasa hukuku ve siyasal bilim gibi kısmi sosyal bilimlerin tekniklerinden olanaklar elverdiği ölçüde yararlanmaya gayret gösterdik. Araştırmada toplumsal gerçeğin bütünlüğü içerisinde olgu ve olayların incelenmesine özellikle dikkat edilmiştir. Diğer bir ifade ile bu araştırma, salt iktisat ve siyasi tarihle ilgili bir nitelik taşımamaktadır.

Bu bütünlüğün sağlanması hususunda, ciddi bir inceleme yapılabilmesinin, ancak ilmi araştırma usullerinin bilinmesi ile mümkün olduğu gözden kaçırılmamıştır. Araştırmamızla ilgili bibliyografyanın tespitinden başlayarak, araştırmanın tashihine kadar çeşitli safhalarda kullanılan usuller bilimsel araştırma kuramlarına dayalı olarak yapılmıştır.

Araştırmada bilgi-belge toplanmasının yanı sıra literatür ve belge taraması yapıldı. Bunlara ek olarak sosyoloji ve din alanındaki eserler de incelemeye dahil edildi.

Muhafazakârlık ile ilgili Türkiye’de geniş kapsamlı araştırmalar yapan eserler az olmakla birlikte, nitelikli eserler de mevcuttur. Özellikle Toplum ve Bilim dergisinin 74. Sayısı, (Ed. Tanıl Bora) Doğu Batı dergisi 58. Sayısı (Türk Muhafazakarlığının Eleştirisi, Doğu Batı Yayınları) ve Ahmet Çiğdem editörlüğünde çıkan Modern

Türkiye’de Siyasi Düşünce eserinin 5. Cildinin (Muhafazakarlık) bu konudaki eksiklikleri büyük ölçüde kapatmış olduğunu görmekteyiz.

Kaynaklar

Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri); Zabıt Cerideleri, meclislerde, mahkemelerde vb. yerlerde yapılan konuşmaların yazıya geçirildiği tutanak dergileridir. Bu yerlerde yapılan bütün işler Tutanak Dergileri’ne kaydedilir ve yayımlanır. Tutanak Dergileri ise; yoklama, başkanlık sunuşları, görüşülen konular, yazılı ve sözlü sorular, tekrarlanacak oylamalar, seçimler, kanun tasarıları ve teklifleri, meclis soruşturmaları ve Yüce Divan’a sevk ile ilgili konuları ihtiva eder. Kısaca yasama meclisi faaliyetlerine ilişkin olarak tutulan tutanakların yayımlandığı süreli yayınlardır².

TBMM Gizli Celse Zabıtları; TBMM Gizli Celse Zabıt Cerideleri Türkiye’nin millî menfaatleri etrafında yapılan münakaşaları, lehte ve aleyhte yapılan konuşmaları ile, bunların sonuçlara bağlanmasını ihtiva etmesi bakımından çok değerli ve ciddî kaynaklardır. Gizli Celse Zabıtları o günün şartlarında kamuoyuna açıklanması millî menfaatlere zararlı olabileceği düşünülen celseleri ve buradaki görüşmelerin tutanaklarını ve bu görüşmelere dayanak teşkil eden metinleri özellikle kanun teklif ve tasarılarını, komisyon raporlarını içerir. Dört cilt olarak yayımlanan Gizli Celse Zabıtları TBMM’nin kuruluşu olan 1920 yılından 1934 yılına kadar yapılan gizli görüşmelerin zabıtlarını ihtiva etmektedir³.

² E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kaynakları*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2004, s. 108-115.

³ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Cilt I-IV, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985; E.Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ...*, Ankara 2004, s. 65-127.

2. KAVRAM OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlık deyince ne anlaşılması gerekir? Terim açıklıktan uzak olmasıyla birlikte tanımı da tartışma kaynağıdır. Hangi anlam akılda tutulmalı? Bu soru, sadece temel bir sözcük bilgisi sorunu değil, aynı zamanda temel sorunları kapsayan bir sorudur⁴. Günlük dildeki “*muhafazakâr*” terimi, farklı anlamlara sahip olup, özellikle “*muhafaza etmek*” fiilinin kapsadığı anlamlara gelebilen “*mütevazı veya ölçülü davranış*”tır⁵.

Muhafazakârlık kavramının etimolojisini incelediğimizde onun muhafaza etme, saklama anlamına geldiğini görmekteyiz. Latince menşeli “*conservare*”den türeyen kelimenin siyasi kökeni açısından modern bir hal ve hareket olduğu kabul edilse de, tarihi süreci bakımından köklerinin Aristo’ya kadar dayandırıldığı savı da hâkim görüşlerdendir.⁶ Ömer Çaha bu ifadelere destek mahiyetinde şöyle açıklama yapmaktadır:

“Felsefi düzeyde muhafazakârlığı beşinci yüzyıldaki Kilise babalarından St. Augustine’e, hatta daha da ileri giderek Antik Yunan’da Aristo’ya kadar götürmek mümkündür. Muhafazakârlığın bu iki kaynakla irtibatı ayrıntılı biçimde üzerinde durulması, tartışılması gereken bir konu. Ancak modern dünyada muhafazakâr felsefenin en önemli kaynağı David Hume olmuştur. Hume’un geliştirdiği bilgi felsefesi modern dünyadaki tüm muhafazakârların temel referansını oluşturmaktadır.”⁷

Muhafazakârlık ile ilgili genellemelerde bulunurken, diğer ideolojiler ile kıyaslandığında muhafazakârlığın tanımlanmasında bariz bir şekilde daha büyük zorluklarla karşılaşıldığını görmekteyiz. Bu zorlukların birbiriyle sıkı ilişkisi içerisinde olmasının nedeni şu şekilde izah edilebilir: Muhafazakârlığı bir bütün olarak ideolojik tutum çerçevesinde ele almak mümkün değildir. Zira muhafazakârlıkta bir ütopya ve belirgin bir ideolojik omurga bulunmaz. Fakat bir düşünce üslubu olarak kolaylıkla

⁴Philippe Beneton, *Muhafazakârlık*, Cüneyt Akalın (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.7

⁵ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, Ahmet Kemal Bayram (çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2007, s.85.

⁶<http://www.muhamfazakâr.com/muhafazakâr-siyasi-dusunce-kavrami-uzerine-hasan-huseyin-akkas/> (E.T 20.06.2016).

⁷ Ömer Çaha, “Muhafazakâr Düşüncede Toplum”, Ankara: *Liberal Düşünce dergisi*, S.34, Bahar 2004, s. 16.

diğer ideolojilerle bir arada bulunabilir ve onların özellikle pratiklerinde meydana gelen yenilenmelerin referansı haline gelebilir⁸.

Muhafazakârlığın doğuşu ve başlangıcı noktasında tarihçilerin görüşü karşı-devrimci ilk büyük metinlerin yayınlanmasıdır. Bunun temellerini, Morton Auerbach klasik düşünceye kadar uzatır ve muhafazakârların arasına Cicero'yu, Saint Augustin'i, Thomas More'yu da yerleştirir. Muhafazakârlığın kurucusu olarak Edmund Burke gösterilir, fakat bazıları onu liberallerin arasına koyarlar. Bunun tersine, genellikle liberal olarak nitelendirilen Tocqueville⁹, M.R Kirk ve M.R Nispet tarafından muhafazakârların arasına yerleştirilir¹⁰.

Muhafazakârlık, bir nevi *karşı-ideoloji* olarak tanımlanabilir. Fakat bu zıtlık salt bir inkârcılık veya ötekileştirme olarak değerlendirilemez. Muhafazakârlığın çağdaş bir düşünce olmasının altında yatan ve muhafazakârlığı belirgin tutan şey ilk olarak modernizmdir. Muhafazakârlık ile modernizm arasında ihtilafli bir durum olmadığı gibi, modernizm ile birlikte muhafazakârlık da şekil alabilir. Diğer bir ifade ile öncelikle muhafazakârlık modernle ilişki içerisinde (fakat ona tam karşı değil) her zaman ona göre konumlanan bir tutum, bir düşünce üslubu olarak tanımlanabilir. Bu hususta mevcut durum muhafazakârlığın tek evrensel karakteristiği olarak gösterilebilir. Modernizmin sürekli yeniden tanımlanması, muhafazakârlığın tanımını da doğal olarak karmaşıktırmaktadır. Muhafazakârlık hakkında genelleme yapmak hususunda ortaya çıkan ikinci bir zorluk ise; muhafazakârlığın, evrensel iddiası olan ideolojilerden farklı

⁸ Tanıl Bora-Burak Onaran, "Nostalji ve Muhafazakârlık Mazi Cenneti", *Modern Türkiye de Siyasi Düşünce*, C.5, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004., s. 234.

⁹ Alexis de Tocqueville (1805-1859) gerek edebiyat, gerekse seçkin kariyer sahibi bir Fransız asilzadesidir. 1831'de daha genç bir memur iken cezaevi reformu üzerine çalışmalar yapmak üzere Amerika'ya resmi bir ziyaret yapar ve bu geziyi dünyanın önde gelen demokrasisini analiz etmek üzere kullanır. Nitekim Tocqueville'nin parlak edebiyat kariyerini, *Amerika'da Demokrasi* adlı kitabı tesis eder. İkinci Fransız Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı olur, fakat Üçüncü Napolyon döneminin despotizmi bu görevden istifa etmesine neden olur ve bu durumu *Devrim Öncesi Fransa* adlı ünlü kitabı üzerinde çalışmalar yaparak değerlendirir. Bu kitap, bir önceki kitabındaki gibi, Batı dünyasının sosyal ve siyasal yapısının, Fransız Devrimi'nin getirdiği yeni eşitlikçi demokrasi baskısıyla nasıl başa çıkabileceği şeklinde tanımlanabilecek bir siyasi kaygı taşır. Tocqueville'nin söz konusu Fransız İhtilali'nin özelliklerini anlattığı yazısına ayrıntılı olarak Alev Alatlı'nın derlediği Batı'ya Yön Veren Metinler eserinden bakılabilir. Bkz. Alev Alatlı, *Batı'ya Yön Veren Metinler*, C.4., Kapadokya: Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yay., 2010, s.1379.

¹⁰ Alatlı., *a.g.e.*, s. 9.

olarak ulusal (ya da yerel) sınır ve kültürle çok daha sıkı bir ilişki içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır¹¹.

Muhafazakârlığı anlamak için, ilk önce kavramın çağdaş bir *duyuş-düşünüş* olduğunu unutmamak gerektiği ve buradan hareketle işe başlanması kanaatini taşımaktayız. Muhafazakârlığın tepkiye dayandırılmasının nedeni; kapitalist çağdaşlaşma sürecinin karşısında olmasıyla beraber, bu süreç doğrultusunda ve yine bu sürecin bir sonuca ulaştırdığı siyasal, toplumsal, kültürel yapıların devamlılığı olmasıdır. Buna rağmen, feodal sınıf yapısındaki gelenekçilikteki ve yeni olanın kesin reddiyesiyle tanımlanamaz. Karl Manheim'ın da işaret ettiği üzere, muhafazakârlık, “kendisi hakkında bilinçli hale gelmiş, rasyonelleşmiş gelenekçiliktir”¹². Tanıl Bora muhafazakâr teriminin, siyasal anlamı ile önce Fransızca'da ortaya çıktığını iddia etmektedir. Aydınlanma döneminde doğan ve ilk ifadelerini 1818'de Chateaubriand tarafından kurulan kendileri karşıt görüşteki bir gazeteye, *Muhafazakâr*'a borçludur. Bir başka iddiaya göre, Conservative Party adındaki bu kavramın, ilk defa J.W. Croker'in 1830'un Ocak ayında kaleme aldığı bir makalesinde izlerine rastlanmış ve 1830'lu yıllarda Tory Partisi'nin yerini almıştır. Aynı dönemde Almanya siyasi literatürüne de kazandırılmış olan kavram, siyasetin yeni gündelik terimlerinden biri halini almıştır. Bunu takip eden birkaç sene sonra da Batı Almanya'da artık tamamen kullanılan kavram olmuştur. Kavram o zamandan beri hareketli bir değişime uğramıştır.

Avrupa'da bu türden köklü ve evrensel mahiyetteki değişim ve dönüşüm, kavramı, ülkelere göre farklı gündemlerin içine sürüklemiş ve sonunda kavrama belirsizlikler ve yan anlamlar yüklemiştir¹³. Siyasi bağlamda bir tutum olarak değerlendirilebilen muhafazakârlığın gayesi, var olan düzeni muhafaza etmekle birlikte reformlara mesafeli ve ilerlemeci bir yardım da etmesidir. Bunun örneklerine ise İngiltere, Amerika'dan başka, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde görmek mümkündür. İngiltere'de Tory Partisi, Amerika'da Cumhuriyetçi Parti, Fransa'da De Gaulle yanlısı partiler muhafazakâr kimlikleri ile ön plana çıkan partilerdir. Fakat sözü edilen bu muhafazakâr partilerin tavır ve fikirleri, toplumların mevcut durumlarına göre değişir ya da birbirine benzemeyen yönleri olabilir. 19. yüzyılın muhafazakâr siyasi düşüncesine

¹¹ Bora-Onaran, *a.g.e.*, s. 234.

¹² Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali*, İstanbul: Birikim Yay., 2003, s. 53-54.

¹³ Bora, *a.g.e.*, s. 7.

bakıldığında İngiltere’de monarşi ve aristokrasinin var olması sebebiyle değişim, aristokrasi ve monarşinin dönüşümüne dayandırılır. Fakat Amerikan örneği göz önünde bulundurulduğunda, İngiltere ile farklılıklar göze çarpar. Zira Amerikan toplumunda, aristokrasinin bulunmaması hasebiyle ekonomik gelişmeler odak noktası olarak belirlenmiştir. Tüm bu örnekler haricinde Fransa’daki muhafazakârlık değerlendirildiğinde, Fransız İhtilali’nin ortaya çıkardığı hızlı değişimin haricinde monarşinin yeniden kurulmasına çalışılmıştır¹⁴. İngiltere’de conservative (ya da conservatism) saygınlık taşıyan önemli bir sözcüktür; bu terim, ya iktidar partisi ya da iktidar partisinin rakibi olmayı sürdürmüş olan bir parti ile ilişkili olduğu için, bir buçuk yüzyıldan fazla siyasal yaşamın temel terimlerinden birisi olmuştur¹⁵.

Kavramının ve tarihi olguların daha açıklayıcı bir mahiyet kazanması amacıyla ilgili şahsiyetlerin özellikle siyasi ve sosyo-kültürel duruşlarından hareketle tarihi geçmişlerini irdelemeye çalışacağız.

Edmund Burke (1729-1797)

Edmund Burke, 1729’da Dublin’de doğmuştur. Burke, İngiliz devlet adamı ve siyaset bilimcisidir. Esas itibarıyla; Burke Anglo-Amerikan muhafazakâr geleneğin kurucusu olarak kabul görmeye birlikte, Whig Partili bir siyasetçidir. Dünya ölçeğinde ünlenmesini, “*Reflection on the Revolution in France (Fransa’da Devrim Üzerine Düşünceler)*”¹⁶ adlı eseriyle kazanmış olan Burke,1776 Amerikan Bağımsızlığı’na da sıcak bakmamıştır. Bununla birlikte çağdaşı olan teorisyenlerden Burke’yi farklı kılan Onun 1789 Fransız İhtilali’ne yönelttiği eleştiri olmuştur. Burke; özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi soyut ilkeler çerçevesinde daha çok ahlaki esaslardan da hareket etmekte

¹⁴<http://www.muhafezakar.com/muhafezakar-siyasi-dusunce-kavrami-uzerine-hasan-huseyin-akkas/>. (Erişim Tarihi 20.06.2016).

¹⁵A.g.e, s. 7.

¹⁶Burke’nin adını duyurduğu eser, “Reflections on The Revolution” France (Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler)’in başlığında da anlaşılacağı üzere, Rousseau’nun Toplumsal Sözleşmesi gibi siyaset felsefesi üzerine soyut, biçimsel bir inceleme değildir. O’na göre bu çalışma günün bazı gelişmeleri üzerine bir yorum sunmaktan başka bir şey değildir. Burke bu çalışmaya dair; “...gerçekte elimizde olan şey, Paris’teki oldukça genç bir centilmene hitaben bir mektup ve Fransız Devrimi’nin ilk aylarındaki olaylar, şahıslar ve teorilerin sistemsiz, dağınık bir değerlendirmesidir. Burke’ün özelliği olan, bu tarz düşünce ve eylemin bu değerlendirmesi dikkat çekicidir ve duygu kaynaklarımızın hepsine seslenmektedir. Çekici; çünkü zekâ, tahayyül ve duygu kaynaklarımızın hepsine seslenmektedir; meydan okuyucu, çünkü bu canlı deneyimden kalıcı fikirleri ve anlamları çıkarmak bize bırakılmıştır.” İfadelerine yer verir. Bkz. Andrew Heywood, *Siyaset Teorisine Giriş*, (çev. Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s. 428.

beraber çağdaşlarının Fransız siyasetini yeni biçimlere sokma teşebbüslerine, “bilgeliliğin büyük oranda tecrübeye, geleneğe ve tarihe dayandığı” iddiasını savunarak şiddetle karşı çıkmıştır. Fakat Fransız monarşisinin tarihi sonunun gelmesinde esasen, kısmen sorumlu olduğunu iddia etmiş ve bu sonu monarşinin, inatla “*muhafaza etmek için değişme*”yi reddetmesine yormuştur. Burke’nin kötümser bir devlet tasavvurunu benimsemesinin altında yatan etken, iyinin çok sık olmamakla birlikte beslenmesidir. Fakat bu yine de kötümser bir devlet düşüncesidir. Ayrıca, liberal iktisadi yaklaşımın da kurucusu olduğu iddia olunan Adam Smith’in klasik ekonomisini destekleyen Burke, piyasa güçlerini “doğal hukuk” olarak görmüştür¹⁷.

Burke, “*Muhafaza arzusu*”nu Anglo-Amerikan muhafazakâr geleneğin temel bir özelliği olarak görür. Bu sayede geriye dönüş denemesi yerine bu gelenek, korumaya ve geçmişin devamına olan ihtiyacı ön plana çıkarmıştır. Aslında bu, statükonun yani mevcut durumun savunulması anlamına da gelir. Bazılarına göre değişimden kaçınma veya ona direnme arzusunun kaynağı derin bir şekilde insan psikolojisine dayanır. Thomson’a göre, Burke’ün *Reflections* adlı eseri, bir kavga yazısı olmakla sınırlı kalmamaktadır. Bu çerçevede Burke’ün görüşlerinin biçimlenmesine sebep olan tartışmaların ayrı ele alınması gerekir. Zira onun muhafazakâr ve gelenekle olan ilişkisinden ayrılması elzemdir. Bu bağlamda insan ahlakı ve politikaya dair hem tutarlı hem de istikrarlı bir sistem olarak değerlendirilmesinin daha yararlı olacağı aşikârdır.¹⁸ Ancak Benetton, “Muhafazakârlık” adlı eserinde; “Muhafazakârlık mı? Liberalizm mi?” sorusunu sorar ve şöyle devam eder:

“Burke genellikle muhafazakârların, kimi zaman da liberallerin arasına yerleştirilir. Tartışılan bu son sorun, bir bakıma düşüncelerin zenginliği, gerilimleri, iki anlama çekilebilirliği ile açıklanabilir. Düşüncesi kategorik cevaplar içermez. Fikirler tarihinin paradoksu, muhafazakârlığın kurucusu saf bir muhafazakâr değildir. Oysa burada muhafazakâr düşüncenin bir temsilcisi, hatta en seçkin temsilcisi olarak ele alınıyor. – hangi sıfatla, hangi niteliklerle? Eğer liberalizmin düğümü, insana dışardan dayatılan amaçların üstünlüğünden feragat ise, kendi iyiliğinin ölçüsü haline gelen egemenliğin insanda kök salmasına, *Reflections*’ın Burke’ü tümüyle düşmanca tavrı alır. Bu şekilde anlaşılabilir liberalizm modern projeyi tanımlar: Burke’ün ona yönelttiği radikal eleştiri, onu liberaller arasına yerleştirmeyi engeller ve ‘muhafazakâr’ sıfatını haklı çıkarır. Öte

¹⁷ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler* (Ahmet Kemal Bayram Çev.), Ankara: Adres Yayınları, 2007, s.91.

¹⁸ Thomson, *a.g.e.*, s.168.

yandan, Burke, Devrim'den önce İngiliz siyasal liberalizminin davası ile bütünleşmişti. Maistre¹⁹ veya Bonald gibi Fransız karşı-devrimcilerinin eski Fransız monarşisi için duydukları gerici tutkuları kesinlikle paylaşmaz. Somut özgürlüklerle ilgili kesin bir duyarlılığı ve özel çıkarlara karşı bir bağlılığı vardır. Bu anlamda muhafazakârlığı liberal bir muhafazakârlıktır.”²⁰.

Nisbet'e göre Burke, devrimin yalnızca terör dönemine değil, geleneksel sosyal düzeni ciddi biçimde bozmasına yol açacak adımlara, yasal değişimlere dikkat çekmiş, “*jakobenlerin bunun açık bir temsilcisi*” olduğunu düşünmüştür. Bu yüzden “*Fransa ile değil, jakobenler ile bir savaş*” sürdüğünü söylemiştir. Burke Fransız Devrimi'nde özgürlük görmemektedir. O'na göre; “*Ulus, büyük ve yaşayan, ilişkileri karmaşık, kurumları geçmişin şanlı olayları ile sıkı biçimde dokunmuş bir toplumdur. Böyle bir yapıya dokunmak uygunsuz ve en azından günahtır*”²¹.

Böyle bir toplumun yarattığı anayasa yalnızca hükümet biçimini ortaya koyan yapay bir belge değil, toplumda mevcut sosyal güçler arasında tarih ve gelişmelerin doğal olarak ortaya çıkardığı mükemmel ilişkileri gözeten bir dengedir. Bu mükemmel dengede herhangi bir bozukluk ya da anormallik saptamak, böyle bir konuya değinmek Burke için oluşması yüzyıllarca sürmüş ulusal düzenin karmaşık yapısının yerle bir edilmesi riskini taşır²².

Burke'ye göre, toplumun 18.yüzyılın ikinci yarısında hala var olan bu doğal güzelliğini ve gelişimini ancak *deli* ya da *saplantılı fikirleri olan kişiler* bozmak isteyebilir. Bu doğrultuda devlet adamının yapması gereken şey toplum yapısını olduğu gibi kabul etmek olacaktır. Gelişmelerin doğal seyrine ve ortaya çıkardığı duruma göre genel biçimini, değişik örnekte parçalar arasındaki bağıntıyı temkinli ve kibar şekilde getirmesi gerekir. Burke, Adam Smith'in “*klasik ekonomi görüşlerini benimsemiş, pazarın işleyişini doğal yasa*” olarak görmüştür²³.

¹⁹ Joseph de Maistre şöyle söyler: “*Biz bir karşı-devrim istemiyoruz. Biz devrimin tersi olan bir şeyi istiyoruz*” bkz: Robert Nisbet, *Conservatism: Dream and Reality*, Oxford, Open University Press, 1986, s. 20; Birsen Öz, *19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay, 2008, s. 121.

²⁰ Beneton, *a.g.e.*, s.28.

²¹ Öz, *a.g.e.*, s. 121.

²² Öz, *a.g.e.*, s. 121.

²³ Öz, *a.g.e.*, s. 121.

Burke, toplumun bir sözleşmeye dayandığını kabul eder ancak bu yalnızca hâlihazırda yaşayanların yaptığı bir sözleşme değildir. Burke'nin ifadesiyle toplum “yaşayan, ölmüş ve doğacaklar arasındaki” işbirliği olarak kabul görür. Gelenek zamanla “test olunmuş” ve işe yaradıkları ispatlanmış inanç, uygulama ve tarih içinde birikmiş hikmettir. Bunu G.K. Chesterton “ölülerin demokrasisi” diye niteler. Ona göre, mevcutların “geleneğe sırt çevirmeleri, önceki nesillerin çoğunun hak ettikleri konumun ellerinden alınması, katkı ve anlayışlarının göz ardı” edilmesi demektir. Burke'nin “asırlar içinde birikmiş akıl” şeklinde tanımladığı gelenek sadece bugünün işleri için güvenilir yegâne kılavuz olmadığı gibi, aynı zamanda bu tecrübî birikim, gelecek nesillere aktarılacak en değerli miras konumundadır. Oakeshott'un bakış açısına göre; gelenek, sadece bizim aşına olunana bağlılığımızı yansıtmamaktadır. Ayrıca yerleşik kural ve uygulamalar çerçevesinde işleyen kurumların daha iyi çalışmasına yardımcı olmaktadır²⁴.

3. GELENEKÇİLİK VE MUHAFAZAKÂRLIK

Micheal Oakeshott, “*Rationalism in Politics*” isimli denemesinde “*muhafazakâr olmayı aşına olanı bilinmeyene; tecrübe edilmiş denememişe, vakiyi muammaya, mevcudu muhtemele, sınırlı olanı sınırsıza, yakını uzağa, kafi olanı mebzule, uygun olanı mükemmele, mevcut sevinci ütopyik mutluluğa tercih etme*” olarak tanımlar. Oakeshott bununla halin, içinde yaşadığımız anın mükemmel olduğunu ve hatta olması mümkün diğer şartlar ve durumlardan dahi iyi olduğunu iddia etmemektedir. Ona göre; hal aşinalığından dolayı değerlidir; aşinalık, itimat, istikrar ve güvenlik duygusu sağlar. Diğer taraftan değişim daima tehdit edici ve müphemdir, bilinmeyene yolculuktur. Muhafazakârların çoğunlukla adet ve geleneklerin önemine vurgu yapmasının nedeni budur²⁵.

²⁴ Andrew Heywood, *Siyaset Teorisine Giriş*, (Hızır Murat Köse Çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s. 428.

²⁵ Heywood, *a.g.e.*, s. 426.

Bu bağlamda gelenekçi muhafazakârlık, yaklaşımını ele alan Kirk, “*The Conservative Mind from Burke to Eliot*” adlı eserinde, muhafazakâr zihniyetin altı temel özelliğinden bahseder:

“1- Vicdanı olduğu kadar toplumu da yöneten bir aşkın düzen ya da doğal hukuk olduğuna inanç: Buna bağlı olarak, siyasal problemlerin de esasında dini ve ahlaki problemlerle ilintili olduğu iddiası.

2- Sınırlayıcı aynılık (uniformity), eşitlikçiliğe ve en radikal sistemlerin faydacı amaçlarına karşıt olarak, çeşitlilik çoğalmasına ve insan varlığının gizemine duyulan hayranlık: Hayatın yaşanmaya değer olduğu duygusu, “canlı bir muhafazakârlığın gerçek kaynağıdır”.

3- Sınıfsız toplum nosyonuna karşıt olarak, medeni toplumun mevkileri, mertebeleri ve sınıfları gerektirdiğinde inanç: Bu nedenledir ki, muhafazakârlar sık sık ‘eski düzenin partisi’ (statükocu) olarak adlandırılmışlardır. Gelenekçi muhafazakârlara göre insanlar arasındaki doğal ayrımlar silinirse, oluşan boşluğu oligarşiler doldurur. Tanrı hükmünde nihai eşitlik ve yasal mahkemeler önünde eşitlik muhafazakârlar tarafından kabul edilir; fakat onlar eşitlik durumunun kölelik ve sıkıntı anlamına geldiğini düşünürler.

4- Özgürlük ve mülkiyetin sıkı bir biçimde birbirine bağlı olduğu inanç: Mülkiyet özel mülkiyetten ayrılırsa, Leviathan her şeyin efendisi haline gelir. Onlar ekonomik açıdan aynı düzeye getirmenin ekonomik ilerleme olmadığını ileri sürerler.

5-Toplumu soyut tasarımlara dayanarak yeniden inşa etmek isteyen safsatacılara, hesap yapan kişilere ve ekonomistlere güvensizlik ve geleneğe inanç: Alışkanlıklar, adetler ve kadim buyruk hem insanların anarşik güdülerine hem de yenilikçinin iktidar hırsına gem vurur.

6- Değişimin sağlıklı reform olmayabileceği kabulü: Acele yenilik, bir ilerleme meşalesi olmak yerine, her şeyi mahveden büyük bir yangına yol açabilir. Toplum elbette değiştirilmeli, çünkü sağduyulu değişim, bir toplumsal muhafaza aracıdır; fakat devlet adamı hesaplarına, sağduyuyu da dâhil etmeli, ihtiyatı elden bırakmamalıdır ve devlet adamının temel erdemi, Platon ve Burke’e göre sağduyudur.²⁶

Yukarıda da işaret edildiği üzere; muhafazakârlık bir başka ifadeyle aklın ikame edilmemesi anlamına gelmez. Çünkü muhafazakârlar beşeri meselelerin hallinde aklın rolünü tamamen inkâr etmedikleri gibi, aklın rehberliğindeki değişme ve ilerlemeye

²⁶İsmail Safi, *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Ankara: Lotus Yay, 2007, s. 73-74.

büsbütün karşı da çıkmazlar. Onlar daha çok aklın toplumsal ve siyasi meselelerdeki olumlu veya iyileştirici rolünün sınırlılığını vurgularlar²⁷.

Bu durumun birbirine bağlı iki sebebinden bahseden Erdoğan şöyle devam eder:

“İlk olarak, muhafazakâr, insan tabiatı hakkında kötümserdir. Bundan dolayı, insanın soyut akli ilkelerin kılavuzluğunda toplumu yeniden inşa etmeye çalışmak yerine, onun kötülük potansiyelini kurumsal mekanizmalarla sınırlamaya ve kontrol altında tutmaya çalışması gerekir. Bu aynı zamanda, muhafazakârlığın yeryüzünde cennet vaat eden ideolojilere ve ütopya tasavvurlarına karşı olması demektir. İkinci olarak, insanın bilgisi eksik ve yetersizdir; insan hakikati tam olarak bilemez, özellikle de geleceği hiç bilemez. Bundan dolayı, bilinmeyen veya öngörülemeyen bir geleceği pozitif olarak planlamak da mümkün değildir. Dolayısıyla toplumsal mühendislik çıkmaz ve zararlı bir yoldur. Bu konuda daha sağlıklı olan tutum, gelenekte somutlaşan bilgeliğe ve toplumsal kurumların kılavuzluğuna güvenmektir”²⁸.

4. MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN DOĞUŞU

Avrupa’da 17 ve 18. Yüzyıllarda üç büyük devrim ön plana çıkmıştır. Bunların ilki, ortaya çıkan devrim İngiltere’deki Sanayi İnkılabıdır. Bu devrim feodal sistemi çökerterek üretime dayalı kapitalist sistemi ortaya çıkarmıştır; aynı zamanda klasik sınıf çatışmalarını bitiren, şehirleşmeyi başlatan ve geleneksel toplum yapısını temelden değiştiren bir etki meydana getirmiştir. İkinci devrim, modernizm öncesi toplumun düşünce sistem ve esaslarını yıkan ve insan aklını hayatın odak noktası haline getiren ilkeler bütünüdür. Aydınlanma devrimi; aklın insana yeten bir dünya kurulabileceği varsayımından hareketle geleneksel değerleri yıkarak, akılcılık sayesinde yeni değerler üretmeyi ve yeni bir toplum inşa etmeyi amaçlar. Aydınlanma düşüncesinin siyasi sahada tatbiki olarak kabul edebileceğimiz Fransız Devrimi ise, Avrupa’da büyük siyasal hengâmeleri beraberinde getirmiştir. Kısa zamanda bütün dünyaya yayılmış olan yeni ilke ve yaklaşımlar gerek monarşiler için gerekse imparatorluklar için sonun

²⁷ Mustafa Erdoğan, “Muhafazakârlık: Ana Temalar”, Ankara: *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 34, Bahar 2004, s. 5.

²⁸ Erdoğan, “a.g.m.”, s. 7-8.

başlangıcı olmuştur. Nihayet, modern ulus-devlet yapılanması da bu devrimle birlikte yayılmaya başlamış ve geniş halk kitlelerince kabul görmüştür²⁹.

Muhafazakârlığın bir doktrin olarak tanımlanması, kısmen taraf olanları açıkça siyasetin temeli olarak doktrinleri reddettikleri için güçtür. Bununla beraber, Edmund Burke 'ten (1790), Lord Hugh Cecil (1912) ve Lord Hail Sham (1947), 1980'lerde Roger Scruton'a (1980) kadar, siyasal muhafazakârlığın felsefi temellerini inşa etmeye çalışanların, muhafazakârlığın esas nitelikleri olarak gördüklerine dair kayda değer bir tutarlılık sergilediklerini söylemek makul olabilir. Bir ideoloji olarak muhafazakârlığın fikren kaynağı olan Burke *Reflections*'ında, o zamandan bu yana muhafazakâr düşüncenin vasıfları olarak aynen kalmış altı tema geliştirmiştir:

1. Dinin önemi,
2. Reform adına kişilere haksızlık yapılma tehlikesi,
3. Rütbe ve görev ayrımlarının gerçekliği ve arzu edilirliliği,
4. Özel mülkiyetin dokunulmazlığı,
5. Toplumun bir mekanizmadan ziyade bir organizma olduğu görüşü,
6. Geçmişle kurulan sürekliliğin değeri³⁰.

Muhafazakâr düşünce, inkılâpçı düşüncelerin Avrupa'ya kasıp kavurduğu bu dönemde ortaya çıkan bir siyasal ideolojidir. Muhafazakârlık; tutuculuk, dindarlık ya da gericilik gibi popüler anlamlarının dışında Batı kaynaklı bir siyasal ideolojidir³¹. Toplumun devrimci bir yolla dönüştürülmesine, dolayısıyla inkılâpçı ideolojilere karşı bir tepki olarak doğmuştur³².

²⁹ Hasan Ufuk Aktaşlı, "Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki", Ankara: *Doğu-Batı Dergisi*, S. 58, 2011, s. 148.

³⁰ Eric Jan Zürcher, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 5, İstanbul, 2004, s. 40.

³¹ Bu bağlamda Fırat Mollaer muhafazakârlığın ideoloji olduğunu söylemenin yetersiz bir tanımlama olduğunu belirtmekle birlikte iki sorunun daha cevaplanması gerektiğini düşünür. Eğer muhafazakârlık ideoloji ise ilkeleri nelerdir? Rasyonalizme tepki olarak muhafazakârlık, insan aklının eksikliğini savunurken, bu eksikliğı gidermek üzere geleneklere vurgu yapar. Dolayısıyla rasyonalizme karşı olması bağlamında rasyonalizme yöneltilen her eleştiri muhafazakârlığa dair bir iz bırakmıyorsa, bu durum muhafazakârlığı tanımlamada eksik kalmaktadır. Bknz: Zürcher, a.g.e., s.40.

³² Bu noktada muhafazakârlık ve devrimcilik arasındaki bu ilişkiye Ögün farklı bir bakış getirir ve şöyle devam eder: "Devrimcilik, muhafazakârlığa bir tepkiden doğmadı; tam tersine muhafazakârlık devrimciliğe tepkiden doğdu. Bu da onu devrimciliğin bağımlı değişkeni haline getirdi. Devrimcilik neyi vurguladıysa, muhafazakârlık o noktaya şerh düşmüştür. Eğer devrimcilik gelecek diyorsa, muhafazakârlık gelenekten bahsedecektir. Devrimcilik yıkmaktan bahsediyorsa; muhafazakârlık

Muhafazakârlık geçmişle kurulan bağın koparılmasına karşı olduğundan dolayı, toplumsal yapının tarihsel birikiminin bir sonucu olarak oluşan gelenek, din, kültür, geçmiş gibi değerlere dayanmasında ısrar eder. Bir diğer nokta, muhafazakârlığı bir ideoloji olarak tanımlamanın, bizzat muhafazakârları rahatsız etme riskidir. Muhafazakârlar genelde kendi inançlarını, bir “izm” veya ideolojinin aksine “zihinsel bir tutum” veya “yaygın kanaat” olarak betimlerler.³³ Aynı zamanda ideoloji de içinde muhafazakâr bir içerik bulundurur. İçinden çıktığı tarihsel-toplumsal bağlama göre farklı nitelikler alabilen “muhafazakâr” düşünce tarzı, var olan toplumsal gerçekliği muhafaza etmeye çalışmasında başvurduğu düşünsel kategorilere göre farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bununla birlikte muhafazakâr düşünce tarzının birtakım genel özelliklerini belirleyebilmek de mümkündür³⁴.

İlk olarak muhafazakâr düşünce tarzı, toplumsal değişimin ivmesini arttırdığı zamanlarda meydana gelen ve bu hızlı değişim içinde, toplumun büsbütün yeniden düzenlenmesine yönelik “ütopya”ların oluşturulduğu düşünce tarzlarına bir tepki niteliğindedir. Bu bağlamda, muhafazakâr düşünceyi Köker bilgi, akıl, gelenek çerçevesinde değerlendirirken; insanın “bilgi”yi “akıl” yoluyla değil “alışkanlıklar” yoluyla, toplumsal çevre içindeki geleneklerin aktarımıyla edindiğini kabul etmektedir. Bu minvalde toplumsal örgütlenme biçimi salt bir hedef doğrultusunda ve bir bütüncül olarak rekreasyonu baz alan her bir “ütopyacı” düşünce şekline karşı, muhafazakârlık; sorunların tarihsel devamlılığını bozmayacak, gelenekleri koruyacak bir biçimde, adım adım ve bölük pörçük çözümlerini savunmaktadır³⁵.

Muhafazakâr düşün dünyası, aydınlanma düşüncesine ters bir durum arz eder. Bununla birlikte, insan aklının yalnız başına ona yeten bir dünya tahayyülüne itimat etmez. Çünkü insanın tek başına yetersiz kaldığı, olgun bir varlık olmadığı ve kavrama yeteneğinin tek başına yetmediğini düşünür. İnsan yalnızca toplum içerisinde kendini ifade eder ve kendi doğasının yetersizliklerini de ancak tarih, gelenek, din ve kültür gibi

korumaktan dem vuracaktır. Eğer devrimcilik yıkıcı aşırılışmayı öneriyorsa; muhafazakârlık itidal, orta yo, akl-ı selim gibi kavramları seferber edecektir. Bu listeyi, özellikle bir düşünce sicili çıkartmak adına uzatabiliriz. Ama bu cetvelin fazlaca analitik bir değeri olduğunu sanmıyorum. Görünen o ki, devrimcilik eylemiş, muhafazakârlık “eylenen” ve “eyleyen” üzerinden konuşmuştur.” Süleyman Seyfi Ögün, “Lümpen Muhafazakârlık Üzerine”, Ankara: *Doğu-Batı Dergisi*, S. 58, Doğu Batı yayınları, 2011, s. 13.

³³ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (Ahmet Kemal Bayram Çev.), Ankara: Adres Yayınları, Ankara, 2007, s. 88.

³⁴ Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 107.

³⁵ Köker, *a.g.e.*, s. 108.

kurum ve değerler ile telafi edebilir. Toplum bir insan bedeni gibi her bir unsurun doğal bir biçimde bir araya geldiği organik bir yapıdır. Bu bağlamda muhafazakârların karşı geldiği rasyonalist nasıl bir insandır sorusu sorulabilir. Rasyonalizmi, “modern rasyonalizm” anlamında kullanan Oakeshott’a göre, rasyonalist karakteri tanımlamak zor değildir. Rasyonalist, temelde insan zihninin akıl hariç her türlü otoritenin zorlamasından bağımsız olması gerektiğini savunur³⁶.

Oakeshott bu konuyu şöyle ifade eder :

“Onun zihinsel tutumu, her şeyden önce şüpheli ve iyimserdir. Şüphelidir; çünkü hiçbir düşünce, hiçbir adalet, hiçbir inanç, ne kadar güçlü bir biçimde yerleşmiş veya ne kadar yaygın kabul görüyor olursa olsun, hiçbir şey yoktur ki, kendi ‘akl’ı olarak tanımladığı şeyle sorgulamakta ve yargılamakta tereddüt etsin. İyimserdir; çünkü rasyonalist, (gereği gibi uygulandığı takdirde) bir şeyin değerini, bir düşüncenin gerçekliğini veya bir davranışın uygunluğunu belirleme konusunda kendi ‘aklının’ gücünden asla kuşku duymaz.”³⁷

Muhafazakârlığın Batı tarihindeki gelişimini Kıt’a Avrupası ve Anglo-Sakson düşünce geleneği olarak ikiye ayıran Akkaş, muhafazakârlığı da bu farklı düşünce geleneklerine dayanarak, muhafazakârlığın farklı düşünce biçimlerine sahip olduğunu belirtir:

“Birincisi muhafazakârlık, genel olarak Fransız Aydınlanmasında tanımlanan, rasyonalist ve devrimci teorilere kaynaklık eden Aydınlanma aklının siyasi proje ve uygulamalarına, karşı devrimci bir tepkiyi oluşturmaktadır. Bu anlamda Fransa’da gelişen muhafazakâr düşünce ve hareket, toplumdaki devrimci düşüncelere karşı, toplumsal geri devrimci (reaction) hareketi ifade etmektedir. Yani muhafazakârlık, zaruri olunan durumlarda “devrimle”, eskinin yeniden getirilmesini talep ederek, tepkici bir tutumu amaç edinmiştir. Joseph de Maistre ve Louis de Bonald’ın³⁸ temsil ettikleri Fransız muhafazakârlığı Aydınlanma ve devrimi siyasi sonuçlarıyla birlikte reddederek, teokratik ve monarşik bir düzenin kurulmasına çalışmıştır. Ancak devrimin sonraki yıllarında, devrimci kurumların toplumda işlerlik kazanması, Fransız tepkici muhafazakârlığını tarih dışı bırakmıştır. İkincisi, İskoç aydınlanmasını tanımlayan görgül (empirical) düşünce geleneği içinde yer alan muhafazakârlık, toplumsal ilerlemeyi; toplumun tarih, gelenek ve tecrübesine

³⁶ Bekir Berat Özipek, *Muhafazakârlık: Akıl Toplum Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 2004, s. 124.

³⁷ Özipek, *a.g.e.*, s. 124.

³⁸ “*De Maistre’nin muhafazakârlık anlayışı epistemolojik olarak Hume’a kadar gitmekle birlikte esasında bir duruşu bir reaksiyonu ifade etmektedir. Çünkü Fransız İhtilali buradaki tüm devrimci anlayışlara tercüman olmuş ve tarihsel arka planla, kültürel çerçeve adına ne varsa hepsine karşı meydan okumuştur*”. detaylı bilgi için Bkz. Çaha, “a.g.m.”, s. 17.

dayandırmakla, evrimci bir geleneği oluşturmuştur. İngiliz toplum düşüncesinin temel dayanaklarını oluşturan evrimci muhafazakâr gelenek, pragmatik bir mizaca sahiptir. Kısaca İngiliz muhafazakârlığının, Aydınlanmanın salt aklını ve Fransız Devrimi'ni eleştiren ılımlı, anayasal ve evrimci bir yönetim anlayışına sahip olduğu söylenebilir.³⁹

4.1. Muhafazakârlık ve Toplum

Muhafazakârların üzerinde hassas olarak durdukları konulardan biri de toplumdur. Muhafazakârların hemen hemen çoğu, toplum söz konusu olduğunda, toplumun tanımıyla ilgili, aynı temel noktaları vurgularlar. Toplum muhafazakârların nazarında, geçmişten gelerek, geleceğe yönelecek olan ve kendisine kesinlikle karışılmaması gereken organik ve canlı bir yapıdır. Toplumun arka planı veya tarihsel süreci; organik, canlı, farklılaşmış ve karmaşık bir yapı olması muhafazakârların vurguladığı konulardan biridir⁴⁰. Bu bağlamda muhafazakârlar organik toplum anlayışı ile toplumsal kurumların bir şekilde bağlantılı olduklarını savunurlar. Toplumu oluşturan her bir öge, bir diğeri ile uyumlu olarak çalışır ve bütün içerisinde üzerine düşen sorumluluğu yerine getirir. Bu nedenle muhafazakârlara göre toplum, çeşitli kurumlar ve normlardan meydana gelmektedir. Dolayısıyla sözü edilen kurumlar doğal hakların ya da bir sözleşmenin değil, tarihsel gelişmenin bir ürünü olarak ortaya çıkarlar⁴¹.

Muhafazakâr düşüncede toplumun temel kurumlarının başında aile gelmektedir. Muhafazakâr düşünce geleneğinde ise aile, iki olgunun koruyucusu olarak görülür. Bunlar, toplumun temel yapı taşı ve geleneksel ahlak kuramının himaye edicisidir. Bunun nedeni, muhafazakârlara göre aile mefhumunun toplumu bir arada tutması ve ailenin bu bir arada tutulan bağları yaratması, sağlamlaştırmasıdır. Aynı zamanda aile toplumun dejenere olma olasılığını engeller ve toplumsal dayanışmayı sağlar⁴².

Özipek'e göre toplum, yaşayan, gerçek bireylerin kapsadığı bir *bütün* değil, geçmiş, gelecek ve şimdiki zamanda yaşayanların bireysel varlığını aşan bir bütündür. Muhafazakârlığın ele alınış şekli, toplum ve rasyonel kurgu kapsamında olan kurguların

³⁹<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867436.pdf> (E.T 18.05.2016)

⁴⁰ Özipek, *a.g.e.*, s. 74-75.

⁴¹ Mehmet Akıncı, *Türk Muhafazakârlığı Çok Partili Hayattan 12 Eylül'e*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2012, s. 78.

⁴² Akıncı, *a.g.e.*, s. 78.

bir ürünü olarak anlatılan sözleşme kuramlarına da karşı bir tutum sergiler. Burada asıl etken olan şey, muhafazakârların üzerinde hassas olarak durdukları değer ve kurumların bu kurumlar tarafından reddedilmesi değil, toplumsal olanın sözleşmelerde ifadesini bulan soyut kuramların nesnesi haline getirilmesi durumudur.⁴³

Muhafazakârlığın toplum kavrayışı çağdaş muhafazakâr yazarlardan Michael Oakeshott'ın "sivil birlik" kavramı çerçevesinde temellendirilebilir. Oakeshott, klasik muhafazakârlığın belirlediği siyasal otoritenin sınırlarını, daha liberal bir çizgide ve daha farklı bir kavramsallaştırmayla ifade etmiştir. Oakeshott'un kavramsallaştırması bu anlamda liberal bir mirasa dayanmaktadır⁴⁴.

Muhafazakârlara göre toplum, çeşitli kurumlar ve normlardan oluşan bir bütündür. Muhafazakârların değerli gördükleri bu kurumlar bu hakların, evrensel insan eğilimlerinin veya açık bir sözleşmenin değil, tarihsel gelişiminin bir ürünü olarak ortaya çıkarlar⁴⁵.

Toplumun kendisini iç dinamiğiyle yenileme gibi bir özelliği vardır diyen Çaha, toplumların konjonktüre göre işlevi tükenmiş değerlerini, kurumlarını ve süreçlerini yenileriyle takviye ettiklerini belirtir⁴⁶. Bu bakımdan muhafazakârlarda toplum temel alındığında değişim kavramı da kendiliğinden devreye girer. Toplum daima transformasyona uğrayan bir organizma⁴⁷ olduğundan, bu organizmada, değişime karşı meydana gelebilecek yapay oluşumlar toplumun yapısını bozar. Toplumun bir kurum ya da parçasına yapılan müdahalenin etkisi bununla sınırlı kalmaz, diğer parçalarını da bozar⁴⁸. Muhafazakârlar, her türlü toplumsal mühendislik olarak tabir edilen düşüncelere karşı sert tepki gösterirler. Toplum bir bina gibidir ve bu bina dışarıdan müdahaleler ve planlarla şekillendirilebilecek bir yapı değildir⁴⁹.

⁴³ Özipek, *a.g.e.*, s. 74.

⁴⁴ Özipek, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁵ Özipek, *a.g.e.*, s. 79-80.

⁴⁶ Çaha, "a.g.m.", s. 19.

⁴⁷ "Bu organizmanın parçaları, tıpkı insan organizmasında olduğu gibi beyin, kalp, akciğerler ve karaciğer gibi çalışır. Organizma iki açıdan insan yapımı olan şeylerden veya makinalardan ayrılabilir. İlk olarak, makinelerin tersine organizmalar, düzenlenebilir veya istendiğinde tekrar düzenlemeye tabi tutulabilir nitelikte tek tek parçaların basit bir toplamı değildir. Bir organizma içinde bütün, tek tek parçalardan daha fazla bir şeydir."

⁴⁸ Çaha, "a.g.m.", s. 19.

⁴⁹ Çaha, "a.g.m.", s. 21.

Muhafazakarlık ve toplum konusunu değerlendirirken liberal düşünceden de bahsetmek gerekir. Zira Liberaller de her türlü planlı ya da müdahaleli değişim projelerine karşı çıkarlar. Bu sebepten, muhafazakârlar liberaller ile aynı çizgide sayılabilir. Düzen ve değişim konusundaki görüşleri açısından muhafazakârlarla liberaller hemfikirdir. Ancak muhafazakârlar, insan-toplum ilişkisi düşüncesi açısından liberallerden ayrılmaktadırlar. Zira muhafazakârlara göre toplum, sonradan oluşturulan yapay bir şey değildir. Bunun tersi olarak, muhafazakârlar nazarında toplum insandan önce gelir ve insanı biyolojik bir varlık olma tanımından çıkararak toplumsal ve kültürel anlamda gerçek bir varlığa dönüştürür. Bu açıdan muhafazakârlar toplumu, “insanın gerçek doğası” olarak kabul ederler. Evet, muhafazakârlar liberal düşüncenin hamurundaki özgürlük, mülkiyet ve yaşam gibi temel haklarla yoğrulur ve bunu kabul ederler. Fakat bu hakların insan doğasıyla değil, toplumun doğasıyla ilgili olduğunu, bu hakları sağlayan kaynağınsa toplum olduğunu kabul ederler⁵⁰.

Owen Harris, yukarıda bahsedilen muhafazakârlık-liberalizm ilişkisine bir de radikalizmi ilave eder. Ve şu açıklamayı yapar:

“Muhafazakârlık, gelenekselden feodale, ondan liberal ve kapitalist ve sosyal demokrat olana kadar her türlü farklı kurumsal düzenleme çeşitlerini savunmak için kullanılagelmiştir ve kullanılabilir. Çünkü muhafazakârlık muhteva ile değil usulle ilgilidir; özellikle siyasi kurumları etkiledikleri zaman değişim ve istikrarla ilgilidir. Sıklıkla ifade edildiğinin aksin, onun tersi liberalizm değil kendisi de değişim isteyen radikalizmdir. Muhafazakârlık ortaya ani değişikliklerin zorluk ve tehlikesini, istikrar, devamlılık ve tasarrufun önemini vurgulayan argümanlar sürer, radikalizm ise yenileşmeye ve değişimi kucaklama çüretkârlığına dair heyecan ve iyimserlik ifade eder”⁵¹.

Tüm bunları özetle muhafazakârlık ve liberalizm ilişkisini ve farklılıklarını maddeler halinde açıklayabiliriz:

- 1- Muhafazakârlık, ilk olarak mevcut hukuki durum, yani *statusquo*'nın değişmesine şüpheli bakmaktadır. Bu açıdan muhafazakârlık doktriner olarak şüphelidir. Bir başka deyişle; toplumda radikal reformlar yapılarak mevcut geleneklerin, kural ve kurumların değiştirilmesi konusunda şüphelidir.

⁵⁰Çaha, “a.g.m.”, s. 20.

⁵¹Owen Harries, “Muhafazakârlığın Anlamı”, (Metin Boşnak Çev.), İstanbul: *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar 2004, s. 98.

Liberalizm bu açıdan muhafazakârlıktan ayrılır. Liberal düşünürlerin birçoğu iyi bir toplumsal düzen oluşturmak için kural ve kurumların değiştirilmesini savunurlar.

- 2- Muhafazakârlık, anti rasyonalist bir düşünceyi savunur. Bu yönüyle, Muhafazakârlar; David Hume ve onu takiben Adam Smith, Frederic Bastiat ve F.A.von Hayek gibi liberaller ile aynı fikirdedirler.
- 3- Muhafazakârlığın savunduğu düşünce, merkezi bir güç ve otorite hiyerarşisi olmadan istikrarlı bir toplumun oluşmayacağı yönündedir. Devlete itaat ve kanunlara uyma muhafazakâr düşüncenin somut bir özelliği olarak görülmektedir. Bu açıdan muhafazakâr düşünce, İngiliz siyaset bilimcisi Norman Barry tarafından “devlete itaat ve kanunlara riayet mistisizmi” olarak isimlendirmektedir. Liberalizm, bu açıdan muhafazakârlık ile ters düşer. Liberalizm, güçlü bir devletin özgürlükler için ciddi tehlike olduğunu savunur. Liberalizm, devletin görev ve fonksiyonlarının mümkün olduğu derecede sınırlandırılmasından yana taraftır.
- 4- Muhafazakârlık, “bireyci” değil “toplumcu” bir doktrindir. Liberalizmin yönetsel bireycilik ilkesine karşı tavrı alırlar. Onlara göre bireyden daha önemli olan aile ve toplumdur.
- 5- Liberalizm gibi piyasa ekonomisini savunan muhafazakârlık, serbest girişim, özel mülkiyet, rekabet, özgürlük gibi temel kurumlar muhafazakârlar tarafından da savunulmaktadır.
- 6- Muhafazakârlar, din ve ahlak konularına saygılı olmakla birlikte birçoğunda din ve ahlaka saygı ve bağlılık söz konusudur. Çağdaş muhafazakârlar diye nitelendirebileceğimiz muhafazakârlar ayrıca laiklik ilkesine de önem verirler. Zira din ve ahlakın devlet tarafından korunması ve gözetilmesi için din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gereklidir. Liberallere göre ise sözü edilen bu kurumlar ve değerler özgürlük ölçüsü kapsamında ele alınır.
- 7- Muhafazakâr düşüncede demokrasi ve kanun hâkimiyetine inanma vardır. Muhafazakârların bu minvalde liberallerle görüşleri paraleldir.
- 8- Adalet ve muhafazakâr düşünce arasındaki ilişki de önemlidir. Adalet konusunda muhafazakârlar, eşitliğin veya sosyal adaletin, sosyal politikanın temel bir hedefi olmasını kabul etmezler. Muhafazakârların, liberallerden farklı

düşündüğü konulardan bir diğeri, piyasa tarafından kendiliğinden ve keyfi olarak belirlenen gelir dağılımının, kişilerin liyakat veya hak etmelerine göre değişikliğe uğraması gerektiğini ileri sürmeleridir. Fakat bu ileri sürülse de, bu toplumda doğal olarak eşit yetenekte olmayan kişilere eşitlikçi bir gelir ve servet kalıbının zorla kabul ettirilmesini haklı kılmaz. Muhafazakârlara göre, toplumda sadece servete dayanmayan doğal bir hiyerarşik düzen vardır ve bunun devamlı devlet eliyle bozulması, hiyerarşinin sağladığı gerekli istikrarı bozar. Muhafazakârların, gelirin yeniden dağıtımının sosyal düzene yönelik tehdidine nazaran, çağdaş klasik liberallerin ilk olarak üzerinde durdukları, kişisel mülkiyet hakkının ihlalden daha az endişe duyduklarına dikkat edilmesi gerektirir.

- 9- Muhafazakâr düşüncede bir diğeri önem arz eden kurumların başında özel mülkiyet ve veraset kurumları gelmektedir. Muhafazakârlara göre devlet meşruiyetin tek kaynağı değildir. Klasik liberallerin tersine, mülkiyet hakkı öncelikle bireyci mülkiyet hakkı teorisine dayanmaz. Özel mülkiyetin sosyal dengeye yaptığı katkıya dayanır. Muhafazakârların, “mülkiyet bir hak olduğu kadar sorumluluktur” ilkesi bu noktayı iyi bir biçimde yansıtır. Mülkiyet hakkı kişinin kendine ait olan ile istediğini yapmada sınırsız bir hakka sahip olması anlamına gelmez. Ve yine muhafazakârlara göre mülkiyet hakkı, toplumun ihtiyaçları çerçevesinde şekillenir⁵².

4.2. Muhafazakârlık ve Din

Din, bir dünyayı anlama ve kendini o dünyada belirli bir yere yerleştirme modeli olarak işlev görmektedir⁵³. Toplumsallığı oluşturan en temel unsurlardan birisi din kurumudur. Din (religion) kelimesinin etimolojik anlamı “birbirine bağlamak” anlamına gelmekle birlikte, ilahi olanla insan arasındaki ilişkiyi de düzenleyen bir olgudur aynı zamanda. Muhafazakâr düşünürler arasında din kurumu üzerine en çok önem veren

⁵² <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=825>. (E.T 20.05.2016).

⁵³ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 25.

isimlerin başında Bonald gelmektedir. O dini, bir toplum ve cemaat⁵⁴ biçimi olarak yorumlar.

Muhafazakâr düşünceye göre toplumun iskeletini oluşturan olgulardan biri olan din, toplumun deyim yerindeyse “ruhunu” oluşturan kurumdur. Muhafazakârların dini önemsemesinin temel nedeni, dinin toplum için bir isteklendirme kaynağı, bir manevi kaynak ve bir ahlaki kaynak oluşturmastır. Din aynı zamanda toplumsal dayanışmayı, birlik beraberliği sağlayan manevi bir bağıdır⁵⁵.

Muhafazakârlık ve din ilişkisini Harries:

“Peki din ve muhafazakârlık arasında ne gibi bir illiyet vardır? Bütün muhafazakârlar dindardır değildir. Burke dindardı, ama Hume değildi. Oakeshott dindardır değildi. Ama Kristol öyledir. Ama ister inansın, ister inanmasın muhafazakârların hemen tamamı dine bir istikrar unsuru olarak büyük önem atfederler ki öyledir ya da öyle olabilir”⁵⁶.

şeklinde ifade etmektedir. Muhafazakâr düşüncede dinin yeri önem arz etmekle birlikte, muhafazakârlık dini vazgeçilmez bir hazine görür ve onu modern bir müdahaleye tabi tutar. Dünyevi sebeplerle yeniden yorumlayıp, yeniden biçimlendirmek ister. Dindarlıktan ziyade, dinin ritüellerine, din bağına önem verir⁵⁷.

⁵⁴Tanıl Bora din, cemaat ve gelenek üçlüsünün muhafazakârlığın dini açısını tanımladığını söyler ve şöyle şerh düşer: “Bonald, religion (din) kelimesinin “birbirine bağlanma” anlamına gelen Latince köküne (religare) atıfla, dinin her şeyden evvel bir toplum/cemaat biçimi olma özelliğinin üzerinde durmuş; Chateaubriand, itikat ve iman yönünden çok cemaat olarak Hristiyanlığa dayanmıştır. Özgül cemaatler, dini geleneklerin meşruiyetlerini ve makuliyetlerini yeniden üretilip sürekli kılmalarının zaruri vasıtasıdır. Cemaat ve onun cisimleştirdiği gelenek, bağımsızlaşmakta, atomizasyona uğramakta olan yeni toplum karşısında, dinsel bağla birlikte tarihte somutlaşmış bilgeliğin eseri ve taşıyıcısı olarak önemlidir. İşte, sahil dinle dünyevi biçimleri(Gelenek ve Cemaat) arasındaki açığı sıfırlaması, muhafazakârlığın dinle ilişkisinde tipik ve kritik olan noktadır. Tipik olan, modern bir tutum olarak muhafazakârlığın dini yeniden biçimlendirmeye yönelerek Geleneği kırılmaya uğratması; kritik olan, bu muhafazakâr müdahalenin aslında, bir bakıma bekasını sağladığı ve yeni yaşam dünyasını oluşturduğu dini zihniyete, dindarlığa bir meydan okuma mahiyeti taşıması ve bu durumun taşıdığı gizil gerilimdir. Bu iç çelişkileriyle beraber, Din-Cemaat-Gelenek ‘teslisi’nin, muhafazakârlığın dini kolunu tanımladığını da söyleyebiliriz.” Bkz. Bora, a.g.e., s. 58-59.

⁵⁵Çaha, “a.g.m.”, s. 21-22.

⁵⁶Harries, “a.g.m.”, s. 99

⁵⁷Bora, a.g.e., s. 58.

4.3. Muhafazakârlık ve Devlet

Muhafazakâr düşüncenin temel aldığı sorunların başında devlet konusu gelmektedir. Muhafazakâr düşünceye sahip olan bireylerde devlete saygı önemli bir yer tutmaktadır. Bu yaklaşıma göre, merkezi bir güç ve otorite olmadan istikrarlı bir toplum olmayacağı gibi devlet olmazsa ahlak da olmaz. Bu nedenle devlet ve ahlak daima birlikte bahsedilmesi gereken iki olgudur. İç içe olan bu olguların rolleri önemli olsa da muhafazakâr düşüncede devletin rolü konusunda bazı belirsizlikler de vardır. Hobbes'ün siyaset felsefesini benimseyen düşüncede, kanunların ve ahlakın kaynağı olarak, güçlü bir devleti zorunlu görülürken diğer taraftan aynı şekilde insanın kusurlu olmasından dolayı çok güçlü bir devlete güvenilmez⁵⁸.

Burke'dan itibaren siyasi düşüncede muhafazakâr gelenek, devlete yalnız ona uygun yetkinin verilmesini istemiştir. Bununla beraber devlete uygun yetkinin ne olduğu konusu tartışmalıdır. Bazı muhafazakârlarda görülen somut rasyonalizm karşıtı tutum hem zorunlu hem de gönüllü faaliyetlerin karşılıklı alanlarını saptamak için teorik prensiplerin olmadığı şeklinde ters bir görüşün doğmasına neden olmuştur⁵⁹.

Kıta Avrupası muhafazakârlığı devlet anlayışında ise biraz daha farklılıklar göze çarpmaktadır. Kıta Avrupası muhafazakârlığında, muhafazakârlığın milliyetçi kolu millet, devlet ve otoritenin varlığına dikkat çeker. Millet, muhafazakâr düşüncede cemaate yüklenen anlam ve önemi temsil eden kavramdır⁶⁰. Bu duruma ek olarak millete atfedilen ehemmiyet, toplum ve birey arasındaki ikilem arasında kalır ve toplumu bireye tercih eder. Devlet yine toplumun istikrarının ve bütünlüğünün garantörü olarak anlam kazanır ve geleneğin devamındaki sürecin teminatı olarak görülür. Fransız İhtilali akabinde meydana gelen yeni devletin, Avrupa kısmında, 18.yüzyılın sonunda, monarşik menbaanı kaybetmesinin ardından, muhafazakârlar açısından, bu hal Restorasyon ile birlikte kaybolmuştur. Bu doğrultuda, “Restorasyon”

⁵⁸ Safi, *a.g.e.* s. 87.

⁵⁹ Safi, *a.g.e.* s. 88.

⁶⁰ Necmettin Doğan, “Türk Muhafazakârlığının Devlet Algısı: Nurettin Topçu Örneği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Y.14, S.58, Ekim 2011, s. 215.

sonrası dönemde muhafazakâr ideoloji devlete daha olumlu bir anlam yüklemeye başlar⁶¹.

⁶¹ Doğan, “a.g.m.”, s. 216.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞINA GİRİŞ

Muhafazakâr düşüncenin tabiatından kaynaklanan tanımlama zorluklarına Türkiye’den bakıldığında ilave edilmesi gereken iki husus vardır. Muhafazakârlık, Türkiye’de sık sık sözü edilen bir kavramdır. Fakat bu kavramın doğru bir şekilde kullanılmadığını görmekteyiz. Muhafazakârlığın içeriğinden bağımsız bir biçimde “tutuculuk” kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanıldığı da dikkate değerdir. Bu hali ile muhafazakârlık, Fransız İhtilali’nden sonra 19. yüzyılın başında farklı bir siyasal ideoloji olarak kullanılmasından ziyade din ile bütünleşik bir ifade olarak kullanılmaktadır. Bir diğer deyişle, Türkiye’de muhafazakârlık denildiği zaman değişime karşı olmak ve statükonun büsbütün savunuculuğunun yapılması anlaşılmaktadır. Bu gibi nedenler de muhafazakârlığın siyasi ideoloji olmasından çok, bir tutum olduğu kanısını zihinlerde oluşturmaktadır⁶².

Batılı kavram ve düşünceler Tanzimat ile birlikte Osmanlı düşünce hayatına girmiştir. Fakat bu dönemde muhafazakâr bir düşünce ortaya çıkmamıştır⁶³. Osmanlı Devleti 19.yüzyılın ilk çeyreğinde geçmişin “onarımı” minvalinde değil, geçmişte hiç yapılmamış şeylerin yapılması anlamında “değişim” in zorunlu olduğuna karar verdi⁶⁴. Tanzimat aydınları 19. yüzyıl da ortaya çıkan ideolojileri devrimci bir çıkış noktası olarak görmedikleri gibi bu ideolojilere ilgi de duymadılar. Bu bağlamda Fransız Devrimi de bu şekilde değerlendirilebilir. Bu durumun iki nedeni olduğunu söyleyebiliriz;

1- Osmanlı toplumunun sınıflı bir toplum olmayışıdır⁶⁵. Avrupa’da yaşanan klasik sınıf çatışmaları Osmanlı’da görülmemiştir. Bu nedenle Avrupa’da devrimci ideolojileri

⁶² Mehmet Akıncı, “Muhafazakârlık ve Değişim: Değişime Direniş Mi ? Yoksa İhtiyatlı Değişimi Savunmak Mı ?”, *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.1, S. 1, Ocak 2009, s. 134-135.

⁶³ Murat Belge, Türk muhafazakârlığının başlangıcını 17.yy’a kadar götürür. Örnek olarak Koçi Bey Risalesini ve Tarhuncu Ahmed Paşa’nın Maliye’yi düzeltmeye çalışması örnek verirken, Naima ve Kâtip Çelebi’nin de bu dönemde geçmişe özlemi dile getirdiklerini belirtir. (Detaylı bilgi için bkz. Murat Belge, “Muhafazakârlık Üzerine”, İstanbul: İletişim Yayınları, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt. 5, s. 93.

⁶⁴ Murat Belge, “*Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*”, Cilt.5, s. 93.

⁶⁵ Osmanlı Devleti’nde orta sınıfın var olduğuna işaret eden Karpas, “Türk Demokrasi Tarihi” adlı eserinde Osmanlı Devleti’nden kalan kültürel mirası değerlendiren ve Türkiye’de modern demokrasinin

doğuran toplumsal yapının bir toplumsal karşılığı kendi ülkelerinde yoktu. Avrupa ile ilgili ciddi tarihsel ve toplumsal değerlendirmeleri olmayan Tanzimat aydınları Aydınlanmayı ve Fransız Devrimi'ni Ortaçağ'a bir karşı çıkış olarak değerlendirdiler.

2- Tanzimat aydınınının asıl meselesi hızlı bir dağılma sürecine doğru kayan imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmaktı. Bu nedenle Tanzimat aydınları yeni fikirler sayesinde hem Batı'ya benzeyerek hem de toplumsal bozuklukları onarmak ve sonunda imparatorluğun bekasını sağlamak istiyordu⁶⁶.

Türk modernleşme projesi İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi üç farklı siyasi söylem çevresinde biçimlenmesi Tanzimat ile başlayan bir süreçtir.

Bu üç farklı politik fikir etrafında biçimlenen Türk modernleşme projesi⁶⁷, Tanzimat ile birlikte başlamıştır fakat Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar modernite ile geleneksel değerlerin bir arada yürütülmesi ve gelenekselliğin modern kurumlara dönüştürülmesi isteği amacına ulaşamamıştır. Cumhuriyet döneminde de İslamcılık ve Türkçülük akımları modernleşmenin önündeki engel olarak görülmüştür. Türk muhafazakârlığının şekillenmesinde muhafazakârlığın temel yapı taşlarını tarihi ve kültürel birikimler oluşturur. Süleyman Seyfi Ögün sözü edilen bu birikimlerin yeniden üretilmesi yerine, kökleri Osmanlı'ya dayanan merkez-kenar, resmi alan çatışmalarının mühim olduğunu söylemektedir. Ahmet Çiğdem'e göre toplumda uzlaşma oluşturabilme, Osmanlı modernleşmesi içinde geleneksel kurumların aşılmasıyla olabilirdi. Böylece İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi siyasi gerilimlerin birbirleriyle giriştiği çatışmaların bir anlamı kalmaz, muhafazakârlık, kültüre yaptığı katkı ile toplumda bir köprü konumunda olabilirdi⁶⁸.

yerleşmesinde birinci derecede etkisi olanların orta sınıfa mensup olduklarını belirtir. *Orta sınıfın Batı'daki adı burjuvadır. Marksistler, burjuvaziyi kapitalizmin ve endüstrileşmenin sosyal sonucu olarak görürler. Bu açıdan bakarsak İslam dünyasında erken dönemlerde endüstrileşme olmadığına göre, burjuvazi olmadığı aşikârdır. Hâlbuki orta sınıfı başka ölçütlere göre tanımlarsak, Asya ülkelerinde ve bilhassa Osmanlı'da bir orta sınıf bulunduğu rahatlıkla söz edebiliriz. (Bkz. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, s. 29.*

⁶⁶ Hasan Ufuk Aktaşlı, "Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik bir İlişki", *Doğu-Batı dergisi*, Sayı 58, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2011, s. 149.

⁶⁷ Türkiye'de modernleşme sürecini hemen hemen 150 yıldır yoluna devam eden bir ekspres'e benzeten Tayfun Atay, bu bağlamda geleneği de bu ekspres'in fren mekanizması olarak görür. Bkz. Tayfun Atay, Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk "gelenek-çi" muhafazakârlığı, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, cilt 5, İstanbul, 2004, s. 154.

⁶⁸ www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867436.pdf (Erişim Tarihi: 02.08.2016), s. 8-15.

“Tanzimat sonrası muhafazakâr düşünürler arasında en önde geleni Said Halim Paşa’dır. İslami karşıtı reddiye tarzı tutumu, dini cemaat anlamında milli varlığın temeli olarak kurumları vurgulamasıyla “sabit ve müşterek bir hisse dayanmayan, bir maziden veya ananeden doğmuş olmayan, sadece akıl-düşünce gibi zayıf ve değişken bir zeminde duran gayelerin hakiki bir ideal meydana getirmeyeceğine ilişkin sözleriyle o, muhafazakârlığın kimi iddialarını dile getirir. Rasyonel akıl eleştirisi, muhafazakârlığın önem verdiği kurum ve ilkelerin felsefi anlamda temellendirmesiyle Said Halim Paşa haleflerinden de seleflerinden de çok daha tutarlı bir düşünürdür. Bu anlamda Türk düşüncesinde, Batı muhafazakârlığı ile karşılaştırma yaptığımız takdirde örnek olma özelliğine sahip düşünürler arasında ön sıralarda yer almaktadır⁶⁹”.

Türkiye’de muhafazakârlık söz konusu olduğunda sıklıkla dindar kişileri betimlemek için kullanılan “mutaassıp”, “mütedeyyin” olma hali anlaşılmakta, dindarlık çağrışımının dışında siyaset arenasında ve fikir akımı olarak ne anlama geldiği çok fazla bilinmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da muhafazakârlığı sadece “tepkici”, “bir tutum”, mizaç, olarak ele almanın eksiklik olacağı kanaatindeyiz. Akıncı’nın da belirttiği üzere, Türk muhafazakârlığı modernleşmeden yana fakat baskın Kemalist modernleşme karşısında alternatif bir yol arama çabası olarak beliren bir düşünce geleneği olarak ele alınmıştır. Türk muhafazakârlığını daha iyi anlamak ve irdelemek için bazı temel konular üzerinde durulması icap eder. İlki Türk muhafazakâr düşüncesinin Batı örneğinden farklılıklarıdır. İkincisi Türk muhafazakârlığının sağ akımlar (milliyetçilik, İslamcılık) içerisindeki konumu ve son olarak Cumhuriyet dönemi modernleşme anlayışı olan Kemalist modernleşme karakterine ve işlevine sahip olduğu konulardır⁷⁰.

Türk düşünce akımları Batı örneği ile karşılaştırıldığında “teorik bir bütünlük” arz etmezler. Hatta Türkiye’de akımların çoğunda, Batı örneğinden teorik, bilgi kuramı olarak farklılıklar vardır. Bu nedenle Ahmet Çiğdem’in de belirttiği gibi ele alınan akımın Batıdaki teorik içeriği ile aynı olmasına engel olan farklılıkların üzerine gidilmelidir. Ancak bu şekilde Türk muhafazakârlığının, Batı örneği ile karşılaştırıldığında çelişki gibi duran fikirleri daha net anlaşılabilir. Bu çerçevede modernleşme sürecine ilişkin ya da modernlik anlayışına, kavrayışına yönelik farkların

⁶⁹ Safi, *a.g.e.*, s. 114-115.

⁷⁰ Mehmet Akıncı, *Türk Muhafazakârlığı Çok Partili Siyasal Hayattan 12 Eylül’e*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2012, s. 87-88.

anlaşılmaya çalışılması, Türk muhafazakârlığını kavrayabilmenin önünü açacaktır⁷¹. Kanaatimizce Türk muhafazakârlığının, Batıdan farklı siyasi ve sosyo-kültürel mahiyette geçirdiği tecrübi birikim, aradaki ayrımın temel gerçekliğini ortaya koymaktadır.

“Osmanlı Devleti’nin Batı karşısındaki konumu hakkında, yönetenler katında var olan kendini tanımlayış biçimi, 17. yüzyıl sonlarında başlayan askeri yenilgilere ve toprak kayıplarına rağmen uzunca bir süre, “cihan imparatorluğu” olma düşüncesinin yarattığı bir gurur ve üstünlük duygusu tarafından belirlenmişti. Dolayısıyla, askeri yenilgileri ve bunların sonucunda ortaya çıkan toprak kayıplarını “düşman”ın her yönüyle üstün bir toplum olduğuyula değil de, sadece askeri teknik ve taktik öğeler açısından değerlendirilen bir ileriliğe bağlamak da doğaldı. Nitekim, Osmanlı Devleti’ndeki ilk yenileşme hareketleri daha çok askeri tekniğin Batı’dan alınmasına yönelik olmuştur.”⁷²

Osmanlı’nın, Batı toplumunu kendinden daha geride gören retoriğin değişmesi, toprak kayıpları ile başlayıp Batı ile artan temaslar boyunca devam eder. Bu anlayış sonrası Batı ile Osmanlı aleyhine olan farkın kapatılması için onlara üstünlük verdiği düşünülen tekniğin alınması anlayışı, neredeyse Osmanlı ve Cumhuriyeti de içine alan modernleşme sürecinde, batıcılık taraftarları dışında da hâkim düşüncedir. İşte bu egemen düşünce, Türk muhafazakâr düşüncesinin Batı örneğinden farklılaşması için bir zemin oluşturur. Zira muhafazakâr düşüncenin doğmasına etken olan faktörlerden birisi, tekniğin refaha dönüştüğü noktaya ve Sanayi İnkılabının getirdiği yeniliklere karşı duruş biçimidir. Modernlik anlayışından kaynaklanan ve Batı örneği ile fark konusunda temel kırılmayı sağlayan bu süreç farklılığını irdelemeye devam edilmesi gerekir. Çünkü muhafazakâr düşüncenin farklılığının temel nedenlerinin diğeri de bu kırılma ile yakından ilişkilendirilebilecek olan, sahip olduğu tarihsel sürecin kendisidir⁷³. Bu süreçte Türk muhafazakârlığı bir tepkiselliğin ürünü olarak Batılı düşüncede bir ortak özelliğe sahiptir. Fakat yine de birçok konuda farklılıklar gözlemlenir. Batı’da muhafazakârlık, Fransız Devrimi’ne tepki olarak ortaya çıkarken toplumsal bütüne uyum sağlama konusunda modern yaklaşımın yapıcılığını da üstlenmiştir. Batı’da muhafazakâr düşüncenin savunucuları kökten bir değişimi tasvip etmemekle birlikte evrimci bir değişimin toplumu geliştireceğine inanmaktadırlar. Oysa Osmanlı ya da

⁷¹ Akıncı, *a.g.e.*, s. 93.

⁷² Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 131.

⁷³ Akıncı, *a.g.e.*, s. 94.

Türk muhafazakâr düşünce fikriyatında büyük oranda mevcut durumun ya da geçmişten gelen değerlerin sıkı korunumu ile ilerlenebileceği düşüncesi egemendir⁷⁴.

Batı muhafazakârlığı ve Türk muhafazakârlığı arasındaki ilişkiden bahsederken Anglo-Amerikan muhafazakârlığı ve Türk muhafazakârlığı ilişkisinden de bahsetmek gerekir. Batı muhafazakârlığını geniş anlamda tanımlayan sosyo-ekonomik bir ilke vardır. Fakat, Türk muhafazakârlığının Anglo-Amerikan muhafazakârlığından farklı olduğu da geniş bir kabul gören durumdur. Elbet bunun da haklı nedenleri vardır. Zira her ideolojide var olan tarihsel bağlamın etkilerini taşıma durumu muhafazakârlıkta da mevcuttur. Türk muhafazakârlığı ile Anglo-Amerikan muhafazakârlığı arasındaki fark ise Türk muhafazakârlığının güçlü bir toplumsal tabana dayanmamış olması ve kültürel kaynaklara sahip olmasıdır. Fakat bu farklılıktan söz ederken, bunun “*biz bize benzeriz*” söyleminde vücut bulmuş sahihlik etiği ile bağlantısının iyice düşünülmesi gerekir. Bütün toplumları saracak evrensel bir muhafazakârlık modeli olmasa bile, muhafazakârlığın baskın bir örneği vardır ve onun küresel etkisi farklılık tezini gittikçe daha fazla hasara uğratmaktadır⁷⁵.

Bu ifadelerin ışığında değineceğimiz ikinci konu ise Türk akımları ve muhafazakârlık ilişkisini ayrı bir başlık etrafında toplamak olacaktır. Bu bağlamda gelenekçilik ile muhafazakârlık ilişkisine değinilecek olursa; Niyazi Berkes ve Kemal Karpat gibi ünlü sosyal bilimcilerin çalışmalarında muhafazakârlık/gelenekçilik özel bir felsefi-siyasal dil olarak değerlendirilmemektedir. En genel anlamıyla Gelenekçi-muhafazakârlık, Türk modernleşmesi çerçevesinde *geleneksel olan*’ın savunusu ve/veya gelenek içinde hayatı anlamlandıran bir ruh hali olarak görülmektedir. Niyazi Berkes, “Türkiye’de Çağdaşlaşma”⁷⁶ isimli eserinde gelenekçilik ve muhafazakârlık terimlerini birbirlerinin yerine kullanarak, muhafazakârlık/gelenekçilik terimleri ile Osmanlı döneminde din ve devlet yapılarınca tanımlanan statükoyu korumayı amaç edinmiş dinci ve batıcılık karşıtı hareketlere işaret etmektedir. Bu bağlamda değerlendirmelerine devam eden Berkes’e göre, dinci-tepkicilik ayrı bir gelenek olarak çağdaşlaşma hareketlerinin derinleşmesi ile birlikte kurulmuştur. Ona göre Türk modernleşmesinin

⁷⁴Hahdan Karakaya, “Türk Muhafazakârlığı ve Kendi Dilinde Gelişimi”, Ankara: *Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 9, Ocak 2015, s. 534-535.

⁷⁵Fırat Mollaer, “Klasik Muhafazakârlıktan Tekno Muhafazakârlığa: Tanım Sorunları Temeller ve Değişmeler”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 58, Ankara, 2011, s. 68.

⁷⁶Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2012, s. 102.

temel çatısını oluşturacak olan muhafazakârlık ve reformizm arasındaki gerilimli ilişki, 1718 Pasarofça Anlaşması ertesinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Muhafazakâr tepkicilik, eski savaş usullerine dayalı Osmanlı askeri sistemini Batılı usuller kullanarak iyileştirme zorunluluğunun hissedilmesi ile ortaya çıkan yenilik taleplerinin yarattığı direnç içinde gelişmiştir⁷⁷.

2. CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKÂRLIKTA YOL İZLERİ

Arapça *hıfz*'dan türeyen ve saklamak, korumak, bellekte tutmak anlamlarına gelen *muhafaza* sözcüğü, siyasal bir duruşun ifadesidir. Muhafazakârlık bağlamında gelecek ise sürdürülmeye değer bir geçmişe mensubiyet üzerinden kurulur. Burada vurgulanan kavram süreklilik olup, geçmişin mirasının korunması, toplumsal hafızanın canlı tutulmasıdır. Kökler, kökenler, atalar, örf ve adetler, gelenekler, inançlar, anılar ve anıtlar yüceltilen geçmişin esirgenen göstergeleridir. Bu yüzden muhafazakârlık, geçmişe ait değerlerin kaybolmamaları için tehditlere karşı bir tepkidir. Türkiye’de gelenekçi muhafazakârlığın erken Cumhuriyet döneminde gelişmesi ve inkılâpçı Kemalizm’e yoldaş olması örneğindeki gibi sürekliliğin kesintiye uğratıldığı değişim zamanları da, muhafazakârlığın da öne çıktığı ortamları oluşturur⁷⁸.

Cumhuriyetçi muhafazakârlık da bu bağlamda, Kemalist modernliğin, “ilimci Batı” prototipine bağlı bir hareket olarak gelişmesine tepki olarak (hem sosyal, hem de siyasal platformda) 1930’lu yılların başında doğan bir felsefi ve siyasal oluşumdur⁷⁹.

Genel itibariyle cumhuriyet ile birlikte ortaya çıkan cumhuriyetçi muhafazakârlık, Türk modernleşmesinin hızlandığı ve büyük toplumsal dönüşümlerin yaşandığı dönem olan 1920-1930 yılları arasına denk gelir. Bu dönem; saltanatın ve hilafetin kaldırılıp yerine bir ulus devleti kurulduğu dönemdir. Ayrıca giyim kuşam, hukuk sistemi, harf ve yazı sistemi, eğitim sistemi gibi tüm siyasal, toplumsal ve ekonomik yapının Batılı normlara göre sil baştan kurulduğu dönemdir bu dönem. Bu

⁷⁷ C. Nazım İrem, “Kemalist Modernizm ve Türk gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri”, Ankara: *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 74, Güz 1997, s. 53.

⁷⁸ Nur Altınyıldız, “İmparatorlukla Cumhuriyet Arasındaki Eşikte Siyaset ve Mimarlık: Eskiye Muhafaza/Yeniye İnşa”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt 5: Muhafazakârlık, (A. Çiğdem Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 179.

⁷⁹ Nazım İrem, “Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Seferber Edici Modernlik ve Diğer Batı Düşüncesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 57, S. 2, Ankara, 2002, s. 46.

dönemi *geleneğin toptan tasfiye edildiği bir toplumsal alt üst oluş* diye tanımlayan Aktaşlı'ya göre, Kemalist devrim radikal bir modernleşme projesidir. Fakat Kemalist Devrimi diğer devrimlerden ayıran farklı bir özellik onun arka planında destek olarak halkın bulunmayışıdır. Kısacası toplumsal karşılığı olmayan bir harekettir. Avrupa'daki devrimlerde geleneğin artık sürdürülebilir olduğunun kararını veren ve devletini inşa etme kararını veren halk iken, Türkiye'de artık geleneğin sürdürülebilir olmadığını kararını veren ve batıdan farklı olarak milleti yeniden inşa yoluna giden cumhuriyeti kuran seçkinci kadroydu⁸⁰.

Türk muhafazakârlığının paradoksuna değinen Aktaşlı, "*Türk muhafazakâr düşüncesinin Kemalizm'e karşı olarak çıkmasına*" rağmen, aynı zamanda Kemalist bir hareket olarak da doğduğunu belirtir. Bunu da ilk Türk muhafazakâr seçkinlerinin Kemalizm ya da Mustafa Kemal Paşa'nın düşünceleri ile uzlaşma sorunu olmadıklarında görmekteyiz. Uzlaşma değil aksine Kemalizm ve Mustafa Kemal Paşa'yı onaylayan tavır sergilemişlerdir. Bu olumlu tavır, dönemin muhalefet baskısı veya muhaliflerin yurt dışına sürgüne gönderilmeleriyle açıklanacak bir durum değildir. Dolayısıyla baskıcı bir ortamda gelişen bir tavır olmayıp, Kemalizm ve cumhuriyetçi muhafazakârlar arasında uzlaşmanın olduğunu görmekteyiz. Bunun da nedeni Türk muhafazakârlığının kendi modernleşme zeminini Kemalizm'de bulması ya da Kemalizm üzerinden sağlamasıdır. Kemalizm'in ise böyle bir zemine, meşruiyete ihtiyacı yoktu. Çünkü Kemalizm devleti kuran, gerek siyasi yapıyı, gerekse bürokratik yapıyı elinde tutan bir ideolojydi⁸¹.

Bu ifadelerin daha anlaşılır olabilmesi açısından, Cumhuriyetçi muhafazakârlığın doğuşunun siyasi fikirler ile bağlantısını ortaya koymak gerekir. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben başlayan Milli Mücadele, İslamcılık ve Osmanlıcılık gibi Osmanlı fikir hayatına yön veren siyasal hareketlerin tarihleri açısından ciddi bir şekilde dönüm noktası olmuştur. Nazım İrem'e göre cumhuriyetçi muhafazakârlık şu şekildedir:

"Doğuşu itibarıyla Türkçü-milliyetçi hassasiyetleri yansıtan cumhuriyetçi muhafazakârlık, hem dinin, sosyal, hukuki ve siyasal yaptırımların kaynağı olmasını amaçlayan dinci tepkici

⁸⁰ Hasan Ufuk Aktaşlı, "Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik Bir İlişki", Ankara: *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Y.14, S.58, Ankara, Ekim 2011, s. 150.

⁸¹ Aktaşlı, "a.g.m.", s. 150.

hareketlere hem de cumhuriyetçi siyaset içinde gelişen liberal ve sosyalist hareketlere karşı milliyetçi siyaseti güçlendirerek, Kemalist siyaseti bu karşıtlıklar ekseninde geliştirilen yeni bir muhafazakâr değişim anlayışına uygun bir hale getirmek çabalarına yön vermiştir”.⁸²

Bu yüzden cumhuriyetçi muhafazakârlar sadece belirli ideoloji veya çevrelerden (liberal, sosyalist, Osmanlıcı, İslamcı) değil pozitivist-hümanist felsefeden güç alan Aydınlanmacı tezler çerçevesinde Türk İnkılabının hedeflerini çizen yönetici Kemalist seçkin gruplarıyla da karşı karşıya gelmişlerdir⁸³. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, felsefi arka planına materyalizm, pozitivism, akılcılık ve hümanizm almaz. Bunun yerine ruhçu ve romantik bir şekilde cereyan eder. Bu nedenle Cumhuriyetçi muhafazakârların kendi inkılap yorumlarını gerekçelendirdikleri esas kavramların içyapısı incelendiğinde asıl etkinin Doğulu ve İslami geleneklerden çok romantizm, ruhçuluk ve Bergsonculuk⁸⁴ gibi Batılı felsefi siyasal geleneklerden geldiğini görmekteyiz. Gerçekten de 1910’lu yılların sonunda Osmanlı-Türk modernlik hareketleri içinde özellikle Fransız ruhçuluğu, Bergsonculuk ve Alman romantizminin etkisi altında Türkçü çevrelerin, cumhuriyetçi siyaset içinde meydana gelen Kemalist modernleşme hareketin hedeflerini, sözü edilen felsefi-siyasal gelenekler çerçevesinde tekrardan yorumlamaya başlamaları, cumhuriyetçi muhafazakârfikir ikliminin zenginleşmesine büyük katkıda bulunmuştur. Batı modernliğinin alt etmenleri olarak tanımlanabilecek olan bu karşı-Aydınlanmacı felsefi siyasal geleneklerin etkisiyle yapılan inkılâp yorumu içinde var olan cumhuriyetçi muhafazakârlık, Aydınlanmacı bir ilerleme ideolojisi

⁸² Nazım İrem, “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık: Temel Kavramlar Üzerine Değerlendirmeler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 108.

⁸³ İrem, *a.g.e.*, s. 108.

⁸⁴ Hilmi Ziya Ülken’e göre; 1918-1920 yıllarının karanlık havasında vatani kurtarmak için sakin bir şekilde fikir işlerini ele almaya imkânlar müsait değildi. İstanbul’da yıkılan imparatorluğun enkazı üzerinde sadece iki fikir beslenebilirdi. Birincisi maddi imkânsızlıklar önünde manevi kuvvete ve yarı mistik bir ruh hamlesine dayanmak, ikincisi yenilginin doğurduğu ümitsizliğe karşı, idealist harekete tepki halinde, maddeye dayanan yeni bir hız almak. Bunlardan biri Bergson metafiziği iken ikincisi diyalektik materyalizmdir. Her iki felsefenin de ortak vasfı, zihinci bir ağır evrim görüşüne karşı vaziyet alışları, devrimci ve hamlecici oluşları idi. Bergson’dan ilk kez bahseden Ahmet Şuayip, Rıza Tevfik ve Hüseyinzade’nin tavsiyesiyle daha erkenden Gökalp’tir. Bergsonizm sistemli bir şekilde 1905’ten 1918’e kadar kuvvetle hüküm sürmüş olan, pozitivism ve mekanik evrimcilik akımına tepki halinde ilk defa genç profesör ve yazar grubu tarafından benimsenmeye başlandı. Bu grup *Dergâh* dergisini çıkardı (1921). Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.551-552.

olarak betimlenen hâkim Kemalizm anlayışının akılcı temellerini hedef alan ilk eleştirel yorum olarak mühim bir konu teşkil eder⁸⁵.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyetçi muhafazakâr anlayış açısından Kemalist modernlik, dönemin Batıcı ve hümanist entelektüellerinin bahsettikleri gibi bir geç Aydınlanma hareketi veya bir uygarlaştırma siyaseti öngörmüyordu. Cumhuriyetçi muhafazakâr bakış dâhilinde Kemalizm, felsefi siyasal bir aksiyon olarak 18.yüzyılın akılcı-Aydınlanmacı felsefeleri ya da 19. yüzyılda ilerlemeci ideolojilerin pozitivist-hümanist hareketlerle bağlantılı değildi. Cumhuriyetçi muhafazakâr aydınlar, Peyami Safa'nın açıkça üzerinde durduğu gibi, Türk İnkılâbını Batı'da gelişen "ikinci bir fikir cereyanı" ile ilişkilendirmek amacındadırlar.

Cumhuriyetçi muhafazakâr inkılâp yorumu, Kemalist İnkılâbı, Batı'nın Aydınlanmacı-ilerlemeci geleneklerinden ziyade karşı aydınlanmacı tarafını oluşturan ruhçu-romantik geleneklerle bağlantılandırmak çabalarının bir ürünüdür. Aynı bağlamda Cumhuriyetçi muhafazakâr seçkinlerin gözlemledikleri karşı Aydınlanmacı Batı, Peyami Safa'nın da vurguladığı gibi tepkici ve isyankârdır. Sözü edilen bu isyankâr tutum Batı'da baskın ilerlemeci Batı gibi Kant felsefesi içinde doğmuştur. Fakat Fransa ve Almanya'da farklı aşamalardan geçerek, ruhçu ve romantik akımlarla birleşerek güçlenmiş ve zihincilik karşıtı bir zeminde ilerleyerek, 20.yüzyılın başında Bergson felsefesi içinde en olgun şekline kavuşmuştur. İkinci olarak Safa ve Ülken de sözü edilen bu felsefi-siyasal geleneklerin önemine dikkat çekip, ruhçu romantik Bergson felsefesinin özellikle 1910'lu yılların sonundan başlayarak Osmanlı-Türk fikir hayatında pozitivism ve akılcılık karşıtı bir siyasal-felsefi ortam yaratmış olduğunu tespit etmektedir⁸⁶.

⁸⁵ Nazım İrem, "Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye'de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık: Temel Kavramlar Üzerine Değerlendirmeler", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt. 5, s. 108

⁸⁶ İrem, *a.g.e.*, s. 109.

3. CUMHURİYETÇİ MUHAFAZAKÂR AYDINLARDAN BAZILARI

3.1. Peyami Safa

Hilmi Ziya Ülken, Peyami Safa'yı ele alırken onu, kendi kendini yetiştirmiş (autodidacte) bir düşünür olarak tanıtır. Gazetecilik ve romancılıktan fikir denemeciliğine geçişi ile Tanzimat yazarlarını ve Ahmet Rasim'i hatırlatan Safa, Abdülhamit ile mücadele eden nesilden şair İsmail Safa'nın oğludur. İstanbul'da doğan Safa, 7-8 yaşında babasını kaybeder. Ağabeyi İlhami Safa ile geçim için erkenden gazeteciliğe atılırlar. Bu Safa'nın eğitim hayatını sadece ilkokula gitmekle sınırlandıracaktır⁸⁷. Fakat gazetelerde en küçük görevlerden başlayarak başyazarlığa kadar yükselirken kendi kendini yetiştirdi⁸⁸.

Dönemin hemen hemen bütün gazete ve dergilerinde yazan, yaklaşık kırk yıl boyunca çok sayıda gazetede sütun yazarlığı yapan, hatta bazılarında aynı anda hem başyazı, hem köşe yazarı, hem de müstear adıyla yazılar ve tefrikalar ortaya koyan bir entelektüeldi Safa. Bir diğer yandan Server Bedi mahlasıyla çok sayıda aşk ve cinayet romanı yazdı. Yazıları roman tekniğine yeni bir soluk getirmişti⁸⁹. Peyami Safa'nın romanları insanın iç dünyasını yansıtır. Çevresi ile olan bağlantısını analiz etmediği gibi, romandaki kahramanları da ruhsal açıdan sürekli acı çeker. Safa'nın bu acıları ve

⁸⁷ Peyami Safa'yı ele alırken onun entelektüel kimliği üzerinde durmaya çalıştık. Eğitim hayatını ilkokulla sınırlandıran birisi "aydın" olarak tasvir edilebilir mi? Bunu Mehmet Kaplan "Büyük Türkiye Rüyası" isimli eserinde Aydın Kimdir başlığı altında değerlendirirken şu açıklamayı yapar: Türkçede "aydın" kelimesi çok umumi ve müphem bir mana taşır. Hangi seviyede bilgili ve okumuş insana aydın diyoruz? Sadece bilgili olana bu adı ve sıfatı vermek doğru mudur? İlkokul, lise veya üniversite mezunu olmak "aydın" sayılmak için kâfi midir? Herhangi bir sahada ihtisası ve derin bilgisi olmadığı halde günlük fıkralarında bütün memleket ve dünya meselelerini hallettiğini sanat ve güya halkı aydınlatan bir gazeteciye "aydın" diyebilir miyiz? Sorbonne'da felsefe tahsil etmiş, doktora yapmış, aynı zamanda mistik bir dünya görüşüne sahip bir insana bu adı vermekten çekinecek miyiz? "Aydın" Kemalist mi, komünist mi, milliyetçi mi, beynelmilelci mi olmalıdır? Biz bu kelimeyi Fransızca "intellectuel" karşılığını kullanıyor, hâkim vasfı düşünce olan insana bu adı veriyoruz. Bu manada "aydın", sadece muayyen bilgilere sahip bir kimse değil, "düşünce"yi bir çeşit itiyat haline getiren, hiçbir şeyi peşin olarak kabul etmeyen, herşeyin aslını araştıran bir şahsiyetti. Muayyen bir ideolojiyi veya hayat görüşünü kafasına bir şapka gibi geçiren ve onu hakikatin ta kendisi zanneden bir insan bizce "aydın" değil, bir nevi "portmanto"dur. Descartes'ın metodik şüphesine sahip olmayan bir kimse kelimenin gerçek manasıyla "düşünen insan" değildir. Onun muayyen bilgileri ve inançları olabilir, fakat o, bu bilgi ve inançların efendisi değil, kölesidir. "Aydın", karşılaştığı her meseleyi yeniden soran insandır. Fikirler, üzerlerinde düşünülmeince basma-kalıp hale gelirler; bir nevi batıl inanç şekline girerler. "Aydın", başkalarından önce kendi kendisine karşı hür olan insandır. Bkz. Mehmet Kaplan, *Büyük Türkiye Rüyası*, İstanbul: Dergâh yayınları, 1998, s.247.

⁸⁸ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 665.

⁸⁹ Ülken.,a.g.e., s. 220.

bunalımları çözmeye çalışırken umutsuz bir tavır sergilediğini görürüz. Bunun da nedeni kendi yaşamının, kendisinin de belirttiği gibi hezeyanlarla dolu olmasında yatmaktadır⁹⁰.

Gerçekten de çocukluğu Balkan Savaşları'nın ve Birinci Dünya Savaşı'nın acıları içinde boğuşarak geçmiştir. Yazarlığının ilk yıllarında Abdullah Cevdet'in etkisinde olan Safa, Ayvazoğlu'nun belirttiği üzere fikirleri henüz tam yerleşmemiş bir garpçı olarak karşımıza çıkmaktadır. Mütareke yıllarında pozitivist kimliğiyle karşımıza çıkan Safa, "*Asrın Hikâyeleri*"nde muhafazakârları çok rahatsız edici konuları işlerken, ilk uzun hikâyesi "*Gençliğimiz*"de ahlakçı bir tavırla yazılmış yazıları görülür. Bu yazılarında muhafazakâr bir çizgidedir. "*Gençliğimiz ve Sözde Kızlar*" isimli eserlerinde çizgisini belli etmiş, İstanbul'un ve İstanbul sosyetesinin yozlaşmış sorunlarını ele almıştır. Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarını bir gazeteci kimliği ve yazar olarak yaşayan Safa, asıl şöhretini Cumhuriyet'in ilk yıllarında Cumhuriyet gazetesinde yazmaya başladıktan sonra kazanmıştır. Çok geçmeden bu gazetenin fıkra yazarlarından biri olmakla beraber edebiyat sayfasının da yöneticisi olmuştur. Beşir Ayvazoğlu, Peyami Safa'nın 1928 Harf İnkılabı'ndan sonra Nazım Hikmet ile dostluk kurmasından ve Nazım Hikmet'in bir şiirini Cumhuriyet gazetesinin edebiyat sayfasında yayımlamasından dolayı Safa'nın sosyalizme sempatisi olduğundan bahseder. Hatta bu sebeplerden dolayı Cumhuriyet gazetesindeki işine son verilmiştir. Yine bu dönem Bolşeviklikle adı anılan Safa, bu suçlamaları tümüyle reddedip birkaç yıl sonra Nazım Hikmet ve arkadaşlarından tamamen kopacak ve keskin bir dönüşle antikomünizm yoluna girecektir⁹¹.

Peyami Safa, 1930'ların başında Ahmet Ağaoğlu çevresinde şekillenen liberalizme yakın durmuş, Mustafa Şekip Tunç ve Hilmi Ziya Ülken gibi birçok felsefeci ile dostluklar kurmuştur. 1931'de *Türk Felsefe Cemiyeti*'nin ikinci kuruluşunda aktif olarak hareketin içinde bulunmuş ve bu cemiyetin hararetli konferanslarından birinde "*Felsefe ve Diyalektik*" konulu bir bildiri sunmuştur. Safa'nın önemli eserlerinden biri olan *Türk İnkılabı'na Bakışlar*, muhafazakâr çevrelerce

⁹⁰ <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/viewFile/5000099403/5000092624> (Erişim Tarihi 18.05.2016)

⁹¹ Beşir Ayvazoğlu vd, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.5, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 221.

eleştirilmiştir. Fakat bu daha sonraki yıllarda Safa'nın muhafazakâr bir fikir adamı olarak öne çıkmasını sağlayacak bir eser olacaktır. "Sahip Olduğumuz Büyük İmkan" başlıklı bölümde, Avrupa medeniyetini eleştirmiş, bu medeniyetin de bünyesinde birtakım zaafı bulduğunu söylemiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Safa'yı antikomünizm davasındaki kararlılığı ile görmekteyiz. Bu dönemde kendini Almanya'ya yakın hisseden Safa'nın fikirlerini Türkçü *Çınaraltı* dergisinde yazdıklarında görmek mümkündür⁹².

1951'de *Türk Düşüncesi* dergisini kurduktan sonra birçok gazetelerde yazmaya başladı. Ancak 1951'e kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin savunucusu olarak gördüğümüz Safa, 1951'den sonra saf değiştirmiş ve Demokrat Parti'nin düşüncelerini benimsemeye başlamıştır. 27 Mayıs 1960'ta bir nevi inzivaya çekilen Safa, bir yıl sonra da vefat edecektir. Öldükten sonra *Türk Düşüncesi* dergisindeki yazıları *Doğu-Batı Sentezi* adı altında yayımlandı. Burada üzerinde hassasiyetle durulması gereken Safa'nın önemli eserlerinden olan "*Türk İnkılâbına Bakışlar*" ve "*Doğu-Batı Sentezi*" adlı eserlerdir. Yukarıda da bahsi geçen "*Türk İnkılâbına Bakışlar*" adlı eser milliyetçi bir tez olarak göze çarpmaktadır. Onun düşüncesindeki milliyetçilik anlayışı, Kemalizm ile birlikte doğan, gelişen bir milliyetçiliktir. Safa'ya göre gerçek milliyetçilik ve medeniyetçilik dediğimiz esas olgular Kemalizm ile birlikte var olan olgulardır. İnkılâp öncesi akımlardan bahsederken (İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük) bu akımları süzgeçten geçirir. İslamcılık ve Türkçülüğün zor bir sınavdan geçtiğini, dolayısıyla bu sınavın sonucu bu akımların sakat kaldığını belirtirken, ayakta kalan tek şeyin Batıcılık olduğunu vurgular. Bu yönüyle inkılâbın her şeyi yenidir⁹³.

Bu bağlamda, değişime çoğu zaman karşı tavır alan Safa, 1961'de "Düşünen Adam"da çıkan yazısında "irtica" hakkındaki düşüncelerini kaleme alır: "*Mürteci muhafazakârların soysuzlaşmış tipidir. Geçmiş geleceğe bağlayan köprüyü geçmek istemez; ona arkasını döner ve zamanın tek buudu içinde takılıp kalır... Cemiyetin son tekâmül evresini ondan evvelkine icra etmek... İsteyenler mürtecidirler. Böyle bir niyeti olmayıp da mevcudu muhafaza etmek isteyenler mürteci değil muhafazakârdırlar.*"

⁹² Ayvazoğlu, a.g.e., s. 222.

⁹³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay, 2014, s. 666.

Dengeli bir söylemde bulunan Peyami Safa, irticanın karşısındadır. Mürtecilerin, bilinçsiz olma ihtimallerini de hesaba katarak değerlendirme yapar ve böylelikle mürtecilerin samimiyetlerine saygı duyulması gerektiğini belirtir. 1959'da *Türk Düşüncesi*'nde kaleme aldığı bir yazısında şu değerlendirmede bulunur: “*Muhafazakârlık ve irtica aynı şey olmadığı gibi, irtica ve yobazlık da aynı şey değildir. Mürteci, bugünden evvelki hali iade etmek isteyen samimi bir gerilik taraftarıdır... Onu hatalı bulabiliriz, fakat sahtekârlığına hükmedemeyiz...* ”⁹⁴.

Peyami Safa'nın kendisine direkt olarak muhafazakâr kimlik atfedilmesinden memnun olmadığı barizdir. 1951 yılında *Ulus* gazetesi için yazdığı bir makalede, mevcudu muhafaza etmenin, bir diğer deyişle tutuculuk (preservatism) anlamında kullanılan muhafazakârlığın da bir takıntı olduğundan söz eder: “*Muhafazakâr bilmez: İnkılâp yaşayan gelenekleri ve tarihi değerleri kabul etmeye mani değildir.*” 1959 yılında *Türk Düşüncesi*'nde kaleme aldığı bir başka makalesinde değişime ilişkin fikirlerini bariz bir şekilde ortaya koyan Peyami Safa: “*...cemiyetin benliği, ferdinki gibi hareketli bir vahdettir. İlerlemenin vahdetidir. Bir sürekliliktir. Olduğu yerde kalan bir benlik değildir*” der⁹⁵. Peyami Safa ve muhafazakâr düşünce denildiği zaman dinamik ve gelişmeye açık bir muhafazakârlık anlayışının akla gelmesi gerekir. Zira durağan muhafazakârlık ile dinamik muhafazakârlığı önemli ölçüde ayırıştırır Safa. Ve yine Safa'ya göre hakiki muhafazakârlık ile hakiki inkılâpçılık arasında güçlü benzerlikler olduğu açıktır:

“İleri memleketlerde, muhafazakârlarla mürteciler... Arasındaki farka dikkat edilir. Aynı ölçüde, geçmişin düşmanı olmayan inkılâpçılarla düşmanı olan inkılâpçılar ve bunlarla inkılap yobazları arasındaki farkın da şuuru vardır. Hakiki muhafazakârlar inkılap düşmanı olmadığı gibi, hakiki inkılâpçı da tarih ve gelenek düşmanı değildir”⁹⁶.

Peyami Safa 1961'de *Adam Dergisi*'ne yazdığı bir makalede şöyle demektedir: “*Sahici modern adam üç zaman içinde de yaşamasını bilendir. Modernliği, bugüne münhasır olmadığı için devamlıdır. Geçmiş, bugün ve yarını aynı liyakatla temsil eder.*”

⁹⁴ Süleyman Seyfi Ögün, “Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökleri ve Peyami Safa'nın Yanılgısı”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S.74, Güz 1997, s. 110.

⁹⁵ Süleyman Seyfi Ögün, “Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökleri ve Peyami Safa'nın Yanılgısı”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S.74, Güz 1997, s. 110.

⁹⁶ Ögün., “a.g.m.”, s. 111.

*Modern olduğu kadar muhafazakâr ve muhafazakâr olduğu kadar da inkılapçıdır*⁹⁷. Muhafazakârlığın değişim karşısındaki amacının ve rolünün ne olduğuna şu şekilde açıklama getirir:

“Muhafazakârlık tarihçi ve gelenekçidir. Bugünü düne bağlayan zengin tecrübe ve kültür mirasının bekçisidir...Dünsüz bugün ve bugünsüz yarın olmayacağını bilir. Cemiyetin geçirdiği zaruri inkılâpların geçmişe ait değerleri yok etmemesini ister ve cemiyetin kendi benliğine sadık kalmak için her türlü ölçüsüz değişmeye karşı mukavemetini temsil eder...Doğru olan değişim eskiyi yeninin karışmasıyla vuku bulan kısmi değişmedir. Avrupa medeniyeti böyle değiş(mektedir), İngiliz cemiyeti böyle yenileş(mektedir)”⁹⁸.

Safa'nın tamamen karşı çıktığı kelimeler silsilesinde ilk sırayı devrim ve devrimci alır:

“Atatürk'ten önce ve sonra da Türk inkılâpçıları bu ‘inkılâp’ kelimesinden ne anladıklarını bildiren eserler vermişlerdir... Devrimbazların böyle bir eseri değil, bu konuda makale serileri bile yoktur. Hatta sadece dil bakımından devrim sözünün neden inkılâp manasına geldiğini de izah edebilmiş değillerdir... Bu ihtiyatlılık o zibidi devrim kelimesini kullanmaktan daha akıllıcadır⁹⁹.”

Safa burada belirttiği üzere Kemalist hareketi devrimbazların “yobaz” bir şekilde kullanmalarını tasvip etmez. Bu minvalde Peyami Safa'yı değerlendirirken, onun hem yobazların hem de devrimbazların katı bir eleştiricisi olduğunu görmekteyiz. Ve yine Safa'ya göre bu iki grubun –yobaz ve devrimbaz-‘ın anlaşabildiği tek nokta putlaştırmaktır. Muhafazakârlığın hümanist düşünce karşıtı yönünü kesin bir çizgide değerlendirirken şöyle demektedir: “Ortaçağ Allah'a, Rönesans insana inanıyordu. Eğer bu ikinci inanış iflas etmiş ve kendi kendini Tanrılaştıran insanın rezilliği İkinci Dünya Harbi'nin otuz milyon kadavrasında gövdeleşen bir bedahet haline gelmiş(tir)¹⁰⁰”. İnsanın Tanrılaşmasını örneklerle belirten Safa; Tefvik Fikret'in insanı ilahlaştırması, Behçet Kemal'in Atatürk'ü putlaştırması, Nazım Hikmet'in *Kapital*'i anlatırken, *Kapital*'i okuyup, “hafız olmak istiyorum” demesi, Abdullah Cevdet'in

⁹⁷ Ögün., ‘a.g.m’., s. 110-112.

⁹⁸ Ögün.,“a.g.m.”, s. 111.

⁹⁹ Ögün., “a.g.m.”, s. 110-113.

¹⁰⁰ Ögün., “a.g.m.”, s. 111-113.

Shakespeare için Tanrı'nın tüm vasıflarını üstünde toplamış demesi arasında bir fark görmez¹⁰¹.

3.2. Hilmi Ziya Ülken

Hilmi Ziya Ülken 'den bahsederken, onu Türkiye'de yaşanan gelişmeler ve değişimler ışığında değerlendirmek uygun olacaktır. Çünkü mevcut Türkiye düşünce ve siyasi hayatı duruma göre çeşitlilikler göstermiş, bu durum Ülken'in düşün hayatında farklılaşmalar arz etmiştir. Onun zihin haritasında sistemli bir düşünce dünyasının var oluşu, Türkiye sorunlarıyla hemhal olması, Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişimi hususundaki duyarlılığı, düşüncelerindeki istikrarı gösterir. Bu istikrar, aktüel olaylar ve gelişmeler, özellikle siyasal gelişmeler bağlamında ele alındığı zaman net şekilde ortaya çıkmaktadır. Onun düşün dünyası da genel olarak bu aktüel siyasal boyutun dar kapsamında analiz edilmektedir¹⁰².

Kayalı'ya göre, Ülken'e yönelik mevcut olan ilgisizlik, Türkiye'deki yapılan değerlendirmelerin somut tarihsel parçalarla ilişkisinin kopukluğu sebebiyledir. Oysa sistemli düşünüş çabası ve Türkiye'nin somut gelişme serüvenine duyulan ilgi araştırılacak olursa, yol bizleri Hilmi Ziya Ülken'e götürür. Ülken, tarihsel sosyoloji denilebilecek bir akademi ekolünün Türkiye'deki önde gelen isimlerinden olmakla birlikte, bu düşüncelerini yazılarında da görmek mümkündür. Döneminin entelektüel akademisyenlerini etkilemiştir. Bir diğer üzerinde durulması gereken konu Ülken'in Ziya Gökalp hakkındaki görüşleridir. Gökalp'e başından itibaren eleştirel bakan Ülken, onu siyasal düşünceleri nedeniyle eleştirdiği gibi, esas olarak Gökalp'in felsefeci yönünü hedef alan söylemlerde bulunur. Bu gibi nedenler dolayısıyla Ülken, felsefeci kimliğiyle daha çok tanınır. Kayalı'ya göre bu durumun nedeni, Ülken'i doğru okumamakta yatar. Zira Ülken'in *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* ve buna karşılık *Şeytanla Konuşmalar* adlı eserlerini doğru analiz etmek ve onun hayatını doğru okumak, bu entelektüeli her şeyden evvel sosyolog olarak ele almayı zaruri kılar. O, Türkiye'nin tarihsel süreci ile ilgili sağlam köprüler kurarak mühim sosyolojik veriler ortaya koymuştur. Ancak yine de Ülken bu kimlikleri ile pek bilinmez¹⁰³.

¹⁰¹ Ögün., "a.g.m.", s. 112-113.

¹⁰² Kurtuluş Kayalı, *Düşüncenin Coğrafyası-1(Toplumdan Soyutlanmış Düşünce ve Direnç Potansiyeli*, Ankara: Deniz Kitabevi, Kasım 2005, s.165.

¹⁰³ Kayalı, *a.g.e.*, s. 166.

Ülken'i felsefeci kimliğiyle değerlendirdiğimizde, kendisinin henüz otuz beş yaşında yayınladığı eserinin ön sözünde yazdığı gibi, değişim üzerinde durmak gerekir. Ancak Türkiye'de farklı entelektüellerin eserlerini mukayeseli olarak değerlendirmek, varsa da bunların misallerine rast gelmek çok zordur. Bununla beraber, Ülken'i sosyolog olarak ele almak, değişimin yanında sürekliliklere de vurgu yapılmasını gerektirebilir. Hilmi Ziya Ülken'nin felsefeci kimliği üzerinde vurgu yapmak, hep değişimi ve değişiklikleri gündeme getirmiş, bunun akabinde olumsuz nitelermeler meydana gelmiştir. Ülken'in sosyolog kimliğinin üzerinde düşünülmesinin ve sosyolog kimliğine vurgu yapılmasının altında, 1960'lı yılların sosyolojisinin fazla olarak matematiksel nitelikler taşıması vardır. Bu doğrultuda Ülken'i değişen zaman aralıklarında somut tercihlerinin olduğunu görüyoruz. Buna örnek olarak da Cumhuriyet döneminin konularına değil, Osmanlı Devleti'nin son dönemleri konularına eğilmesini görebiliriz. Henüz 1930'lu yılların başlarında “*Türk Tefekkür Tarihi*” kitaplarını yazmış, yine bu yılların sonunda da “Tanzimat'a Karşı” başlıklı makaleyi yayınlamıştır. Buradan kısaca çıkarılacak sonuç; Hilmi Ziya Ülken'in bilimsel açıdan tarihi ilgisiyle ve somut sosyolog kimliğiyle anılması da realist bir tutum olarak göze çarpmaktadır denilebilir¹⁰⁴.

Ülken'e dair 1980'li yılların başlarında, laik ekseninde hareket ettiğine dair yaygın bir anlayış oluşmuş olsa da, böyle bir anlayış, modernist-muhafazakâr kutuplaşması bağlamında esas alınarak oluşturulmuş bir anlayıştır. Zira bu anlayış; muhafazakâr olduğu kabul görülen Ülken'in, laik olduğu zaman, muhafazakâr düşüncesinin değişebileceği yönünde bir savı beraberinde getiren anlayıştır. Ülken'in düşünce dünyası konusunda dönem dönem değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bu durum da onun eserleriyle ilgili dikkatin zayıflığından gelmektedir. Belirsiz bir kanaatin oluşması da bu nedendir. 1960'lı yılların zihniyet coğrafyası düşünüldüğünde Ülken'in modernist olarak değerlendirilmesinin olasılığı yoktur. Sonraki dönemlerde de muhafazakâr olarak değerlendirilmemesi için hiçbir sebep yoktur. 1980'lerden sonra ise yeni bir muhafazakârlık anlayışının yaygınlaştığını görmekteyiz. “Bürokratik muhafazakârlık” olarak literatüre giren bu kavram doğrultusunda Kemalist modernleşme projesi bile muhafazakâr olarak nitelenmektedir. Özetle, Hilmi Ziya Ülken'in düşüncelerini belirgin ülke realitesini de göz önünde bulundurarak dört bölümde incelemek mümkündür:

¹⁰⁴ Kayalı., *a.g.e.*, s. 167.

İlk dönemindeki düşünce yapısını, “*Türk Tefekkür Tarihi*” ve genel felsefi içerikli kitaplarında görmek mümkündür. Galatasaray Lisesi’nde felsefe öğretmeni iken yazdığı teorik eserlerle dikkat çeken Ülken, Üniversite Reformu sonrasında eserleriyle seçkinleşerek, tabir-i caiz ise öne çıkarak üniversitede çalışmaya başlamıştır. Onu farklı kılan özelliklerinden birisi de Alman profesörlerin etki alanında kalmamış olmasıdır. İkinci dönemi, soyutlamaları benimsemesi sebebiyle Marksizmle neticelenmiştir. Dönemindeki akademisyenlerin hemen hemen çoğu Marksizmle ilgili değilken, Ülken Marksizmle ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde Marksizmi teorik açıdan anlamaya çalışırken, memleket gerçeği ilk dönemlerine göre daha yoğun şekilde belirlemeye başlamıştır. Üçüncü dönemi İslam düşüncesiyle ilgili dönemdir. Dinin sosyolojik incelemesi Türkiye’de geç olduğu için, Niyazi Berkes’in konuyla ilgili olan çalışmaları çok önemlidir. Bir sonraki aşama da Ülken’in eserlerinde özellikle üzerinde durduğu tarihi konulardır. Ki bu konuları Marksistler bile kaleme almamışken, Ülken “*Tarihi Maddeciliğe Reddiye*” kitabını yazmıştır¹⁰⁵.

3.3. Nurettin Topçu

1909’da İstanbul’da doğan Nurettin Topçu’nun babası Topçuzade Ahmet Efendi, annesi Fatma Hanımdır. Eğitimine Bezmialem Valide Sultan Mektebi’nde başlar. Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi’nde, Vefa İdadisi’nde İstanbul Lisesi’nde sürdürür. Fransa’da Bordeaux Lisesi’nde de eğitim gören Topçu, Strasbourg’da felsefe eğitimi alır. 1934 yılında Sorbonne Üniversitesi’nde felsefe doktorasını verir; doktora konusu “Uysallık ve İsyan” üzerinedir ve 1995 yılında *İsyan Ahlakı* adıyla Türkçe çevirisi yayımlanmıştır. Doçentlik tezi *Sezgiciliğin Değerleri* konusundadır. 1934 yılında başlattığı Hareket dergisinin yönetmenliğini ölünceye kadar bizzat sürdürmüştür. Başlıca eserleri:

Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, Taşralı, Türkiye’nin Maarif Davası, Yarınki Türkiye, Ahlak Nizamı, Var Olmak, İradenin Davası, Bergson, İslam ve İnsan, Devlet

¹⁰⁵ Kayalı., *a.g.e.*, s. 167-171.

ve Demokrasi, Ahlak, Milliyetçiliğimizin Esasları ve bununla birlikte çok sayıda yayımlanan makalesi de mevcuttur¹⁰⁶.

Cumhuriyet döneminin en dikkat çekici düşünürlerinden olan Nurettin Topçu, felsefe doktorası yapmış olması nedeniyle akademik manada felsefecidir. Topçu'nun adı Anadoluçuluk¹⁰⁷ ile özdeşleşmektedir. Onun düşünce dünyasında; Anadolu, Türklerin kendisini yurt kabul etmesiyle, Türklük de, Anadolu'nun kendisini millet kılması ile var olmuştur. Bu yüzden, Türklüğün yeni ruhla deveran edip hızla yükselen tarihi süreci Anadolu'da başlar. Ve yine bununla birlikte Anadolu'nun; tarihin aydınlığa yeni bir 'hareket' ile yurt taban alınarak çıkışı da Türklük ile başlamaktadır¹⁰⁸. Nurettin Topçu'ya göre Anadolu milleti; Anadolu'ya yerleşen ve İslamiyeti kabul eden göçebe Orta Asya Türkmen'inin Anadolu'daki hâlihazırda tarımsal ekonomik tertibi benimsemesi ve yerleşik düzene geçmesiyle var olmaya başlamıştır. Milletleşme sürecinin kurucuları, "tarihi olaylar, coğrafi ve iktisadi etmenlerdir." Zira bir milletin karakterini oluşturan "onun soylarının özü hem de o milletin tarihi hareketleri ve coğrafi arayışlarıdır." Anadolu'da bir tarım uygarlığı kuran Etiler'e çok önem vermiştir. Bu bağlamda bin yıl önce Anadolu'ya gelen Türkmenleri yine Anadolu'da medeniyet kuran Etilerin çocuklarıyla kaynaşıp hepsinin onun tekniklerini benimseyip, temsil ettiklerini söyler. Her nasıl ki Orta Asya'da yaşayan Türkmen; göçebe iken bir toprağın üzerinde durmuş, köy kurmuş, yaşamını idame ettirmek için çiftçi olmuşsa ve yine bugün Anadolu'nun kendi milleti olan çiftçiye, köylüye Orta Asya'daki Türkmen çocuğu

¹⁰⁶ Mehmet Sarıtaş, "Nurettin Topçu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt. 5, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 261.

¹⁰⁷ Cumhuriyet sonrası Anadoluçuluk ve Anadolu milliyetçilik diye tabir ettiğimiz bu kavramlar, en saf şekline Remzi Oğuz Arık ve özellikle de Nurettin Topçu ile kavuşmuştur. Süleyman Seyfi Ögün, Topçu'nun çıkardığı Hareket dergisini de Safa ile özdeşleşmiş olarak görür ve onun bu eserle birlikte Türk milliyetçiliğinin en mistik ama bir o kadar da felsefi ve entelektüel yorumlar içerdiğini belirtir: "Nurettin Topçu Fransa'da aldığı felsefi formasyonu doğrultusunda Anadolu milliyetçiliği, Maurice Blondel'den mülhem olarak aksiyonist bir çerçevede işlemiş Türk tasavvufunu Türk milliyetçiliğinin cevheri olarak ileri sürmüş ve Türk modernizasyonunun kapsamlı bir eleştirisini yapmıştır. Hiç kuşkusuz böylesi bir muhafazakârlık, gayri resmi gelenekleri doğrultusunda Türk milliyetçiliğinin yerelci cemaatçi yapısını kesinlemektedir.. Anadoluçuluğun resmi açılımı olan Kemalizm radikal modernist politikalarıyla Anadoluçuluğun gayr-i resmi doğrultularıyla uzlaşması imkânsız bir nitelik göstermektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında kendiliğinden doğan bir yakınlık zaman içinde bozulmuş, Anadoluçuluk iktidar ve muhalefet olarak ayrılmıştır. Zamanında Kemalist saflarda yer alan pek çok Anadoluçuluk, Kemalist modernleşme projesinin radikalizmine ayak uyduramayarak küskünlük ve kırgınlık içinde bu safları terk etmişlerdir." Bkz. Süleyman Seyfi Ögün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, Alfa Yayınları, İstanbul:2000, s. 130.

¹⁰⁸ İdris Demirel, "Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Felsefe-Milliyetçilik Geçişmeleri ve Millet, Yurt, Din Seferleri", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 30, S.1, s. 3.

dememek gerekir. Bundan ziyade; Anadolu çocuğu, Anadolu’da yaşamış, Anadolu’yu kurmuş, ilerletmiş olan kavimlerin çocuğu demek daha münasip olacaktır¹⁰⁹.

Bu bağlamda hareket edilecek olursa, Nurettin Topçu’nun düşünce dünyasının¹¹⁰ temel nitelikleri, “ahlak” çatısı altında toplanabilir. Gerek muhafazakârlığın temel yapı taşlarından olan, gerekse İslam düşüncesi bakımından öncelikli bir öneme sahip olan ahlak konusu mühim bir konudur. Nurettin Topçu’nun ahlak anlayışı üç temel kıstasa dayanmaktadır; bunlar, hürmet, merhamet ve hizmettir. Bütün varlıklara değer vermenin parolası hürmet, her varlığı insanın kendisinden çok sevmesi merhamet ve son olarak, insanın varlığından insanlara yayılan ve Allah’ı arayan olgu olan hizmettir. Topçu sistemi bu olgular üzerinde tasarlayıp kurmuştur¹¹¹.

Nurettin Topçu’nun sistemli düşünce coğrafyasında yer alan görüşlerden bir diğeri “toplum”dur. Onun düşüncesinde toplum felsefesi önemli bir yer tutar. Ona göre Batılılaşma şuurla yer edinen manevi kapitülasyonlardır ki bunlar Türk çocuklarını kendi kültüründen izole etmeye çalışma, ahlaktan ayırıştırmakta ve çocukların kişiliklerini zarara uğratmaktadır. İşte bu bağlamda Topçu alternatif bir toplum felsefesinin gerekliliğine inanır. Bu da milli felsefedir. Dört temel ilkeye dayanan bu felsefenin birincisi “gelişim ve yöntem” dir; gelişme dünyanın yöntem ve aklın ustalıklı işleyişini düzene koymaktır. İkinci ilke “toplumculuk” tur. Buradaki temel amaç ise Anadolu’nun Türkü’nün toprağın sahibi yapılması, mülkiyete saygı duyulması ve üretimi sosyal açıdan rahata erdirmek isteyen bir çalışma düzenidir. Bir diğeri ilke “İslam maneviyatçılığı” dır; İslam maneviyatçılığında umutsuzluğa yer olmamakla birlikte zulme karşı durma ve ona direnme dirayeti gösterme, her türlü kine karşı af, ölüm karşısında ümitli olma, gelip geçici yaşam yerine sonsuz olma ilkeleri ilk sıradadır. Son ilke olan “kişilikçi idealizm” nin konusunu ise Anadolu coğrafyasında yaşanan tarihsel vakalar oluşturmaktadır¹¹².

¹⁰⁹ Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 184.

¹¹⁰ Düşünce ve felsefesini gerek Batılı, gerekse yerli, milli kaynaklara dayandıran Topçu’nun düşünce dünyasının inşasında Maurice Blondel ve Louis Massignon’un etkisi yadsınmaz. Nurettin Topçu bu minvalde Blondel ve Bergson vasıtasıyla Hristiyan ruhçuluğu ve sezgi kavramına vurgular yapmıştır. bkz: Çınar, *a.g.e.*, s. 179.

¹¹¹ Sarıtaş, *a.g.e.*, s. 262.

¹¹² Sarıtaş, *a.g.e.*, s. 263.

Hareket Dergisi ve Nurettin Topçu

Nurettin Topçu, Hareket dergisini İzmir Atatürk Lisesi'ne tayin edildiği sırada yine burada çıkarmaya başlamıştır.(Şubat 1939). Dergi İstanbul'da basılmaya başlamıştır, fakat ilk beş sayısının yönetim merkezi olarak İzmir adresi verilmiştir. Altıncı sayısından itibaren de yayın hayatını İstanbul'da devam ettiren *Hareket*, Nurettin Topçu'nun sağlığında 158 sayı, ölümünden sonraki yeni sayılarıyla birlikte 186 sayıya ulaşmış olması bakımından uzun süren bir fikir ve sanat dergisiydi. Son iki dönemde adı *Fikir ve Sanatta Hareket* olarak değiştirilmiştir. Hareket dergisi, ilk sayılarından başlayarak resmi düşüncenin dışında yeni anlamlar taşıdığı konular olan din, milliyetçilik, sosyal düzen, inkılabın muhteviyatını şekillendirdiği için önemlidir. Yine dönemin biraz daha itidalli de olsa yönetime muhalefet gösteren tek dergi olma özelliği dikkati çekmektedir. Hatta Topçu'nun, Nizam Ahmed mahlasıyla yazdığı "Çalgıcılar" başlıklı yazı ile Milli Şef dönemini eleştirdiği için dergi ve yazarına sansür getirilmiştir. Ayrıca *Hareket*'inyayın hayatına başladığı dönemdeki tefrikalara bakıldığı zaman, dini herhangi bir tefrikanın bulunmadığı gibi, dini yayınların sadece ilmihal seviyesinde eserler olduğunu görüyoruz. Dönemin çıkan başlıca fikir dergileri (Ağaç, hümanist dergi olan Kültür Haftası ve İnsan, Kadro vb) ve benzerlerinin neredeyse tamamı iktidardaki Tek Parti'nin gölgesinde kalan dergilerdir. Bu açıdan Hareket dergisini dönemin tek muhalif dergisi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz¹¹³.

Hareket'in ilk sayısında "Rönesans Hareketleri" ile Blondel'in "Hareket" kitabının bir özeti olan "Hareket Felsefesi"nde mistisizmin ve buna bağlı olarak mistik düşüncenin temel izlerini, sanayileşme karşıtı olan bu yazılarında bulmak mümkündür¹¹⁴.

3.4. Remzi Oğuz Arık

1899'da Adana'da doğan Remzi Oğuz Arık, ilk ve orta öğrenimini Adana Muallim Mektebi'nde ve akabinde İstanbul Lisesi'nde sürdürdükten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde okumuş, askerlik hizmetini tamamladıktan sonra

¹¹³ M. Orhan Okay, "Hareket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul 1997, s.123.

¹¹⁴ Çınar, a.g.e, s. 179.

Adana Muallim Mektebi ilk kısmı öğretmenliğinde, daha sonra Galatasaray'da öğretmenlik vazifelerinde bulunmuştur. Bununla birlikte, Avrupa'ya öğrenci gönderilmek için açılan sınavı kazanarak, yurtdışına Arkeoloji eğitimi almaya gitmiştir¹¹⁵. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminde yurtdışına gönderilen ilk öğrenci grubuyla gitmiştir. Hemen hemen 6 senelik Fransa tecrübesini iki temel noktada değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki eğitim ve Batı kültürü ile kurduğu bağ, ikincisi siyasal alanda yaptıkları işlerdir¹¹⁶. 1929'da Fransa'da öğrenci iken Avrupa'da eğitim gören yaklaşık 200 Türk öğrenciyi Paris'te bir araya toplarken, Türk Talebe Cemiyeti'nin kurulmasında da büyük çabaları olacaktır. Arık'ın vasıtasıyla gerek bürokraside, gerekse siyasette önemli yerlere gelen şu isimler mühimdir: Ahmet Kutsi Tecer, Reşat Şemsettin Sirer, Şevket Raşit Hatipoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Sedat Çumralı, Sait Tahsin Tekeli, Nurettin Topçu, Nuri Karahöyükü, Suut Kemal Yetkin, Ali Kemal Yiğitoğlu, Hamdi Ragıp Atademir, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mümtaz Turhan.

Türkiye'ye döndükten sonra da bu ilişkiyi kaybetmeyen Arık, dergiler çıkarıp, Anadolu-milliyetçi birçok dergide yazılar yazmıştır. 1930'lu yılların başında başlayan Anadolu görüşünün kuramsal metinlerini oluşturmaya başladı. Bunda ise Cumhuriyet yönetiminin ve artık tamamen oturmuş bir Tek Parti yönetiminin hassasiyetlerini de dikkate alarak baz alması önemlidir¹¹⁷.

Halkın kültür alanında kalkınması için pek çok makale yayımlayan Remzi Oğuz Arık, vatan, din, dil, soy, tarih bilincini kalıcı olarak zihinlerde yer etme uğraşında olmuştur. Arkeoloji ve sanat tarihi alanlarındaki çalışmalarını ise çeşitli kitap ve makaleler yayımlayarak yapmıştır¹¹⁸.

Özet olarak; Remzi Oğuz Arık, Türkiye'deki milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin kilit isimlerinden biridir. Fakat kâh ilgi alanlarının geniş bir hüviyette olması, kâh Türkiye'deki muhafazakâr kisve açısından bakıldığında belli kalıplara giremeyen bir düşünür olarak dikkat çekmektedir. Bununla beraber Arık, 55 senelik yaşamında çok kritik dönemlerin tanığı olmuş, Köylü Partisi'ni kurmuş ve genel başkanlık etmiş, imparatorluğun son dönemlerinde doğmuş, dolayısıyla çöküş sürecini yakından izlemiş

¹¹⁵ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1691/18029.pdf>(Erişim Tarihi 05.07.2016).

¹¹⁶ Hayati Tüfekçioğlu, "Remzi Oğuz Arık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt. 5, s. 450.

¹¹⁷ Çınar, a.g.e., s. 161.

¹¹⁸ <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c03/c030216.pdf>(Erişim Tarihi: 05.07.2016)

birisidir. Sonrasında ise Milli Mücadele, Cumhuriyet'in ilanı ve yeni Türkiye'nin kuruluş günlerini görmüş, Cumhuriyet'in temellerini atan seçkin kadrolarla birlikte hareket etmiş, hizmetlerde bulunmuştur. Çok Partili hayata dönüş aşamasının da bizzat yakından izleyicisi olmuştur¹¹⁹.

3.5. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu

1866 senesinde İstanbul'da doğdu. Babası memur İbrahim Ethem, annesi Hamdune Hanım'dır. Okul öncesi eğitiminde ebeveynlerinin üzerinde farklı etkileri oldu. Babasının etkisinde marangozluk, bahçıvanlık gibi somut ve uygulamalı işlere yönelirken, annesinin etkisiyle güzel sanatlara (resim, tiyatro) yöneldi¹²⁰. Dönemin iktidarının üst kademelerinde yer alan seçkin bir ailede doğmadı Baltacıoğlu, fakat buna rağmen, İkinci Abdülhamid döneminin hızlı bir ivmeyle çoğalan Batı tipi okullarda eğitim görmüş, bu durumda ayrı yararını görmüştür. Halk içinden gelip, Batı tarzı eğitim alan İkinci Meşrutiyet döneminin tipik aydınlarından. Hayatı onu iki köprüde birleştirmiş, (Osmanlı'yı Cumhuriyet'e bağlayan, İkinci Meşrutiyet'i Kemalizm'e bağlayan bir köprü) ve bunların sorgulayıcısı ve şahidi yapmıştır¹²¹.

1909 yılında eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli kamu görevlerinde bulundu. Yaratıcılığını engellediği gerekçesiyle memuriyeti bıraktı. Çeşitli okullarda güzel sanatlar öğretmenliği yaptıktan sonra Avrupa'ya bir yıllığına pedagoji ve elişöğretiminde analiz yapmak için gönderildi. 1919'da Darülfünun'a, Edebiyat Fakültesi başkanlığına getirildi. Fakat 1933 tasfiyesi ile birlikte görevine son verildi. 1941 yılına kadar hiçbir yerde görev yapmayan Baltacıoğlu, bu tarihten başlayarak DTCF'de eğitim tarihi ve öğretim yöntemleri dersleri verdi. Siyasal hayata da atılan ve aktif şekilde görev alan Baltacıoğlu, 1930 senesinde SCF İstanbul İl Başkanlığı görevini yürüttü. 1942-1950 yılları arasında da CHP milletvekilliği yaptı. Bu çalışmalar dahilinde yayın hayatına Dergâh dergisinin kurucuları arasına girerek başladı. Yeni Adam(1933-1978) adlı haftalık dergiyi çıkardı. Sadece felsefe, pedagoji, sosyoloji din alanında değil,

¹¹⁹ Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, s. 448.

¹²⁰ Vural Göral, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (Ed.Tanıl Bora-Murat Gültekingil), C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.608.

¹²¹ Mehmet Güngör, "Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, Haziran 2008, s. 55.

roman, sahne eserleri, edebi metinlerde de eserler veren Baltacıoğlu'nun yüze yakın kitabı ve binin üzerinde de makalesi yayınlandı¹²².

Türk Siyasi hayatı içinde muhafazakâr kimliğiyle öne çıkan İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu kendisini her ne kadar muhafazakâr olarak nitelendirmese de bu akımın temel özelliklerini taşıması ve devlet, din, gelenekselcilik, siyaset ve siyasetin işlevliliği hakkında görüşleri açısından kayda değer bir şahsiyet olarak göze çarpmaktadır¹²³.

Baltacıoğlu'na göre millet tanımı; “*aralarında gelenek birliği olan bireylerin meydana getirdiği tinsel bir birlik*”tir. Ona göre gelenekler de görenekler gibi kültür mozağinin bir unsurudur. Görenekler, topluma has olan ve zamanla değişen değer yargıları iken, gelenekler ise, sabit kalan fakat sürekli canlı kalan değer yargılarıdır. Baltacıoğlu'na göre gelenek denilince akla; mitler, masallar, melodiler bezeme motifleri, halk felsefesi gelmelidir. Bu noktada medeniyet tanımının açıklanması ise önemlidir. Yine Baltacıoğlu'na göre medeniyetin tanımı ulusların birlikte taşıdığı, “*salt akıldan ve aklın denemelerinden çıkan tekniklerdir*”. Bu noktadan hareketle, Avrupalılaşma denilince “*Batı medeniyetine gitmek*” anlamı çıkmaktadır. Baltacıoğlu, insanın tek başına hiçbir değer taşımadığını, ona bu değeri aşılayanın millet olduğunu söyler. Dini ise sosyal bir kurum olarak ele alır. İlkel toplumlarda bile din, dil, sanat mefhumlarının olduğunu belirten Baltacıoğlu, Batı'nın kalkınma tarihini incelerken, kalkınmanın İncil'in tercümesiyle başladığını vurgular. Ona göre bu tercümenin oluşturduğu sonuçlar şu şekildedir; “*milli edebiyat-milli devlet-endüstri- şahsiyet kültürü- demokrasi*”. Sosyal bir mefhum olarak ele alınan din ve onun karşıladığı gereklilikleri akıl, bilim ile mukayese edemeyiz. Hem kalkınmanın ana gövdesini oluşturan hem de toplumun varlığı için büyük ehemmiyete sahip olması hasebiyle, dinin yok hükmünde sayılmayıp, değerşen şartlara göre reformizmden¹²⁴ geçmesi gerektiğini

¹²²Göral, *a.g.e.*, s. 608.

¹²³Göral, *a.g.e.*, s. 609.

¹²⁴ ‘form’ kelimesinden türetilmiş olan ‘reform’ kavramı; şekil, biçim, kalıp anlamlarına gelmesinin yanında, yeniden biçimlendirmek, yeniden şekil vermek, yeniden düzenlemek anlamına sahiptir. Dinsel anlamda ise, dinde iyileştirmeler yapmak anlamındadır. ‘Reform’un etimolojik olarak detaylı bilgi için bkz: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/724/9140.pdf>. (Erişim Tarihi: 05.07.2016). Ayrıca İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun savunduğu dinde reform konusu için, Niyazi Berkes “Türkiye’de Çağdaşlaşma” adlı eserinde geniş bir şekilde yer verir. Berkes, “Kur’an’ın çevirilmesi caiz midir?” sorusunun daima olduğunu ve birçok kez girişimlerde bulunulduğundan bahsederken, dinde reform’u değerlendirir ve bunun tarihsel sürecini irdeler. bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, Ocak 2012, s. 543.

savunur. Ona göre bunun ilk emareleri, “*Kur’an’ın Türkçe’ye çevrilmesi ve Bir Türk-İslam İlahiyat Fakültesi kurulmasıdır*”¹²⁵.

Yukarıda da değinildiği üzere Baltacıoğlu, kadim gelenek ile yeni (modernite) arasında sıkışmış bir geçiş dönemi nesline mensuptu. Kendisini de bu şekilde tanımlayan Baltacıoğlu, Türk modernleşme tarihinin ve toplumsal mühendisliğin yaşandığı, yeni bir devlet ve dahi millet oluşumunun yaşandığı bir dönemde var oldu. Bir dönem seçkin kadrolarda kendine yer bulurken, 1933-1940 yılları arasında bu konumundan tasfiye edildi. Buna rağmen, kendisinin yanıtı ise devrime sadakati ve yeni devlet ve toplumun nasıl olması gerektiğini söylediği, düşüncelerini belirttiği *Yeni Adam* gazetesi idi. Bu bağlamda Baltacıoğlu çözüm önerilerinde bulunurken vurguladığı esas nokta, yeni rejim ile gelenek’i bağdaştırma düşüncesi idi. Bu bağlamda Baltacıoğlu’nun ortaya koyduğu fikirleri, Türk siyasal hayatında muhafazakâr bir tutum olarak ele almak doğru olacaktır¹²⁶.

Tüm bu sözü edilen düşünürlerden hareketle, Tanıl Bora: Baltacıoğlu, Safa, Tanrıöver ve Arık romantik muhafazakârlar mıdır? sorusunu sorar. Türkiye’de milliyetçi muhafazakârlığın kurucu isimleri olan bu düşünürlerin, 1950’ler öncesinin kilit isimler olduğundan bahseder. Bu bağlamda Tanıl Bora, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’ndan bahsederken onun kültürün maddesi olarak gördüğü gelenek tanımlamasından söz eder. Dolayısıyla Baltacıoğlu’nun Yaratıcı’ya olan hassasiyeti ve modernliğin muhtevisiyatını da oluşturan “Türk Üslubu” var etme çabası onu hemen romantik yapmaktadır:

“Modernizmin ve inkılâpçılığın ‘kurma, yaratma, yeniyi başlatma’ heyecanını muhafazakâr direniş ruhuna transfer etmek, ‘klasik’ Romantiklerde çokça rastlanan bir özellik – bu özellik Tanrıöver’de belki o kadar belirgin değildir, buna karşılık Peyami Safa’da gayet belirgindir. Peyami Safa’nın keskin kalemi, Türk İnkılâbından evrensel önemde, dünyayı değiştireci bir cevher çıkarma iddiasından, inkılâpların yanlışlarına ve “aşırılıklarına” karşı şiddetli bir tepkiye yönelmiştir”¹²⁷.

Buradan hareketle Peyami Safa’nın da düşünce dünyasında romantik bir milliyetçi-muhafazakârlık görülmektedir. Yine Remzi Oğuz Arık’ta da çok belirgin olan milliyetçi-muhafazakârlık görüş romantik bir görüş ihtiva eder. Zira Remzi Oğuz’un, yukarıda da Remzi Oğuz Arık maddesinde bahsi geçen köy, köycülük, köy hayatının

¹²⁵ Göral, *a.g.e.*, s. 609-611.

¹²⁶ Göral, *a.g.e.*, s. 609-611.

¹²⁷ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2003, s. 76-77.

mihneti içindeki ‘saflıkla’ ilgili hayalleri, virane ama güzel vatana derin bir sevgi beslemesi mistisizmin ve romantizmin yataklarıdır¹²⁸.

4. İSLAMCILIK VE MUHAFAZAKÂRLIK

Muhafazakârlık kavramı günlük dilde dindar olmakla özdeş tutulsa da, akademik anlamda da sıklıkla İslamcılık ile karıştırılır. Ya da milliyetçilik ile birlikte(bazen milliyetçiliğin yerine bazen birlikte) kullanılarak Türk düşünce hayatında özgün bir dil olarak muhafazakârlığın varlığı bir şekilde reddedilir. Bazı muhafazakâr olarak ele alınan yazar veya düşünürlerin bir şekilde Türk düşüncesi kavramında milliyetçilik ya da İslamcı olarak sınıflandırılmaları olabilir. Fakat bu, sadece muhafazakâr düşünürlere ait bir durum olmamakla beraber bir ismin farklı akımlar içerisinde sınıflandırıldığı da sıkça rastlanan bir durumdur. Burada yanıtlanması gereken soru Muhafazakârlıktan kastın ne olduğudur. Ya da İslamcılık ve milliyetçilikten izole bir muhafazakârlıktan söz etmek nasıl mümkün olabilir? Muhafazakârlık ile İslamcılığın aynı kavramlar gibi kullanılmasının başlıca nedeni, Türkiye’de ilerlemeci bir anlayışın karşısında muhalif olarak dindarların görülmesi olduğundan, “gericilik” başlığı altında kullanılması da bu bakımdan olağandır¹²⁹.

Şerif Mardin, İslamcılığı tanımlarken Tunaya’nın İslamcılık tanımını temel alarak İslamcılığı; 1870-76 yılları arasında Yeni Osmanlıların liberal ideolojisine nispetle çok daha şekilsiz, ama uzun vadede, ağırlığı inkâr edilemeyecek olan bir fikir hareketinin İstanbul’da ve genellikle Osmanlı İmparatorluğunda şekillenmesi olarak belirtir¹³⁰. İslamcılığın fikirlerinin temel aldığı nokta ise, Tanzimat ile birlikte Osmanlıların kültür benliklerinin kaybetmeye başladığını düşünmeleridir. Bunu engellemenin tek yolu, Tanzimat’ın gizli olarak inkâr ettiği “şeriatın değerleri”ni tekrar Osmanlı toplumuna getirmektir¹³¹.

¹²⁸ Bora, *a.g.e.*, s. 76-79.

¹²⁹ Mehmet Akıncı, *Türk Muhafazakârlığı Çok Partili Siyasi Hayattan 12 Eylül’e*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s. 98-99.

¹³⁰ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.92.

¹³¹ Mardin, *a.g.e.*, s. 92-93.

Muhafazakârlık ile İslamcılık arasında ne gibi bir ilişki vardır? İslamcılık muhafazakârlığı ne olarak görür? Türk İnkılâbı ve modernleşme düşüncesinin ana akımında dini düşünce ve İslamcılık olarak görülür. Bunda söz konusu ana akımın da “kurucu iradesinin payı büyük oranda vardır. Yenilikçi-modernist söylem, kendi karşı kutbunu teşkil edecek “eski rejim” ve “gericilik” nesnesi olarak, İslamcılığı benimsemiştir. Oysa Osmanlı-Türk tarihsel değişim süreci bağlamında İslami düşüncede belirlenen muhafazakârlık yalıtılmış halde değildir. Milliyetçilik ve Muhafazakârlık arasında da güçlü eğilimlerin olduğunu belirten Bora şu ifadelerle yer vermektedir:

“Bizatihi muhafazakâr sıfatlı olduğunu söylediğimiz Türk modernleşme paradigması ve onun ilkesel temeli olan medeniyet-kültür ayrımı, Said Halim Paşa¹³² ve daha sonra Mehmet Akif’te, İslami terimlerle ifade edilmiş olarak bulunabilir. İslamcılığın kurucu düşünürlerinin belli başlarından Said Halim Paşa, aynı zamanda, İsmail Kara’nın da vurguladığı gibi, haleflerinden de seleflerinden de çok daha tutarlı bir muhafazakârdır. İslami olmayan referanslara karşı reddiyeci polemigi içinde, milli (dinsel cemaat anlamında) varlığın esası olarak ‘müesseseler’ i vurgulamasıyla (Said Halim Paşa 1993:91); ‘sabit ve müşterek bir hisse dayanmayan, bir maziden veya an’aneden doğmuş bulunmayan, sadece akıl-düşünce gibi zayıf ve değişken bir zeminde duran emel ve

¹³² 19 Şubat 1864’te Kahire’de doğan Said Halim Paşa Osmanlı sadrazamı ve fikir adamıdır. Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın torunu olup, babası Şura-yı Devlet üyesi Mehmed Abdülhalim Paşa’dır. 21 Mayıs 1888’de Şura-yı Devlet üyeliğine tayin edilen Said Halim Paşa, görevlerindeki başarılarından dolayı kısa zamanda Rumeli beylerbeyliği rütbesine yükseltilerek sarayın ve padişahın gözde adamı oldu. 1903’te Jön Türkler ile ilişkisi bulunduğu ileri sürülerek İstanbul’dan uzaklaştırıldı. Önce Mısır’a, ardından Avrupa’ya gidip Jön Türkler ile doğrudan iletişim kurdu. Onlara maddi ve fikriyat anlamında destek verdi. 1906’da Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti’nin müfettişliğine getirildi. İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra diğer İttihatçılar ile beraber İstanbul’a döndü. 1909’da Selanik’te yapılan İttihat ve Terakki Kongresi’ne ayan üyesi sıfatıyla katılan Said Halim Paşa, 1912’de meclisin fesh edilmesinden sonra kurulan Said Halim Paşa kabinesine Şura-yı Devlet reisi olarak girdi. 17 Temmuz’da hükümet geri çekilir. Babıali Baskını’nın sonrasında kurulan Mahmud Şevket Paşa kabinesinde Şura-yı Devlet reisi olarak görev yaptı. (25 Ocak 1913) Üç gün sonra da Hariciye Nazırlığına getirildi. Mahmud Şevket Paşa 11 Haziran 1913’te öldürülünce Said Halim Paşa’ya vezirlik görevi verilerek Sadaret kaymakamlığına; ertesi günde sadrazamlık makamına getirildi. Hariciye Nazırlığını da üzerine alıp hükümeti kurdu. (17 Haziran 1913) Mondros Mütarekesi’nden sonra savaş ve “Ermeni kırimi” sorumlusu iddiasıyla Divan-ı Ali ‘de yargılandı. 10 Mart 1919’da tevkif edildi ve Divan-ı Harb-i Örfi ‘de yargılandı. 28 Mayıs 1919’da İngilizler tarafından Mondros ve Malta’ya sürgün edildi ise de sonrasında serbest kaldı. 5 Aralık 1921’de konağın önünde Ermeni Arşavir Şıracıyan tarafından katledildi. Mehmed imzasıyla kaleme aldığı sekiz kitabı yanında hatıraları, mektupları ve Divan-ı Ali’nin sorularına yazılı olarak verdiği cevaplar da bulunmaktadır. (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c35/c350388.pdf> Erişim tarihi: 18.05.2016).

gayelerin hakiki bir ideal meydana getirmeyeceğine' dair sözleriyle muhafazakârlığın temel iddialarını dillendirir.¹³³

Bütün bu sözü edilenler arasında, muhafazakârlığı İslamcılıktan zor da olsa ayırt etmek mümkündür. Çünkü muhafazakârlığın esasında “toplumsal düzen” kaygısı vardır. Bir diğer taraftan, muhafazakâr düşüncüyü ayırttığımız alanın güçlüğünü, karmaşıklığın bir diğer tarafından aynı problemi ele alarak giderebilmemiz olası gözükmemektedir¹³⁴. Aktay, editörlüğünü üstlendiği *İslamcılık* adlı eserinde, İslamcılığı tanımlamanın güçlüğünden söz eder. Bu güçlüklerden biri, şeriat talebine indirgenmiş bir tanımlama girişimidir. Güçlük konusundaki değerler bellidir. Çünkü şeriat talebi, çok nadir dönemlerde ve aksiyonlarda üstün duruma gelmiştir¹³⁵.

¹³³ Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2003, s. 80.

¹³⁴ Akıncı., *a.g.e.*, s. 109.

¹³⁵ Akıncı., s. 109.

İKİNCİ BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ VE MUHAFAZAKÂRLIK

1.1 Demokrat Parti'nin Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni çok partili hayata götüren süreç, esas itibariyle 1945 yılında tamamlanmıştır. 1945 Nisan ayında liberalleşmeye dair ilk emareler San Francisco Konferansı sırasında ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ilk resmi gösterge cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Nutku'nda, demokrasi yolunda ilerlenebileceğini belirtmesi ve bu doğrultuda çabalar gösterileceğini söylemesidir. Bu aşamadan sonraki adım, 17 Haziran'da altı milletvekili için yapılan ara seçimlerde CHP'nin aday göstermemesi sayılabilir. Bu durum, dönemin çok dinamik geçmesinin başlangıcı olmuştur aynı zamanda¹³⁶.

İsmet İnönü de 1 Kasım 1945'te yaptığı meclis açılış konuşmalarında şu ifadeler vardır:

“...Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. (Anti-demokratik) maddelerin iyileştirilmesinde; partiler teşkilinde, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir.... Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir...”¹³⁷.

Bu sözlerle İnönü, CHP'den kopacak bir muhalefet partisinin kurulmasını açıkça belirtmiştir. Bu sözler Türk Siyasal yaşamında bir devrin kapandığına, yeni bir devrin açılacağına delalettir. Dolayısıyla bu yeni dönemin baş temsilcisi Demokrat Parti¹³⁸ olacaktır¹³⁹.

¹³⁶ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s.21.

¹³⁷ Akt, Eroğul, *a.g.e.*, s. 21-22.

¹³⁸ CHP'den sonra ikinci partinin adı Demokrat Parti olacaktır. Fakat “demokrat” kelimesi Türkçe değildi. Cemil Koçak'a göre; telaffuzu ve anlamı yeterince bilinmeyen bu kelime toplumun neredeyse tüm kesimlerinde ilk başlarda anlam karışıklıkları yarattı. Bu açıdan partinin adının daha anlaşılır seçilmesi beklenebilirdi. Zira Demokrat Parti, ilk kez adında cumhuriyet sözcüğü olmayan muhalefet partisiydi. bkz: Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar*, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, s. 23.

¹³⁹ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 22

Türkiye’de çok partili hayata geçişi bir nevi ‘zorunlu’ kılan etkenleri incelediğimizde bunları iç etkenler ve dış etkenler diye kategorize etmek mümkündür. İç etkenlerin içinde en mühim olanı, tek parti yönetiminin siyasi ve toplumsal hayatta yol açtığı huzursuzluktu. Bir başka sebebi ise, o döneme kadar sürdürülen devletçi politikalar ile savaş ekonomisinin sonucu olarak, kapitalist sınıfın ortaya çıkmasıydı. Bunlara Batı’nın Türkiye’yi kendi yanına çekmek istemesinin koşulu olarak demokratik düzene geçmesi gerektiğini belirtmesi de iç etkenlerde kendini gösterdi. Bunlara ek olarak “Toprak Reformu” tasarısı tartışılırken meclisin iki gruba ayrılmasıdır. Zira Aydın milletvekili Adnan Menderes’in liderliğinde olan grup, bu tasarıya karşı çıktı. Görüşmeler sırasında ilk kez Tek Parti yönetimi ağır eleştiriler aldı. Adnan Menderes tartışmada, Türkiye’de siyasi rejimin Birleşmiş Milletler Anayasası ile örtüşmediğini çok net ve sert bir dille belirtti. Dış etkenlerden bahsedilecek olursa, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra totaliter rejimlerin yıkılmış, dünya yeni bir düzene, dönemece girmiştir. Milli Şef İsmet İnönü ve Tek Parti döneminin seçkinci kadrosu demokrasiye geçişte pek istekli davranmasalar da, uluslararası politikadaki beklenmedik manevralar bu süreci başlatmış ve hızlandırmıştır¹⁴⁰.

1946’da başlayan Türkiye’nin çok partili hayata geçiş süreci ve demokrasi hareketleri sürekliliği sağlayamadı. Çünkü silahlı kuvvetler 1960, 1971, 1980’de üç kez yönetime el koydu. Fakat buna rağmen sürece baktığımızda en uzun soluklu demokrasinin bu dönemde yaşanmış olduğunu görmekteyiz. Mete Tunçay’a göre askeri müdahalelerin halk tarafından genellikle olumlu karşılanmasının nedeni; müdahale öncesinde askerin siyasi hayatı düzene soktukten sonra kışlasına çekileceği söylemidir. Bu nedenle, siyasi partilere her daim sıcak bakmış ve seçimlerde yüksek katılım oranı sağlamıştır. DP’nin 1950 ve 1954 seçimlerinde yüzde 50’nin üzerinde aldığı rekor oylara, Adnan Menderes gibi liderlere duyulan sevgi, saygı ve coşku da eklenince sivil siyasete bağlılık artmıştır¹⁴¹.

CHP milletvekilleri Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes (daha sonra Dörtlü Takrir ismiyle anılacak) 7 Haziran 1945 tarihinde bir

¹⁴⁰ Fahrettin Gün, *Sebilürreşad Dergisi Ekseninde Çok Partili Hayata Geçerken İslamcılara Göre Din, Siyaset ve Laiklik (1948-1954)*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2001, s. 32-35.

¹⁴¹ Mete Tunçay, “Siyasal Tarih 1950-1960”, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2008, s. 177.

önerge sundular. Bu önergede özgürlükleri kısıtlayan rejimin daha fazla sürdürmenin doğru olmayacağı ve anayasadaki belirtilen hak ve özgürlüklerin bundan sonra tanınması, çok partili yaşama geçilmesi ve hükümetin TBMM tarafından denetlenmesini istemişlerdi. CHP grubunda önergeye izin verilmedi. Muhalefetini sürdüren Menderes ve Köprülü (21 Eylül 1945), akabinde Koraltan partiden ihraç edildi. Bunu Celal Bayar'ın 3 Aralık 1945 tarihinde partiden istifası izledi. İlerleyen günlerde, Celal Bayar'ın önderliğinde 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kuruldu¹⁴².

Halk dilindeki adı Demirkırat olan DP'nin hükümete verilen ve yayımlanan tüzüğüne göre merkezde üç organ bulunmaktaydı: Parti Başkanı, Genel Yönetim Kurulu, Merkez Haysiyet Divanı. Bunların tamamını Büyük Kongre seçecek ve Büyük Kongre'ye kadar tüm yetkiler kuruculara mensup olacaktı. Ayrıca her ilden gönderilecek üçer temsilci ile danışma mahiyetinde Küçük Kongre de toplanabilecekti¹⁴³.

Bu bağlamda Demokrat Parti ve siyasi hayatın düğüm noktası 1950 seçimlerinde çözüm noktasına ulaşmıştır. Genel düşünce, münferit herhangi bir olay çıkmadan ve serbest bir şekilde seçimin tamamlanmış olduğu şeklindeydi. Katılımın yüksek olduğu ve seçmenlerin yüzde sekseninin rey verdiği seçimde, sonuçlar tüm ülkede şaşkınlık yarattı. Demokrat Parti oyların %53,4'ünü almış, CHP ise %39,8'lik oy diliminde kalmıştı. Türk seçim sistemine göre, CHP'nin 69 sandalyesine karşılık, DP 408 sandalye kazanmıştı. Seçim sonuçları değerlendirildiğinde CHP batı bölgesinde neredeyse tamamen başarısızlığa uğrarken, kazandığı bütün illerin doğuda olduğu görülür. Bunun temel sebebi ise Zürcher'e göre, "*CHP'ye sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlemiş olmaları yüzündendi*"¹⁴⁴.

Bütün ülkede adeta bir özgürlük edasında kutlanan seçim sonuçları, İnönü için acı bir tecrübe olmuştu. Dolayısıyla onun uygulamaya çalıştığı geniş kapsamlı siyasal

¹⁴² Safi, a.g.e., s. 253-254.

¹⁴³ Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-IV Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s37.

¹⁴⁴ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 315-316.

ve ekonomik liberalleşme politikaları ile Demokrat Parti'yi ekarte etme çabaları sonuç vermemiş, halk tabanı ikna edilememiştir¹⁴⁵.

Celal Bayar, 22 Mayıs 1950 tarihinde Cumhurbaşkanı seçildikten sonra hükümeti kurmakla İstanbul milletvekili Adnan Menderes'i görevlendirdi. Menderes'in seçtiği bakanlar aynı gün Cumhurbaşkanı tarafından atandılar. Buna göre;

- Başbakan: Adnan Menderes
- Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Samet Ağaoğlu,
- Devlet Bakanı: Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu,
- Adalet Bakanı: Halil Özyörük,
- Milli Savunma Bakanı: Refik Şevket İnce,
- İçişleri Bakanı: Rüknettin Nasuhioğlu,
- Dışişleri Bakanı: Fuad Köprülü,
- Maliye Bakanı: Halil Ayan, sonradan Hasan Polatkan,
- Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman sonradan Tevfik İleri
- Bayındırlık Bakanı: Fahri Belen sonradan Kemal Zeytinoğlu
- Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeşe
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Nihad Reşad Belger sonradan Ekrem Hayri Üstündağ
- Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri Özsan
- Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz
- Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri sonradan Seyfi Kurtbek
- Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan sonradan Hulusi Köymen
- İşletmeler Bakanı: Muhlis Ete.

Birinci Menderes Hükümeti böylece kurulmuş oldu. Hükümet programı ise 29 Mayıs 1950 günü Adnan Menderes tarafından TBMM'de okundu ve 2 Haziran 1950'de güvenoyu aldı. Güven oylamasına 487 üyeden 192'si katılmazken, katılan 282 üye ittifakla hükümete güvenoyu verdi¹⁴⁶.

Buradan hareketle Demokrat Parti'nin parti programını incelemek gerekir. DP'nin programının hazırlanmasında sadece kurucuları yoktu (Dörtlü Takrir). Refik

¹⁴⁵Zürcher.,*a.g.e.*, s. 316.

¹⁴⁶M.Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001, s. 82-83.

Şevket İnce, Ahmet Hamdi Başar ve Tevfik Rüştü Aras'ın da katkıları vardı. Fakat bu isimler programın katılımını farklı zamanlarda etkilediği ve programın son halini göremedikleri için, temel olarak programın “dörtler” tarafından yazıldığı söylenebilir. DP'nin programı 85 maddeden oluşan uzun bir programdı. Tüm parti programından bahsetmeyeceğiz. Muhafazakârlık çerçevesinde değerlendireceğimiz programın şu maddeleri dikkate değerdir:

“**Madde 13:** Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri red eden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Partimiz, bütün yurttaşları, din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde, iyi bir yurttaş gözü ile bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına çalışacağız. Eğitim ve öğretim müesseselerimizi böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız”.

“**Madde 14:** Partimiz, laikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar [ve] din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır. Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve tesanüdü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete geçirmesine asla müsamaha olunmamalıdır”¹⁴⁷. Bu madde ile DP'nin siyasal muhafazakâr kimliği somut bir şekle bürünmüştür.

Madde 15: Partimiz, inkılapçılığı, daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında, hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye erdirmek ve geçmişten kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye için gereken bütün hamlelerin hemen tatbik konulması manasında anlar¹⁴⁸. DP'nin devrime ve değişime bakış açısının anlatıldığı on beşinci maddede iki nokta dikkat celp eder: Bunlardan ilki DP'nin inkılâpçılığı sol kesimin kullandığı argüman olan devrimcilik ile değil; sağ kesimin kullandığı dinamizm ve seçici gelenekçilik tanımıyla yapmasıdır. İkincisi ise, gelenek ve tarih konusunda açıklanmıştır. Burada muhafazakârlığın geçmişten gelen tüm geleneklerin alınması biçiminde değil, seçici gelenekçilikten bahsetmesi on beşinci

¹⁴⁷ Koçak, *a.g.e.*, s. 47-49.

¹⁴⁸ Koçak., *a.g.e.*, s.49.

maddenin DP'nin muhafazakârlık kimliğinin tanımlanması bakımından önemlidir¹⁴⁹.

Demokrat Parti'nin programı, 1949 yılındaki değişikliklerle birlikte tamamlanmış olup, Türk Siyasi hayatının 1950-1960 arasındaki on yıllık dönemin ana hatlarını belirlemiştir. Bu hatları özetleyecek olursak şöyle diyebiliriz:

- 1- Tek Parti döneminin halk üzerindeki negatif yöndeki tesirleri sonuna kadar kullanmak. Buna binaen Başbakan Menderes ve DP'nin ileri gelenleri, her fırsatta bu dönemi eleştirerek halkın tepkisini dinamik tutmuşlar, özellikle jandarma baskılarını sürekli hatırlatmıştır.
- 2- Ekonomide serbest piyasa politikası savunulmuş ve bu programlarda her daim mevcut olmuştur. Fakat bu doğrultuda uygulamaya geçilmemiş, 1955'ten sonra etkisini artıran ekonomik bunalım zamanlarında, eleştirdikleri Milli Korunma Yasası tekrar gündeme gelmiş ve uygulamaya koyulmuştur.
- 3- ABD'nin yardımlarından da destek alınarak karayollarının yapımı hızlandırılmış, ulaşım kolay hale getirilmiştir. Dolayısıyla bu durum ticareti de genişletmiştir. Köylere, kasabalara kadar ticaret, karayolları vasıtasıyla birbirine bağlanmıştır.
- 4- Karayolu, baraj, sulama kanalları, elektrik santralleri gibi altyapı yatırımlarına öncelik verilmiştir. Tarıma da bu dönemde destek sağlanmış olup, modern tarım araçları çiftçiler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte ekili alanların artışı %70 oranında olmuştur.
- 5- Demokrat Parti ve muhafazakârlık konusuna gelirken bu madde de özellikle üzerinde durulması gerekir. Zira Demokrat Parti'nin tüm iktidarı süresince yoğun bir populizm politikasını gündeminden düşürmediğini görmekteyiz. Bununla birlikte o güne kadar bir çeşit baskı altında tutulmuş olan din duygularının da istismar edildiği bir gerçektir. Bunun en somut örneğine ise, DP'nin ezanın Arapça okunmasının önünü açtığına görebiliriz¹⁵⁰. Bu karar bile geniş halk kitlelerinin desteğini almıştır. Partinin tarikatlar ile bağ kurması ve

¹⁴⁹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Ankara: Kadim Yay, 2011, s. 160.

¹⁵⁰ Karpat'a göre bu serbestlik, aydınlar arasında hoşnutsuzluk yaratırken, köylüler ve kasabalılar arasında sevinçle karşılandı. Çünkü onlara göre duaların, bilhassa ezanın Türkçesi, Arapçasında mevcut olan mistik çekicilikten uzaktı. bkz: Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Ankara: Timaş Yayınları, 2010, s. 363-364.

Said-i Nursi ve Nurculuk'un devlet eliyle itibar kazanması bu dönemde olmuştur. Yine İmam Hatip okullarının sayısında artış meydana gelmiştir.

6- İslamcı sağ kesim açık bir şekilde desteklenip, bunun tersine sol fraksiyonlar ile sert bir mücadeleye girilmesi de bu dönemde olmuştur¹⁵¹.

Bu bağlamda, DP süreci, dinsel terimlerle vücut bulan tepkileri gündeme getirip, bunları siyasal zemine oturtmuş, bununla da yetinmeyip tepkileri kontrol altına almayı başarmıştır. Başka bir deyişle, cumhuriyet devrimine tepkileri halihazırda siyasal sistemin işlerliği çerçevesinde, popülerleştirerek, sistemin diline entegre etmiş ve sınırlarını çizmiştir. Bu açıdan, DP yönetiminin ve sağ muhafazakâr söylemin, Cumhuriyete karşı tepkilerini sistemin içinde eriterek, demokratikleştirdiği söylenebilir¹⁵².

Türk siyasal hayatında muhafazakârlığın yaygınlaşmaya başladığı dönemi Demokrat Partiyle özdeşleştiren görüşün kabulü laiklik ekseninde yapılan tartışmalardan da kaynaklanmaktadır. "Türkiye'de çok partili sistemin kurulması, laikliğin daha liberal bir şekilde yorumlanmasını sağladı" diyen Karpat, bu serbestliğin din eğitime ve ibadete daha geniş bir alan bıraktığını belirtir.

"Türkiye, 1946'da, İslamiyet'ten uzaklaşma tehlikesi içinde değil, laikliği gerektiği kadar sağlam bir zemine oturtamamış olmanın tehlikesi içindeydi. Bazı okulların modern ders programına konulan çeşitli sınırlamalar ve 1948'den itibaren pek çok kültür devriminin sınırlandırılması, İslamiyet'e; fakat aydın, ilerici İslamiyet'e değil, ta eski zamanlardan beri Türk kitlelerine hâkim olan yobaz, kadercı tipteki İslamiyet'e, laiklik ruhunu tahrip etme imkânını verdi"¹⁵³.

Bu bağlamda, 1950'de iktidarı devralan Demokrat Parti ve Büyük Millet Meclisi, laikliği daha liberal bir çizgiye getirdikleri halde, irticanın reformları hasara uğratmasına da izin vermemiştir¹⁵⁴.

Sonuç olarak; DP'nin başından başlayarak, net bir şekilde gerek siyasal, gerekse düşünsel bağlamda muhafazakâr çizgide olduğunu söyleyemeyiz. Zira parti programlarını da incelediğimizde muhafazakârlık, milliyetçilik gibi kavramlarla çok

¹⁵¹ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 25-27.

¹⁵² Safi., a.g.e., s. 256.

¹⁵³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 364.365.

¹⁵⁴ Karpat., a.g.e., s. 366.

fazla irdelenmediğini görüyoruz. DP ve onu izleyen diğer merkez-sağ partiler (hemen hemen günümüze kadar) bir açıdan benzer siyasi özellikler taşımışlardır. Bu benzerlikleri ise ekonomik liberalizm, milliyetçilik ve dini hassasiyetlere dayalı üç başlık etrafında toplayabiliriz. Modern bir siyasi perspektif olan muhafazakârlığın perde arkasını oluşturan düşünsel olgu da, ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme ile harmanlanan “milli ve manevi değerleri” birleştirme gayretidir. Bir başka açıdan bakılacak olursa, zamanla bu bir araya getirme unsurlarından dini hassasiyetler ve milliyetçilik, merkezden uzak siyasi çatılar altında toplanan sağ siyaset söylemlerine dönüştüler¹⁵⁵.

1.2. Adalet Partisi Ve Muhafazakârlık

Demokrat Parti resmen kapatılmadan önce bile, DP'nin ülkede “beş milyon” seçmeni vardı. Askeri yöneticiler bu potansiyelin daha net idrakine varmaya başlamışlardı. Parlamenter demokrasiye geçilir geçilmez, bu askeri yöneticilerin geleceği onların elinde olacaktı. Milli Birlik Komitesi'nin bazı üyeleri, bu oy potansiyelini kullanmak için Bayar-Menderes grubundan eski DP'lilerle beraber bir parti kurma teklifi göturdüler. Bu tarz bir birliktelik kurulması ve adının Milli Birlik Partisi veya İnkılâp Partisi olacağı iddiaları yayılsa da, üst rütbeli subaylar buna izin vermedi. Çünkü iktidarı tekrar sivillere devretmek istiyorlardı. MBK'nin siyaset üstü olmasında ve öyle kalmasında ısrarcı oldu¹⁵⁶.

Kurulduğu 1961 yılından, faaliyetlerinin durdurulduğu 1980 yılına kadar, Türk siyasi yaşamına damgasını vurmuş olan AP, 1965-1971 ve 1979-1980 yılları arasında tek başına iktidar, 1961-1962 ve 1965 Şubat-Ekim dönemlerinde küçük koalisyon ortağı ve 1975-1978 yılları arasında da koalisyon hükümetinin büyük ortağı olmuştur. Parti iktidardan uzak kaldığı neredeyse sekiz yıllık (1962-1965, 1971-1975, 1978-1979) dönemde de ana muhalefet partisi olmuştur¹⁵⁷.

Siyaset bilimci Maurice Duverger, *Siyasal Partiler adlı* klasik eserinde, “insanlar, çocukluğunun izini bütün hayatları boyunca taşıdıkları gibi, partiler de

¹⁵⁵ Safi., a.g.e., s. 257.

¹⁵⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayın, Nisan 2010, s. 288.

¹⁵⁷ Tanel Demirel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 9.

kökenlerinin derin etkisi altında kalırlar”der. Bu tespit, mevzu bahis AP olduğunda özel bir hüviyete bürünür. Zira AP’nin ortaya çıktığı siyasal havanın özellikleri, kuruluş ve gelişme döneminde kazanılan deneyimler, kazanılan siyasi alışkanlıklar, partinin anlaşılmasında kritik bir önemi haizdir¹⁵⁸.

1961 yılında siyasi yasaklar kalkınca, iktidarı sırtlamak isteyen üç parti ortaya çıkmıştı. Bunlar AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi(CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi(YTP). CKMP, Osman Bölükbaşı liderliğinde 1946-1960 döneminde varlığını sürdürmüştü ve daima Menderes-Bayar ikilisine karşı bir muhalefet yürütmüştür. Bu parti, 1961’den sonra DP tabanına yöneldiği zaman kadrosuna Kamil Kırkoğlu gibi ilerici kişileri de almış, kompleks bir yapıya bürünmüştü. Yeni Türkiye Partisi ise 1950’li yıllarda Hürriyet Partisini kuran akıma dayanıyordu. Parti genel başkanı Ekrem Alican idi. 1961’de parti oluşurken partiye Deniz Baykal gibi bazı öğretim üyeleri de dâhil olmuştu. Daha ilk faaliyetlerinde DP’nin gerçek mirasçısının AP olacağı ortaya çıkmıştı¹⁵⁹. Bu bağlamda, AP ve muhafazakârlık ilişkisine geçmeden önce, AP, Demokrat Parti’nin ne derece sağında? Veya Demokrat Parti’de nüvelerini gördüğümüz muhafazakârlık çizgisine ne kadar yakın? sorularını sormak gerekir. Tüm bunlardan önce de AP’nin kuruluş süreci ve gelişimine bakmak gerekmektedir.

AP’nin kuruluş süreci 1960 Ağustos ayı ortalarına kadar geriye gidebilir. 27 Mayıs’tan sonra Genelkurmay Başkanlığı’na getirilen Orgeneral Ragıp Gümüşpala, ordudaki tasfiye hareketiyle emekli edilince, bir muhalif partinin kurulması için çalışmalara başladı. Ve nihayet AP’yi 11 Şubat 1961’de kurdu. Parti programı genel itibarıyla, DP programının yeni anayasaya uyumu çerçevesinde oluşturulmuş programıydı. Programında karma ekonomi ilkesini benimseyen AP, ilk etapta söylemlerinin de etkisiyle tek başına büyük bir öneme sahip olmamıştır. Çünkü AP’nin kurucuları ve sorumluları sürekli DP’nin devamı olduklarını söyleyerek, onun programını sahiplendiklerini belirtmişlerdir. Buna örnek olarak da Anayasa oylamasında “Hayır’da hayır vardır” sloganına sığınıp Anayasa’ya karşı politika yürütülmeye çalışılması verilebilir. DP benzerliği ile ilgili örnekler çoğaltılabilir. Buna bir örnek de 1961 seçimlerinde “gözlerimize bakın anlarsınız” söylemi işlenerek Menderes, Polatkan ve Zorlu’nun idamlarından duyulan keder ve isyan vurgusudur¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Demirel, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁵⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s. 111.

¹⁶⁰ Çavdar, *a.g.e.*, s. 112.

1964 yılında Gümüşpala'nın ölümüyle boşalan Genel Başkanlığı kimin dolduracağı sorunsalı Süleyman Demirel'in adaylığıyla son bulmuş, AP böylelikle yeni bir döneme girmiştir.

Bu noktada AP açısından en önemli olaylardan biri de 1961 seçimleriydi. AP, 1961 seçimlerine girerken, sonuçların herkesçe şaşkınlıkla karşılanacağını bilemezdi. Zira sandıktan çıkan sonuç halk çoğunluğunun 27 Mayıs'ı onaylamadığı yönündeydi. Bu seçime göre sonuçlar şu şekilde oluşmuştu:

1961 Milletvekili Sonuçları

Kayıtlı seçmen sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Oy kullanma oranı
12.925.395	10.522.716	%81.0

Partiler	Oy sayısı	Milletvekili sayısı
AP	3.527.435	158
CHP	3.724.752	173
CKMP	1.415.390	54
YTP	1.391.934	65

1961 Senato Seçimleri Sonuçları

Kayıtlı seçmen sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Oy kullanma oranı
12.926.837	10.519.659	%81.0

Partiler	Oy sayısı	Milletvekili sayısı
AP	3.560.675	71
CHP	3.734.285	36
CKMP	1.350.892	16
YTP	1.401.637	27 ¹⁶¹ .

¹⁶¹ Çavdar, *a.g.e.*, s.114.

Sonuç olarak koalisyon hükümetinin ilki 1961 yılında CHP ile AP arasında kuruldu.

Çavdar bu kritik seçimin değerlendirmesini şöyle yapmaktadır:

“Şu ilginç noktadır: 1960, 1971 ve 1980’deki askeri darbelerden sonra yapılan ilk seçimlerde halk, bu darbeleri onaylamadığını oylarıyla göstermiştir. Seçimin ertesinde, Silahlı Kuvvetler’de duruma el konulması doğrultusunda girişimler başlamıştı. Silahlı Kuvvetler birliği içerisinde etkin bir yeri olan General Refik Tulga, Metin Toker’e şunları söylemekteydi: ‘Seçimler doğru sonuç vermemişti. ulusal iradenin belirmesi gerekirdi, ama ortaya çıkan ulusal irade değildi. Bir defa, okuması yazması dahi bulunmayanların milletin kaderinde söz sahibi olabileceklerine, bu hakkı doğru dürüst kullanabileceklerine inanmıyorlardı.’ Ordunun birçok kademesinde bu düşünce egemendi”¹⁶².

1965 yılında yapılacak olan seçimler yaklaşmaya başlayınca iki parti arasında yoğun çekişmeler de baş gösterdi (AP-CHP). CHP ve aydınlar da dâhil olmak üzere çeşitli sol fraksiyonlar CHP yanında saf tuttular. CHP’nin bu sol fraksiyonlara geniş özgürlükler tanınmasının amacı AP’nin tek başına iktidar olmasını önlemektir. Bir diğer neden ise, Anayasaya’ya göre bu özgürlükleri tanımak zorunda kalmasıydı. Fakat tüm bu çabalar tersine sonuçlarını verdi. AP, çoğunluğu sağlayarak tek başına iktidar olmuştu¹⁶³.

1965 Seçimleri

Kayıtlı seçmen sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Oy kullanma oranı
13.679.773	9.748.678	%71.3

Partiler	Oy sayısı	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı %
AP	4.921.235	240	50.48
CHP	2.675.785	134	27.44
CKMP	208.696	11	2.14
YTP	346.514	19	3.55
MP	582.704	5.97	31
TİP	276.101	2.83	15

¹⁶² Çavdar, a.g.e., s. 115.

¹⁶³ Kemal Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s.162-163.

Bağımsızlar	296.532	3,04	1 ¹⁶⁴
-------------	---------	------	------------------

Önceki bölümlerde muhafazakârlık tanımı yapılırken, onun modern bir duruş/duyuş biçiminden bahsetmiştik. Muhafazakârlığın birçok konuda tanımı yapılmasına rağmen, iki önemli bulgu üzerinde yoğunlaştık. İlki Fransız İhtilali’ne karşı bir duruş olarak ortaya çıkan muhafazakârlık iken, bunun modernliğin karşısında duran bir ideoloji olduğu ve “eski”yi korumakla yükümlü olduğundan bahsettik. Aynı zamanda “eski’ye özlem”de muhafazakârlığın temel çatılarını oluşturan yapılardan biriydi¹⁶⁵. İkinci bir diğer yaklaşım, muhafazakârlığı sert bir ideolojik zemine oturtmaktan çok, esas eğilimi hâlihazırda var olan kurum ve ilişkiler ağını korumak olan bir dünyayı algılama ve davranış biçimi olarak algılar¹⁶⁶.

AP muhafazakârlığı bu anlatılanın neresinde? AP ‘yi ele alırken, yukarıda da bahsedildiği üzere, onun Demokrat Parti mirasçısı olması elimizi güçlendirdi. Fakat AP’nin ilk anlattığımız muhafazakâr tanımın çizgisinde olmadığı gayet açıktır. Demirel’e göre; AP hiçbir zamanhilafet veya hanedanlık kurumunu canlandırmayı düşünmemiştir. Sosyo-ekonomik konularda ise akılcılığa dayalı bir sosyal mühendislik anlayışından taraftır. Modernisttir bu yönüyle. Doğrudur. Fakat onun sosyal mühendislik anlayışı, Cumhuriyet seçkinciliği kadar sert ve tepeden inmece değildir. AP sosyal mühendisliği kültürel-siyasal alandan çok, sosyo-ekonomik alandaki politikalarda gerçekleştirmeye çabalamıştır¹⁶⁷. Buradan hareketle AP’nin programına baktığımız zaman bu söylemlere destek bulabiliriz.

“Madde : 1- Adalet Partisi, Türk milletini, milli tarih şuuru içinde, batı medeniyeti seviyesine çıkarmayı, ideallerinin temeli yapmış bir siyasi teşekküldür. Adalet Partisi, Türk Milletini geri kalmışlıktan, sefaletten ve siyasi vesayetten kurtarmak, Hür Dünyanın demokratik, ileri ve müreffeh hür bir üyesi haline getirmek için çalışır.

Madde :9- Irk, kültür, din, mezhep ve mahalli gelenek farkları doğuran cereyanlara karşı durmayı; memleketin Batı medeniyetine bir an evvel kavuşabilmesi için geçirmeye mecbur olduğu içtimai, kültürel ve fikri inkişafı önleyecek, ilim fikir ve vicdan hürriyeti alanındaki gelişmeler için şart olan müsamaha ve hoş görürlüğü baltalayacak taassup ve hurafelerden, halkımızı masun tutmayı milli bir vecibe saymaktayız.

¹⁶⁴ Çavdar, *a.g.e.*, s. 152.

¹⁶⁵ Demirel, *a.g.e.*, s. 341-342.

¹⁶⁶ Demirel, *a.g.e.*, s. 342.

¹⁶⁷ Demirel, *a.g.e.*, s. 342.

Madde :10- Laikliği, din aleyhtarlığı, dine saygısızlık veya dinsizlik şeklinde anlamıyoruz. Devletin laik olması, vatandaşların dinleri ile alakalarını kesmeleri demek değildir. Her vatandaş, mensup olduğu din ve ibadet şekillerini icrada serbest olmalıdır.

Madde :11-Türk milliyetçiliğini; Büyük Milletimizin bütünlüğünü ve beraberliğini sağlamak, milli ihtiyaç ve menfaatleri her türlü şahıs ve zümre menfaatlerinin üstünde tutmak, Türk vatandaşları ve nesilleri arasında şuurlu bir tesanüt ve samimi bir kardeşlik bağlılığı ve birliği kurmak, milli, tarihi ve manevi değerlere saygı göstermek, yeni nesilleri milli tarih şuuru içinde yetiştirmek manasında anlıyoruz¹⁶⁸. Fakat programdan da anlaşılacağı üzere yine de birçok muhafazakârın tenkit edebileceği bir sosyal mühendislik retoriğidir bu durum¹⁶⁹.

Programın da incelendiği üzere saf bir muhafazakâr kimlik taşımadığını görüyoruz AP'nin. Bunun yerine dini değerlere saygılı olduklarını seçmene masumca ifade etmeye yarayan, gizli kodlar gibi görülen söylemlerin altında ise oy kazanma potansiyeli yatmaktadır. Bir başka açıdan, AP'de muhafazakâr düşünce ve davranış ile ilgili uyumlu olan özellikler de vardır. Partinin geleneğe önem verdiğini söylemesi, belirgin ve doğal bir devlet ve toplum idraki ile birlikte, millet/devlet özdeşliğini öngören bir milliyetçilik anlayışını savunmuştur. Din ve bunun akabinde gelen gelenek ve değerler AP'nin hayata bakış açısını, zihniyet dünyasını şekillendiren en önemli unsurlardan birisidir. Bu durumdan mütevellit, bir döneme damgasını vuran ve cumhuriyetin seçkin kadrolarınca savunulan “dilde sadeleşme” hareketine, kuşaklar arasındaki ilişkiyi devam ettirme ve “eski” Türkçenin artık gündelik hayata yerleştiği gerekçesiyle itiraz etmiştir. Aynı zamanda, AP'nin olması gereken toplum toplum hayali muhafazakâr bir kimlik taşı¹⁷⁰. Süleyman Demirel bununla ilgili şu açıklamayı yapar:

“Biz; mesut bir Anadolu ailesiydik. Hayatı ciddiye almış, hayat mücadelesini hiçbir zaman şikâyet konusu yapmamış, bu mücadelenin altında ezilmemiş, gerçekçi, çalışmayı şiar edinmiş, lüksü israfı şatafatı ve tantanayı değil, kendi işinde gücünde olmayı, tevazuu, iyi kalpliliği yardımseverliği hiç elden bırakmamış, kimsenin malında mülkünde gözü olmamış, hakka hukuka riayetkâr, toplumdan rahatsız olmamış, toplumu rahatsız etmemiş bir aile idik”¹⁷¹.

¹⁶⁸ Ferruh Bozbeyli, *Türkiye’de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri-Belgeler Parti Programları*, C.1, İstanbul: Ak Yayınları Limited Şirketi Neşriyatı, 1970, s. 3-6.

¹⁶⁹ Demirel.,*a.g.e.*, s. 342-343.

¹⁷⁰ Demirel.,*a.g.e.*, s. 344.

¹⁷¹ Demirel.,*a.g.e.*, s. 344.

Önceki bölümlerde muhafazakârlığın tanımlamalarını yaparken, aile mefhumunun muhafazakârlık için ne denli önemli olduğunu belirtmiştik. Bu dönemde de ‘toplum’un önemi muhafazakâr kimlikte olmazsa olmazlardandır.

Sonuç olarak AP’yi tanımlarken merkez sağ bir parti olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Türkiye’de sağ ideolojinin kurumsallaşmasında AP kilit bir yer tutar. Solun tüm ihtişamıyla boy gösterdiği 60’lı ve 70’li yıllarda, sola karşı kendi çizgisini, değerlerini, muhafazakâr düşüncelerini açıkça belirtmekten de kaçınmamıştır¹⁷².

¹⁷² Demirel., *a.g.e.*, s. 345.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. MUHAFAZAKÂRLIK BAĞLAMINDA 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ VE TÜRK SİYASAL YAŞAMININ BİÇİMLENMESİ

1970'lerin ortalarında kurulan koalisyon hükümetleri ve akabinde gelen istikrarsız ortam, toplumun siyasi ayrışması ve dahi değişmesi 12 Eylül müdahalesinin oluşmasına yol açmıştır. Müdahale, 1960 ve 1971 ile mukayese edildiği zaman farklı bir yere sahip olmuştur. Müdahalenin liderleri yeniden yapılanma hareketini proje haline getirmişler ve bu yeniden yapılanmayı siyasi alana taşımayı hedeflemişlerdi¹⁷³. Bu projeyi gerçekleştirmek ve sözü edilen istikrarsızlığı, toplumsal bunalımı, devletin organlarının işlemediğini öne süren Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koydu. Ardından parlamentonun dağıtıldığını, kabinenin görevini bitirdiğini, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırıldığını ve siyasi partilerin tüm faaliyetlerini durdurduğunu açıkladı¹⁷⁴.

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in liderliğinde kara, deniz, hava ve jandarma kuvvetlerinin komutanları ile birlikte 1983 seçimlerine kadar Türkiye'yi yönetecek MGK (Milli Güvenlik Konseyi)'yü kurdular¹⁷⁵. MGK¹⁷⁶, bir tertip kurdu. MGK, yeni bir anayasa hazırlaması hedefiyle bir Danışma Kurulu atadı. Sözü edilen bu kurum atandığı sırada siyasi partileri kapatan ve mal varlıklarına el koyan yasa da yürürlüğe girmiş oluyordu. 1982 Ocağı'nda toplanan MGK, anayasa taslağında değişiklik yapıp, bu değişikliği referandumla halka sundu. Bundan sonra seçim takvimini açıkladı. Halk anayasayı kabul eder etmez 1983 seçimleri yapılacaktı. Kenan Evren'in seçim takvimi hakkında demeç vermesi kamuoyunda da yankı buldu. Siyasi yaşama dönüş sinyalleri aydınları, siyasileri heyecanlandırdı. Fakat 12 Eylül'ün hala geçerliliğini koruduğunu göstermek için eski siyasilerin, siyasi tartışmalara girmeleri

¹⁷³ Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları, Ocak 2001, s. 299-300.

¹⁷⁴ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (çev.Yavuz Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012, s.145-147.

¹⁷⁵ Feroz Ahmad, *a.g.e.*, s. 145-147.

¹⁷⁶ Feroz Ahmad ve Eric Jan Zürcher'e göre generallerin kurduğu MGK'nın amacı 1961 anayasasının getirdiği liberal ve özgürlükçü politikaları saf dışı etmektir. Yaptıkları değişiklikler ile başından beri niyetlerini belli etmiştir. (Partilerin feshi, belediye meclislerine kadar her türlü siyasi yapının azledilmesi) bunun kanıtlarındandır. İktidarın hemen hemen bütün yükü Kenan Evren'in ve atadığı MGK'nın elindeydi.

yasaklandı. Akabinde tutuklamalar artarak devam etti. İçlerinde eski Başbakan Bülent Ecevit'in de olduğu birçok siyasi yargılandı ve hapsedildi. Anayasa taslağı tekrar tartışmalara konu olunca, MGK, taslak ile ilgili her türlü tartışmaya yasak getirdi. Seçmenlerin sivil düzene geçmeye dair düşünceleri referanduma yansdı. Feroz Ahmad'a göre bu durum generallere de rejimin güven oyu aldıkları inancını pekiştirdi. Seçmen %91,37 geçerli oyla 'evet' oyu vermişti. Kenan Evren 9 Kasım 1982'de Türkiye'nin yedinci cumhurbaşkanı oldu¹⁷⁷.

1961 anayasasından farklı bir anayasa oluşturmayı amaçlayan MGK, 15 üyeli bir Anayasa Komisyonu seçti. Komisyon, 17 Temmuz 1982'de ilk taslağı oluşturdu. 1961 Anayasası basın özgürlüğü, sendikal hareketler, kişi hak ve hürriyeti bakımından donanımlı bir anayasa iken, 1982 anayasası bunların üzerine giderek bunları değiştirdi. Dolayısıyla bu tarz demokratik uygulamalar feshedilmiş oldu. Anayasa'nın kabulünden ve Evren'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra generaller genel seçim çalışmalarını hızlandırdı¹⁷⁸. Bu dönemde (6 Kasım 1983 seçimlerine kadar) 15 parti kurulurken, bunlardan yalnızca 3 tanesi kabul edilebilir oldu. Bu üç parti; Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın liderliğindeki MDP, Necdet Calp önderliğinde Halkçı Parti ve Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP idi¹⁷⁹.

2. TURGUT ÖZAL'IN KISA BİYOGRAFİSİ

13 Ekim 1927'de Malatya'da doğan Özal, yoksul bir memur ailesinin çocuğu idi. İlk ve orta öğrenimini Orta Doğu Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinde tamamladı. 1950'de devlet bursuyla okuduğu İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi'ni bitirdikten sonra uzun yıllar Elektrik İşleri Etüd İdaresi¹⁸⁰ ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalıştı. DPT Müsteşarı olarak görev yaptığı 1967-1971 döneminden sonra Dünya Bankası'nda çalıştı. (1971-1973). 1973-1975'te Sabancı Holding'te üst düzey yöneticilik yaptı. 1979 yılı sonunda Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümetinde

¹⁷⁷ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 185-189.

¹⁷⁸ Yine Ahmad'a göre, generaller kendi görüş ve düşüncelerine uygun partiler kurmak ve desteklemek amaçındaydılar.

¹⁷⁹ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim yayınları, 2000, s. 409-411.

¹⁸⁰ Burada çalışmaya başladıktan iki yıl sonra ABD'ye giderek elektrik enerjisi ile ve mühendislik ekonomisiyle ilgili çalışmalar da yaptı. bkz: Güzel.,a.g.e., s. 615.

Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekili oldu. 24 Ocak *İktisadi Önlemler Paketi*'nin hazırlanmasında önemli rol oynadı.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra oluşturulan hükümette, bu ekonomik dönüşüm programını sürdürmek üzere, Başbakan Yardımcılığı'na getirildi.

1983'te ANAP'ı kurdu. ANAP, 6 Kasım 1983 seçimlerine girmesine izin verilen üçüncü parti oldu. Rakiplerini egale ederek tek başına iktidarı kazandı. 29 Kasım 1987 genel seçimlerinde de bu konumunu devam ettirmesiyle, Özal 1983-1989 yılları arasında başbakanlık yaptı. 31 Ekim 1989'da muhalefetin katılmadığı oylama sonucu Cumhurbaşkanlığı'na seçildi. 17 Nisan 1993'te aniden, kalp yetmezliği sebebiyle yaşamını yitirdi¹⁸¹.

Turgut Özal, milliyetçi muhafazakârlardan liberallere kadar uzanan geniş bir yelpazede, Cumhuriyet tarihinin en büyük toplumsal dönüşümünü gerçekleştiren büyük bir reformcu ve “*tabu kırıcı*” olarak tanımlanmaktadır. 1980'lerin Yeni Sağ'ını kavramlaştırma üzere, “Özalizm” den bahsedilmiştir. Her koşulda, 1980'lerden itibaren başlayan siyasal, ekonomik ve kültürel değişim süreçlerinin lideri olan ve damgasını vuran kişilerden biridir¹⁸².

Muhafazakârlık ve ANAP bağlamında; Özal'ın dinle tanışmasını yine kendisinden dinleyelim:

“Dini öğrenmem, teknik üniversitesi birinci sınıftan itibaren başladı. Namaz kılanlar vardı, onları takip ettim. Bana öğretin dedim, kitap aldılar, 1930 Üniversite (Darülfünun) reformunda atılan kıymetli hocalardan, dini bilgileri almaya çalıştık. Beni kademe kademe, bunlara götördüler. Bunların yanında biz dini bilgileri öğrenmeye çalıştık. Hadise böyle başlar. Ben beş vakit namaz kılmayı Teknik Üniversitesi'nde öğrendim. Orucu evvelce tutuyordum. Ama beş vakit namaz kılmayı, dinin bütün esaslarını, ondan sonra bu işin biraz da tasavvuf taraflarını, o hocalardan öğrendim”¹⁸³.

2. 1. Özal'ın Siyasi Hayatı

Turgut Özal 13 sene siyasette yer almıştır. Fakat diğer siyasilerin siyaset süreleri mukayese edildiğinde bu zaman aralığı çok azdır. Fakat Özal, bu kısa denilebilecek zaman aralığında Türkiye Cumhuriyeti'nin en tartışmalı isimlerinden biri olmuştur. Bir

¹⁸¹ Tanıl Bora, “Muhafazakârlık”, Tanıl Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, C.7, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 589.

¹⁸² Bora., *a.g.e.*, 589.

¹⁸³ Mehmet Barlas, *Turgut Özal'ın Anıları*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2000, s. 89.

taraf onu Türk siyasetinin vizyonu geniş, politikada başarılı bulurken, bir taraf fırsatçı lider olarak görmüştür¹⁸⁴.

Turgut Özal'ın ilk siyasi deneyimi 1977 genel seçimleri arifesine tekabül eder. Süleyman Demirel'in merkez-sağ partisi olan AP'yi isteyen Özal, Demirel'in olumlu karşılamaması yüzünden İslamcı MSP'den aday oldu. Adaylığının olmasında kardeşi Korkut'un etkisi de oldu ve böylece MSP'nin İzmir listesinde üst sıralarda kendine yer buldu. Ancak bu defa da seçmen engeline takıldı. İslami argümanlara en az duyarlı kitlelerden biri olan bölge, Özal'ın Parlamento'ya girememesine neden oldu¹⁸⁵.

İslami argümanlarla anılan Özal'ın bu durumu, sonraki dönemlerde ikircikli bir hal aldı. Öyle ki, Türkiye'de laik düzenin olduğu dönemde, Özal için muhafazakâr olarak tanınmasının avantajlı ve dezavantajlı tarafları vardı. Avantajlı yönü muhafazakârlar için diyalog imkanı vermesi iken, dezavantajlı yönü Batılı kesimleri kalkınma için ikna etmesiydi. Bu durum da Türk siyasal yaşamında geleneksel ve modern kavramlarının karışık hale gelmesini tekrar gündeme getirdi¹⁸⁶.

24 Ocak Kararları olarak anılan geniş çaplı ekonomik reformların uygulanmasında kilit isimlerden oldu. 12 Eylül 1980 darbesini takip eden yıl içerisinde kendisine askeri hükümette bakanlık önerilse de, bunu kabul etmeyip ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığı görevine getirildi. İki yıla yakın bu görevi yerine getiren Özal başarılı ekonomi politikaları yürüttü. 1982 yazında Başbakan yardımcılığı görevini bıraktı. 1983 baharında ise ANAP'ın sadece kuruluşuyla değil, Türkiye'nin 10 yılına damgasını vurarak toplumsal ve politik yaşamının yeniden biçimlenmesinde önemli rol oynadı. 1983 Kasım seçimlerinden başarıyla çıkınca 1983-1989 yılları arasında Başbakanlık yaptı. 31 Ekim 1989'da Cumhurbaşkanlığına seçildi. 4 yıl Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdü. Özal yaklaşık 4 yıl Cumhurbaşkanlığının ardından 17 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanlığı görevini bıraktı¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Metin Heper ve Sabri Sayarı (Ed), *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 185.

¹⁸⁵ Heper ve Sayarı, *a.g.e.*, s. 188.

¹⁸⁶ Metin Heper, Sabri Sayarı, (Ed.), *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, İstanbul: Kitap Yayınevi, Mart 2008, s. 188.

¹⁸⁷ Heper ve Sayarı, *a.g.e.*, s. 189-190.

3.ANAP'IN KURULUŞU

12 Eylül yönetimi ilk olarak partileri kaldırmış, ardından yeni partilerin kurulmasına izin vermişti. Merkez sağ ve solda yeni partiler kurulmuştu. Seçmen bu yeni partileri tanımakta ve karar vermekte zorlanıyordu. Fakat asıl etken olan parti ANAP idi. Çünkü 1983 genel seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştı. Yine de bunu koruması için yerel seçimleri de kazanması gerekiyordu. 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde de başarı elde ederek önceki genel seçimlerdeki başarısını sürdürdü¹⁸⁸. 1983 milletvekili genel seçimlerine kadar, seçime katılabilen partiler ve liderleri arasında ilginç bir nokta vardı. Partilerin liderleri (MDP, HP, ANAP), askeri rejimin odak noktalarıydılar. Yani askeri rejim ile birlikte çalışan siyasiler idi. Zira Turgut Özal Başbakan yardımcılığı, Necdet Calp, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmıştı. Turgut Sunalp ise eski komutanlardandı¹⁸⁹.

Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset* adlı eserinde, ANAP'ın kuruluşunu şöyle açıklar: “*Şimdi partinin adını açıklayacağım, hepiniz şaşıracaksınız, partimizin adını Anavatan Partisi koydum.*”Turgut Özal açıklamasını şu şekilde sürdürür:

“Anavatan birleştirici bir isimdir. Şu anda da Türkiye'nin birleştirici hareketlere ve birleştirici sembollere ihtiyacı vardır. 1950'lerde Türkiye'nin demokrasiye ihtiyacı vardı. 1940'larda başladı bu ihtiyaç, Demokrat Parti işte bu ihtiyaçtan doğdu ve parti bu sebeple bu ismi aldı o zaman. 1960'larda bu memleketin adalete ihtiyacı vardı bu sefer. Adalet Partisi de bu ihtiyacın neticesinde kuruldu ve adını bu sebepten aldı. Demokrasi geçildi, adalet geçildi, 1980'lerde Türkiye parçalanmayla karşı karşıya kaldı. Şimdi vatanın bütünlüğünün sembolize edilmesi lazımdır. Bu bütünlüğü en iyi belirten Anavatan'dır. Şimdi vatana sahip çıkmak lüzumludur. Onun için de partimizin adı Anavatan olacaktır¹⁹⁰”.

Partinin kuruluş zamanı geldikten sonra sıra dilekçeyi vermek oldu. Kuruculardan Hüsnü Doğan ile Mehmet Keçeciler partinin adını öğrenmişlerdi. Özal ve ekibi gizlilik içinde yürüttüğü çalışmaları ve partinin ismini kuruluş gününün erken saatlerinde açıklayacaklardı. Bunun sebebi ise partinin adını başkalarının almaması için önlemdi. Zira partinin ‘arı’ sembolünü Büyük Türkiye Partisi de seçmişti. Fakat

¹⁸⁸ Bülent Tanör, “Siyasal Tarih (1980-1995)”, *Türkiye Tarihi-Bugünkü Türkiye*, cilt 5, İstanbul: Cem Yayınevi, 2008, s. 66-67.

¹⁸⁹ Tanör, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁹⁰ Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset* (1980-1983), İkinci Basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, Ekim 1985, s. 332-335.

dilekçeleri erken ulaştıran ANAP kazandı¹⁹¹. Ve ANAP resmen 20 Mayıs 1983'te kurulmuş oldu.

4. ÖZAL DÖNEMİ ANAP MUHAFAZAKÂRLIĞI

Liberalizm ile muhafazakârlığın kaynaşıp, toplumsal mozağin savunusu adına aile, din, gelenek-görenek gibi değerlere vurgu yapması ve gündeme liberal-muhafazakârlık olarak gelmesi, 1970'li yıllara denk gelmektedir. Bu kavram, 1970'li yılların sonunda, ABD ve İngiltere'de yürürlüğe kondu. ABD'de Reagan ve İngiltere'de Thatcher liderliğinde uygulanan yeni liberal politikalar, 24 Ocak 1980 "Ekonomik İstikrar Programı" çerçevesinde Türkiye'de hayata geçirildi. 24 Ocak Kararları olarak siyasi yaşama kaydedilen bu politikaya kadar Türkiye, ekonomide devletçi politikalar izleyen, geleneksel toplum intibası veren bir ülke konumundaydı. Siyasal açıdan zararı büyük olmuş, fikirsel kutuplaşma yerini kargaşaya bırakmış ve sonucunda darbe ile neticelenmiştir. Darbeyi yapan askerler üç yıl boyunca siyasi iktidarı ellerinde tutmuşlardı¹⁹².

Bu konuyla ilgili 1983 yılında Meclis'te Bakanlar Kurulu'nun toplanmasıyla ilgili konuşma yapan Özal, 1980 öncesi ve sonrası dönemi şu şekilde ifade eder:

"12 Eylül öncesi dönemde, Türk devletinin otoritesi zedelenmiş ve varlığı ciddi tehlikelere maruz kalmıştır. Anarşi, terör ve bölücülük hareketleri, memleketi bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. Milli birlik ve bütünlüğümüzü sağlamak üzere geçici olarak devlet yönetimini üstlenen Milli Güvenlik Konseyi, kısa zamanda huzur, güven ve asayişini temin etmiş, gösterdiği iyi niyetli ve başarılı çalışmalarla milletimizi ve Devletimizi tehlikelerden kurtarmıştır. 7 Kasım 1982 tarihinde milletin büyük bir çoğunlukla kabul ettiği yeni Anayasa ile, 6 Kasım seçimlerine kadar uzanan demokrasi yolunun açılması da, yine bu iyi niyetli çalışmaların bir neticesidir¹⁹³".

Bir siyasi parti incelenirken üzerinde hassasiyetle durulacak noktalar arasında;

- 1- Partinin kendini nasıl tanımladığı,
- 2- Partinin oy verenlerce nasıl algılandığı vardır. Parti nihai hedeflerini, bunların korunması ya da kurulması için tasarladığı nitelikli araçları, belki

¹⁹¹ Doğan, *a.g.e.*, s. 333.

¹⁹² A. Vahap Uluç, "Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 23, 2014, s. 108.

¹⁹³ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, B:10, 19.12.1983, O:1, s. 63.

yöntemler konusundaki ilkelerini, program ve bildirge gibi resmi belgelerinde ilan etmiş, bir bakıma seçmenlerine karşı belli sözlere girmiştir¹⁹⁴.

Türkiye’de politik kültür 1980 yılı öncesinden farklı bir seyir izlemiş, değişime uğramıştır. Bu durum politik hayata uygulanan zorlayıcı, baskıcı, yasak veya limitlendirilmiş tutumların etkileriyle değerlendirilemez. Buna ilave olarak bu değişim bahsi ve değişimin varyantları politika siteminin ve partilerinin kıyısında kalınarak değerlendirilmediği gibi toplum perspektifinden incelendiğinde anlaşılır. Zira Parla’ya göre ANAP’ın programı;

“ ANAP’ın programı, bu tür incelemeye gelir türden net ve ilginç malzeme içeren bir program değil. Dört Eğilimi uzlaştırma zorunluluğunun da katkısıyla, ama asıl, mensup olduğu ideolojik olmama iddiasındaki ideolojiler kategorisinin doğası gereği, kavramsal netlik ve mantıksal tutarlılık açısından gevşek bir program. Bu nokta, programdaki bir sürü afakî ve çelişkili sözlere salt demagojik amaç yakıştırmaktan çok daha önemli bir nokta”¹⁹⁵.

20 Mayıs 1983’te kurulan ANAP, Demokrat Parti’nin “Liberal Muhafazakâr” siyaset geleneğini sürdürerek merkez sağın bayrağını taşıyan bir kimlikle uzun seneler iktidarda kalmayı başarmıştır. 12 Eylül darbesi ertesinde yapılan genel seçimlerde (1983) %45,1 oranında oy alarak 400 üyelik meclis’te 211 milletvekili kazanan ANAP¹⁹⁶, ekonomik liberalizme ve kültürel muhafazakârlığa dayalı faydacı (pragmatist), ve populist¹⁹⁷ bir politika izledi. Partinin ayırdedici özelliği, Demokrat Parti gibi çevre’yi merkeze taşımamasının yanında, 12 Eylül öncesinin dört eğilimi olan Liberal, Muhafazakâr, Milliyetçi ve Sosyal Demokrat’ları bir araya getirmesi olmuştur¹⁹⁸.

¹⁹⁴ Taha Parla, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 148.

¹⁹⁵ Parla., *a.g.e.*, s. 149.

¹⁹⁶ Bu zaferin kazanılmasında “eski ülkücü” kadroların yoğun çalışmasının büyük payı vardı. MHP’nin söz sahibi olduğu Orta-Doğu Anadolu illerinde de ANAP yüksek oy oranları yakaladı. MHP kökenli veya AP’de yer almakla birlikte MHP’ye yakın olan milletvekilleri, ANAP çatısı altında toplanarak ağırlık oluşturdular. Bkz: Tanıl Bora/Kemal Can, *Devlet Ocak Dergâh 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 206.

¹⁹⁷ Bu doğrultuda kültürel muhafazakârlığa yer açılmışken, ayrıca bir parantez de muhafazakâr populizme açmak gerekir. Tanıl Bora ve Necmi Erdoğan’a göre; Muhafazakâr populizmin ayırd edici özelliği, toplumsal özne olarak halkı, geleneğin koruyucusu sıfatıyla yücelten bir populizm olmasıdır. Halk, böylelikle, organik bir varlık iken, bir uzviyet, bir cemaat olarak betimlenmiş ve dahi kurulmuş olur. Bkz: Tanıl Bora/Necmi Erdoğan, *Biz Anadolu’nun Bağrı Yanık Çocukları Muhafazakâr Populizm*, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.5, Muhafazakârlık, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 632.

¹⁹⁸ M. Zeki Duman, *Türkiye’de Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*, Ankara: Kadim Yayınları, 2010, s. 174-175.

4.1.1983 Seçim Sonuçları

1983 Seçim Sonuçları

Kayıtlı seçmen sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Oy kullanma oranı
19.767.366	18.236.362	%92.3

Partiler	Oy sayısı	Milletvekili Sayısı	Oy Oranı %
AP	7.833.148	211	42.9
HP	5.285.804	117	28.9
MDP	4.036.970	71	22.1
Bağımsızlar	195.588 ¹⁹⁹	-	-

İktisadi anlamda liberalizmi, kültürel anlamda muhafazakârlığı, siyasi açıdan da milliyetçiliği ve sosyal demokrasiyi öne çıkaran parti, gerek teknolojik transformasyona dayanan bir modernleşme modelini benimsemesi, gerekse devlete karşı insan hakları, demokrasi ve sivil toplumu öne çıkarması açısından kendine özgü bir siyasal çizgi izlemiştir. ANAP, özellikle din ve vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü konusunda gösterdiği demokratik tavrıyla bürokratik devlet geleneğinden ayrılmıştır. Partinin, ideolojik açıdan birçok bileşenlerden oluşması ve kendi içinde bir bütünlük göstermemesi, parti yönetimi açısından bir zafiyet oluşturmamıştır. Tam aksine farklı siyasal eğilimlerin bir arada bulunması, parti teşkilatı açısından bir zenginlik olarak değerlendirilmiştir²⁰⁰. Konuyla ilgili 19.12.1983 tarihinde Turgut Özal'ın Meclis konuşmasında da belirttiği gibi :

“Maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlamanın zaruretine inanıyoruz.(ANAP sıralarında alkışlar) Yüksek ahlak sahibi, dengeli bir nesil yetiştirilebilmesini teminen, devletin ilk ve ortaöğretim kurumlarında dini eğitim ve öğretim yapılması için gerekli tedbirleri almasını zorunlu buluyoruz (ANAP sıralarında alkışlar). Laikliği, manevi değerlerin korunmasında,

¹⁹⁹ Çavdar., *a.g.e.*, s. 276.

²⁰⁰ Duman., *a.g.e.*, s. 175-176.

vicdan, dini inanç ve ibadet hürriyetinin uygulanmasında ve dini kültürün geliştirilmesinde kısıtlayıcı unsur olarak anlamıyoruz²⁰¹”.

Buradan da hareketle ANAP’ın din ve vicdan hürriyeti, laiklik gibi kavramlara karşı olmadığı yine sözü edilen farklı siyasal eğilimlerin bir arada olmasının parti teşkilatı yönünden zenginlik olduğu hususu vurgulanmıştır.

ANAP’ın bu din ve vicdan özgürlüğü, laiklik vurgulamaları ve muhafazakâr söylemlerini Nilüfer Göle, Atatürkçülüğün ve laikliğin dönüşüm geçirmesinden kaynaklandığını belirtir. Öyle ki, 1980 sonrasında Atatürkçülük ve sol ideolojik vurgular 1960 ve 1970’li yıllarinkinden farklı bir yapıya bürünüp öze dönmüştür. Dolayısıyla Kemalizm yerini 1980’den sonra Atatürkçülüğe²⁰² bırakmıştır. Ancak bu sözü edilen Kemalizm’den Atatürkçülüğe dönüş seçkin bir kadro olarak göze çarpmaz. Atatürkçülüğün toplumsallaşması yönünden değerlendirilen bir vurgudur²⁰³. Bundan hareketle, İslami hayat tarzı ve toplum nazarındaki öneminin kavranması akabinde oldu. Ve bu nedenle muhafazakâr yaşama şekline hoşgörü ile yaklaşılmıştı. Bu durumun oluşmasında ANAP içindeki teknokrat politikacıların da etkisi oldu. Bu teknokrat politikacılar İslami değerler ile bir sentez yapmaya çalıştılar. Bu sentez ise ilk olarak liberal ve dini hüviyette içinde yer alan ANAP’ın yapılanması dahil, eğitim politikaları ve siyasette kullanıldı. Siyasi perspektifte İslamiyet, siyasi bir protest şeklinde cereyan etse de, bir akım oluşturmaya başladı. Bu akıma örnek ise sivil toplum-toplum minvalinde değerlendirilecek bir örnek olabilir. Başörtülü öğrencilerin

²⁰¹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, B:10, 19.12.1983, O:1, s. 67.

²⁰² Türkiye’de devlet-din-çoğulculuk bağlamında yeni filizlenmelerin başlayacağını işaretinin verildiği dönem olarak göze çarpar. Bu işaretlerin belki de en önemlisi Atatürkçülüğün bundan sonra toplumsal bir hareketin siyasal amaçlarının açık ifadesi olarak incelenmemesi temayülü idi. Bu nedenle laikliğe yönelik ifadelerde açık bir hoşgörü gösterildi. 1982-1989 yılları arasında Cumhurbaşkanı görevinde bulunan Kenan Evren, ‘uygar’ usulleri benimsemek gerektiği hakkındaki konuşmalarına ayetlerle destekliyordu. Bu ifadelere ek olarak bir diğer önemli gelişme ise dinin, din ve toplum kavramlarının siyasetin sınırlandırılmasına yardım edeceği kanısı idi. 1982 Anayasası’nın giriş bölümünde ilk kez Türkiye’nin tarih ve ahlaki içtimalarından bahsedildi. Bu durum Atatürkçülük ile ilgili yön değiştiren argümanların oluşması bakımından bir adımdı. Ordu yine Atatürkçülük konusunda taviz vermedi ancak bu kez gaye, ülkenin *tarihsel* ve *ahlaki* yönlerini ön plana çıkarmaktı. Bundan sonra yine Atatürk ile ilgili kitaplarda, Atatürk’ün sadece devlet adamlığı ve Atatürk ilkelerinden değil, aynı zamanda Atatürk’ün aile hayatı, gençlik yılları, hoşgörü, iş dayanışması gibi konular hakkında söyledikleri sözler de yer almaya başlamıştı. Bkz. Heper, *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*, s. 374-375.

²⁰³ Nilüfer Göle, *Melez Desenler*, İstanbul: Metis Yayınları, Ekim 2000, s. 15-16.

başları kapalı şekilde üniversitede derse katılmak istemeleri, red cevabı gelince protesto yapmalarındır²⁰⁴.

5. ANAP'IN TOPLUM VE MUHAFAZAKÂRLIK İLİŞKİSİ

Turgut Özal özelinde ANAP'ın topluma bakış açısı; ilerleme, kalkınma ve özellikle teknoloji kavramlarının geliştirilmesi ile ilgiliydi. Toplumun ulaşacağı amacı betimlemeye çalışırken, teknolojinin ağır bastığı bir ülke ve toplum olması gerektiğinin şemasını çizdi. Bu kalkınma ile, modernizm çabalarını uygulamaya çalışırken, Turgut Özal, topluma ruhlarını dinlemelerini ve bireyselleşmelerini sağlamaları gerektiğini, din ve vicdan hürriyetinin önemini belirtmekten de geri kalmadı. Bu durum Özal'ın *modernist* ve *muhafazakâr* kimliğinin toplum bazında sirayet ettiği avantajlı bir durumdu²⁰⁵.

Bu durumdan hareketle, ANAP'ın toplum tasavvurunda ekonomi²⁰⁶ önemli yer tutar. Özal'ın meclis konuşmasında Türk toplumunun kalkınmasında yukarıda bahsedilen modernist ve muhafazakâr kavramlarının bahsedildiği bir bölüm de vardır. Özal, konuşmasını Türk toplumunu yaşatan değerleri belirtirken, hadis ile sürdürdüğü konuşmasına şu şekilde devam ettirir ;

“Aziz milletimizin mukaddes addettiği değerler sosyal adaletçiliğe en büyük önemi vermektedir. Bizim kıymet hükümlerimiz içinde, komşusu aç yatarken tok uyumanın kötülüğü vardır. (ANAP sıralarından ‘Bravo’ sesleri, alkışlar) Kişinin kendi nefsi için istediğini bir başkası için de istemesi şart koşulmuştur. Bir bedenın uzuvları gibi, toplumdaki fakir-fukaranın ızdırabının toplumun tamamını tesiri altına alacağına inanılmıştır. Türk toplumunu yaşatan, bütün siyasi, sosyal ve ekonomik krizlere rağmen dipdiri ayakta tutan bu sosyal değerler, ekonomik tedbirlerle de desteklenince, sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal barış sağlanacaktır. (ANAP sıralarında alkışlar)”²⁰⁷.

²⁰⁴ Heper, *Türkiye'nin Siyasal Tarihi*, s. 376.

²⁰⁵ Ali Yaşar Sarıbay ve İbrahim Dağı (Ed.), *Özal'lı Yıllar*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2001, s. 153-160.

²⁰⁶ 1983 yılından 1984 yılına gelindiğinde, geçen bir yılın panoraması çizilirken gazete köşelerini de yine ekonomi ve toplum odaklı yazılar hakim olmuştu. 2 Ocak 1984 yılında Özal toplumun refahı ve ekonomik kalkınma için bu yılda çalışmalarımız tüm hızıyla devam edecektir derken, istikrar ve kalkınma tartışmaları da ortaya çıkmıştı. 4 Haziran 2015 yılında vefat eden İktisat profesörü ve eski Maliye Bakanı Prof. Dr. Besim Üstünel, *Nokta* dergisine verdiği röportajda İstikrardan büyümeye geçişin bir başka bahara kaldığını belirterek, büyümeye geçişin ertelenebileceğini, 1983 yılında yaşanan ekonomik fiyat artışlarının 1984'te de yaşayabileceğini söylemişti. *Milliyet*, 02.01.1984, s. 7.

²⁰⁷ *T.B.M.M Zabıt Ceridesi*, B:10, 19.12.1983, O:1, s. 65.

Toplum perspektifi ve Özal, göz önünde bulundurulunca, Özal'ın yurtdışı gezileri de bu minvalde örneklendirilebilir. Amerika gezilerinden bahseden Özal, Amerika'ya gittiğinde ilaç dükkânlarını gezdiğini, bilgisayar oynayan çocuklar gördüğünü ve bilgisayarın ne denli önemli bir teknoloji olduğunu belirtirken, döndüğünde teknolojiye daha da önem atfedeceğini söyler. Her gittiğinde teknolojiyi ilgiyle takip ettiğini ve bunu topluma entegre etmek istediğinden de anılarında bahsetmiştir²⁰⁸.

5.1. ANAP Sivil Toplum-Muhafazakârlık İlişkisi

Batı odaklı bir siyasi kavram olan “sivil toplum” kavramı, 18. Yüzyıldan sonra anlam değişmesine uğramıştır. Zira sivil kelimesi ilk olarak “şehir adabı” anlamında kullanılsa da, sözünü ettiğimiz 18. Yüzyıldan sonra “hürriyet” anlamına bürünmüştür. Günümüzde ise, toplumun kendi içerisinde, devletin kurumlarının haricinde, toplumda var olan eksik yanları yine toplumun kendisinin çözmesi gerektiği anlamını taşımaktadır. Bu bir yandan toplumun var olan siyasi erkin baskısından kurtulması anlamını da taşıyabilir²⁰⁹.

Batılı toplumlar uzun mücadeleler sonucunda bir takım haklar kazanmışlardır. Bu nedenle “sivil toplum”, Batı’da devlet eliyle veya baskı yoluyla kurulan bir kavram olmamıştır. Çünkü “sivil toplum”a sadece kanunlar veya devlet eliyle ulaşmak imkanı olmadığı gibi bu kavramın topluma entegre edilmesi ve yürütme mekanizmasının işlenmesi de imkansız bir durum olarak göze çarpabilir²¹⁰.

Ülkemizde ise, *modernleşme ve çağdaşlaşma* minvalinde *sivil toplum*’a ulaşma gayretlerinin çatısını oluşturması bakımından sivil toplum kavramı önemlidir. Ancak Batı’nın sivil toplum bakımından tarihsel süreci 17. Yüzyıldan geriye doğru seyretse de, ülkemizde bu süreç Tanzimat’a kadar götürülebilir²¹¹.

Türkiye’de 1983 sonrası dönem demokratikleşme alanındaki seslerin daha gür çıkmaya başladığı dönem olarak göze çarpar. Toplumdan bahsedilirken Sivil Toplum

²⁰⁸ Mehmet Barlas, *Turgut Özal’ın Anıları*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001, s. 26.

²⁰⁹ S. Hayri Bolay vd, “Sivil Toplum ve Manası”, *Yeni Türkiye*, S.18, Kasım Aralık 1997, s. 7.

²¹⁰ S.Hayri Bolay vd, a.g.m., s. 7.

²¹¹ S.Hayri Bolay vs, a.g.m., s. 7.

hareketlerinin de 1980’li yıllarda siyasal, ekonomik ve toplumsal hayatı etkilediği görülmektedir. ANAP iktidarını takip eden süre içerisinde, ekonomideki liberalizm tartışmalarına bir yenisi daha eklenmişti: Ekonominin ve demokrasinin nasıl darbelerden izole edileceği. Bu çerçevede ANAP’ın yaptığı çalışmalar ile devlet-toplum ilişkisinin 1980’den sonra sağlıklı olmaya başladığını görmekteyiz. Bunun da nedeni ANAP’ın liberal ekonomi stratejileri idi. Liberalizmin bu dönemde sivil toplum ile bulunan bağı, sivil toplumun siyasal ve toplumsal alana odaklanması değil, piyasaya odaklanması nedeniyle güçlüydü²¹². Başbakan Turgut Özal tarafından 1983 yılında okunan Hükümet Programı’nda söz alan Sivas milletvekili Mustafa Kemal Palaoğlu’nun konuşması, programı, sivil topluma eleştiri yönünden incelenmesi gereken önemli bir konuşmadır.

“Sayın milletvekilleri, Programın devlet bürokrasisi karşısındaki tavrını da eleştirmek istiyorum.

Programın bakanlıklar düzeyindeki yeni düzenlemeye ilişkin sözleri şöyle başlıyor: Yıllardır üzerinde konuşulmaktan öteye geçilmeyen idari yapı değişikliği.. Bir sabah uyandıığımızda görmüşüz ki, Sayın Özal Hükümeti bu yapısal değişikliği gerçekleştirmiş. Anlaşılan Hükümet Programı teşkilatla yapıyı birbirine karıştırıyor. Yapı, benim bildiğim kadarıyla orta ve uzun vadelerde bir kurumda veya bir toplumda çok boyutlu ilişkilerin inşa ettiği karmaşık bir oluşumdur ve böyle olduğu için de böyle bir günde dönüştürülecek bir şey değildir. Yapılan, organik bir yeniden düzenlemeden ibarettir. Program, amaçladığı toplum modeline uygun olarak devletin faaliyet alanı ve fonksiyonunu sınırlamak istemektedir; ama çok derin bir incelekte, Sivil toplum kurumları karşısında alabildiğine mücadelecı bir devlet; ama sıra piyasaya gelince 19. Yüzyıl devleti. (HP sıralarından alkışlar) Bu anlayışın oluşturacağı demokrasiyi doğrusu çok merak ediyorum.”²¹³

Siyasi hayatın sözü edilen bu yeni sürekliliği içerisinde, iç politikadaki değişim, dünya siyasetinde de kendini gösterdi. Bu süreçte Doğu Bloku dağılmış, ve katı denebilecek ideolojiler yerini kapitalizme ve türevlerine bırakmaya başlamıştı. Bu türevlere çevrecilik, liberalizm, duyarlılık, haklar, sivil toplum kavramları da dahil olmaya başladı. Bu kavramlar dünya siyasetinde ilgi gördüğü gibi ülkemizde de

²¹² Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları, Ocak 2001, s. 325-326.

²¹³ *T.B.M.M Zabıt Cerideleri*, B:11, 22.12.1983, O:3, s. 135.

toplumun duyarlılığı ve hareketi noktasında ilgi görmeye başladı²¹⁴. İlgi görmeye başladı fakat sivil toplum zeminin hazırlanması ve güçlenmesi etkili olamadı. Bu yalnız ANAP odaklı bir problem değildi. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren devlet ve toplum ilişkisi sürekli tartışmalara neden oldu.

Toplum tasavvuru, din, muhafazakârlık ve sivil toplum eksenli düşünce biçiminde 1980'ler ve 1990'lar kritik bir kavşak olarak düşünülebilir. Zira özellikle bu dönem birçok eleştirilere maruz kalmıştır. ANAP sivil toplum-muhafazakârlık ilişkisini de bu nedenle konumuz sınırlarına dahil ettik. Öyle ki bu dönem sivil toplum tartışmaları çeşitli siyasal akımlar ile aralarında ihtilaf olan dönemdir. Liberaller sivil toplum'u İkinci Cumhuriyet olarak görürken, sol fikirdekiler insan hakları ile özdeşleştirmiştir. Kadın örgütlenmeleri devlet-feminizm odaklı tartışmalara girerken İslami muhafazakâr çevreler "Yeni Osmanlıcılık" düşüncesi etrafında birlik sağlamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla gerçek anlamda sivil toplum bir sloganvari yapıyla bezenmiş ve toplumun farklı yönlerinde birbirleriyle sürekli zıtlık içerecek şekillerde betimlenmiştir. Toplumun bir kesimine göre sivil toplum sadece laik bireylerin sahiplendiği kavram iken, başka bir toplumsal gruba göre ise, sivil toplum kavramı sadece muhafazakâr kesimleri içeren grupları ifade etmek için kullanılmıştır²¹⁵.

ANAP'ın 1983 yılındaki programının "Önsöz" ünde belirtilen bölümü ANAP'ın kimliğini incelemek bakımından önemlidir.

6. ANAP PROGRAMI 1983

ANAP Programının Önsöz'ü

"Anavatan Partisi 20 Mayıs 1983 günü kurularak memleketimizin siyasi hayatında yerini almıştır.

Partimizin sembolü bal petekleri ile donatılmış Türkiye haritası ve bal arısıdır. ARI çalışkanlığı, PETEK aziz vatanımızın en ucra köşesine kadar mamur hale getirilmesini ifade etmektedir.

²¹⁴ Ayşenur A. Gönenç, *Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi*, Ankara: Alt Kitap Yayıncılık, Nisan 2001, s. 117.

²¹⁵ Stefanos Yerasimos vd, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, 2. Baskı, İstanbul:İletişim Yayınları, 2002, s. 33.

Programımızda ülkemizin meseleleri ve bunların çözümü için neler düşündüğümüz kısa, açık ve özlü bir şekilde ifade edilmiştir.

Gayemiz bu program etrafında birleşmeyi sağlayarak, yepyeni, kavgasız, Türkiye'yi ileri ve modern bir ülke haline getirecek bir siyasi tablo oluşturmaktır.

Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest Pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz.

Bunun için daha önceki siyasal eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe ve beraberliğe davet ediyoruz.

Burası bir hizmet kapsıdır. Milletimize en iyi şekilde hizmet edebileceğimize inanıyor, Yüce Allah'ın gayretlerimizde bize yardımcı olmasını diliyoruz"²¹⁶.

Turgut Özal

ANAVATAN PARTİSİ GENEL BAŞKANI

Parti programının belirtilen ideolojiler ve bunlara bağlılığı programın maddelerinde de yer almaktadır. Buna göre;

Madde: 1 –Gaye

Anavatan Partisi: Milli hâkimiyeti ve milletin üstünlüğünü, milli birlik ve bütünlüğü her şeyin üzerinde telakki eden;

Millet iradesinin tecellisinin ve millet hâkimiyetinin tesisinin ancak halkın serbest oyunun esas olduğu hür demokratik düzen içerisinde mümkün olabileceğine inanan, insan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden, “Adalet mülkün temelidir” anlayışına sahip, milliyetçiliği, milli ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden,

Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk'ün ilke ve inkılapları istikametinde muasır medeniyet seviyesine erişmeyi hedef alan,

“Asıl olan fertlerin ve toplumun mutluluğudur” görüşü içerisinde sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inanmış,

İktisadi kalkınmanın hızlandırılmasını, işsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını, gelir dağılımı farklılıklarının azaltılarak refahını yaygınlaştırılmasını öngören,

İktisadi gelişmede fertlerin teşebbüs gücünü esas kabul eden,

Geleceğimizin teminatı olan gençlerimizin modern ve ileri Türkiye idealine bağlı, milli ve ahlaki değerlerimizi benimsemiş, ilmi düşünceye sahip, herkese karşı sevgi, saygı ve müsamaha besleyen medeni bir insan olarak yetiştirilmelerini milli eğitimin esası sayan,

²¹⁶ Uğur Güzel, *Özalculuk*, İstanbul: Emre Yayınları, 2008, s. 655.

Demokratik siyasi mücadelede tek yolu ikna, uzlaşma ve fikirlere hürmet olarak gören; hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı, büyük ve güçlü Türkiye idealine ulaşmayı gaye edinmiş bir siyasi partidir.

Bu programda ve bu programda belirtilen esasların ışığı altında öngörülen hususların gerçekleşmesi maksadıyla her çeşit sosyal, iktisadi, idari, hukuki, politik ve diğer tedbirlerin alınması ve uygulanması için çalışmayı ve mücadele etmeyi aziz milletimize karşı vazgeçilmez görevimiz sayar, siyasi parti oluşumuzun sebebi görürüz²¹⁷.

Madde: 6- Din ve Laiklik

Herkes Anayasamızın teminatı altında vicdan, dini inanç ve ibadet hürriyetine sahiptir. Maddi ve manevi gelişmeyi birlikte sağlamanın zaruretine inanırız.

7. ANAP DÖNEMİ VE MUHAFAZAKÂR ÇİZGİ

ANAP döneminin ve Özal'ın da baş mimarı olduğu esas başarı, 12 Eylül öncesinde yaşanan siyasi karışıklığı, bilhassa sağ ve sol arasında mevcut olan ideolojik engelleri görmesi ve uzlaşma temelinde yeni bir siyasi arayışa girmesi ki bunu da dört eğilimi (sağ, sol, milliyetçi, İslamcı) bir çatı altında toplayarak yapması, Türk siyasetinde ideolojik kutuplaşmayı bir nebze de olsun gidermesidir. Işın Çelebi de bu doğrultudan hareketle, ANAP'ın 1980'li yıllardaki bu başarısını, ideolojik söylemlerini saf dışı etmesine ve partileşme sürecini yürütmesine bağlar²¹⁸.

ANAP'ın sivil toplum odaklı bir politika yürütmesi, partinin iktidarda kaldığı süre içinde sağda ve solda ideolojik olarak bir çatışma hali doğurmamasını sağladı. 1980'li yıllarla birlikte siyasal ortamın ekseninin demokratik ve akılcı bir yöne kaydığına dikkat çeken Nilüfer Göle'ye göre, geçmişin *ütopyik* ve *salt ideolojik anlayışları*, "tek aktör patolojisi"dir²¹⁹.

Bu yeni siyaset anlayışını yaratan ANAP, bunu üç konuda gösterdiği siyasi duruş ve tutumuyla göstermiştir. Bunlar:

"1. ANAP; toplumsal sorunların çözümünde şiddet faktöründen ziyade, uzlaşma faktörünü temel alan, radikal ve marjinal hareketlere karşı daha demokratik ve hukuk kuralları içinde hareket eden yumuşak bir siyasal çizgi izlemiştir. Nitekim öğrenci

²¹⁷ Güzel., *a.g.e.*, s. 657.

²¹⁸ Duman., *a.g.e.*, s. 176-177.

²¹⁹ Duman., *a.g.e.*, s. 176-177.

hareketlerine kaşı diyalogu ve anlayışı öne çıkararak, öğrenci taleplerini meşru bir hak olarak değerlendirmişti.

2. ANAP, *retorikten ziyade icraatını kullanarak, ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin savunuculuğunu ön planda tutmuştur*. ANAP'lı seçmenler de, hükümetin yaptığı yatırımlar, verdiği hizmetler ve Avrupa ile ilişkiler geliştirmesi konusunda partiye destek vermiştir.

3. ANAP, liberal değerlerle, İslamcı muhafazakâr değerleri birleştirmiş, özellikle ideolojiden kaçınarak, modern değerleri geleneksel değerlerle birleştirmiştir. Bu anlamda ANAP'ın yöneticilerini, İslamcı mühendisler olarak tanımlayabiliriz. Bir yandan aile-din-toplum ve devlet konularında kültürel bir muhafazakârlık sergilenmiş, öte tarafta sorunlara mühendislik formasyonlarıyla daha modern, ussal, hukuksal bir açıdan yaklaşılmıştır²²⁰.

²²⁰ Duman., *a.g.e.*, s. 177-178.

SONUÇ

Oldukça zengin bir felsefeye sahip olan muhafazakârlığın kökeni Fransız İhtilali'ne dayanır. Zengin bir felsefeye sahip olmasının yanı sıra teamüllere değer verip geleneğin devamını ister. Muhafazakârlığın tanımının yapılması güçtür. Genel-geçer bir tanımı bulunmadığı gibi farklı yaklaşımlardan bahsedilebilir. Bu yaklaşımları ise ikiye ayırdığımız zaman birincisi onun modern bir tavır alış, duyuş, hayat tarzı olduğu yaklaşımı, ikincisi sert bir ideoloji zemininde olmasıdır. Dolayısıyla Fransız İhtilali'nin karşısında olmasıyla ideoloji, geleneğin savunucusu olarak duyuş, tutumdur.

Muhafazakârlığın kurucusu olarak bilinen Edmund Burke "*Reflections*" adlı eserinde din, gelenek, değerler, özel mülkiyetin dokunulmazlığından bahseder. Kıt'a Avrupasına yön veren muhafazakâr düşünceler, Avrupa'nın farklı yerlerinde farklı tavırlar sergiler. Bu bağlamda Türk muhafazakârlığı da Avrupa'daki etkiler ile büsbütün bağdaşmamıştır.

Bu çalışma ile Türk muhafazakârlığını ele alırken, Cumhuriyet döneminden başlayıp, sırasıyla DP, AP ve ANAP'ın muhafazakârlığına değindik. Buradaki amaç Türk muhafazakârlığının bir süreçten geçtiği yönündeki varsayımları ele almak ve birbirlerinin devamı oldukları gerçeğini ortaya koymaktır.

Türkiye'de Türk muhafazakârlığının dönüm noktasını teşkil ettiğini belirten kaynaklar, DP'ye ve DP'nin muhafazakârlığına ayrı bir önem atfetmektedirler.

DP, 7 Ocak 1946'da CHP'den ayrılan dört isim tarafından kuruldu. Dörtlü Takrir veren hareket (Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes, Fuad Köprülü) DP'nin geleceğini de belirleyen isimler oldu. DP iktidara gelmesiyle birlikte gerek din alanında gerekse toplum alanında değişikliklere gitti. Ezanın Arapça okunması, İmam Hatip Liselerinin önünün açılması, birtakım dini cemaatlerin düzen ve işleyişine müsamaha gösterilmesi, ilkokullara zorunlu din dersini koyması, partinin muhafazakâr eğilimlerine birer örnektir.

AP'nin muhafazakârlık anlayışı ise DP'nin devamı niteliğindedir. Bunu da partinin seçim bildirgelerinde ele aldığı konularda görebiliriz. AP saf bir muhafazakârlık taşımamış, seçimlerde oy kazanmak için dini değerlere önem vermiştir.

ANAP döneminde Turgut Özal ile başlayan süreçle Türk siyasal hayatında değişim yılları başladı. Özal dönemi demokratikleşme ile birlikte çizgisini milliyetçi-

muhafazakâr, liberal, sosyal demokrat çizgide devam ettirdi. ANAP da DP ve AP'nin devamı niteliğinde tutum sergiledi. Farklı olduğu nokta ise onun siyasal hayatta dört eğilimi sentez yapmasıydı. Bu dört eğilim muhafazakârlık, liberallik, milliyetçilik ve sosyal demokratlıktı. Yine bu dönemin en önemli özelliği sivil toplum kuruluşlarının hayata geçirildiği dönemdi. Bu kuruluşlar aracılığıyla dini yayınlarda artış gözlemlendi. Çalışmada dikkat çeken bir diğer husus darbeler ve muhafazakâr toplumda edindiği yerdir. DP'nin darbe yoluyla siyasal hayattan çekilmesi, akabinde yapılan seçimler halkın darbeden memnun olmadığını gösterir şekilde neticelenmiş, yine AP bu durumu lehine çevirmiştir. ANAP dönemi de aynı şekilde siyasi hayatta var olmayı başarmış, darbenin ardından yapılan seçimlerden sonra iktidara gelmiştir.

KAYNAKLAR

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 7-16-17-18, 1978.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 2-10-11-13-32-33-38-39, 1973.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, Cilt 10-13-15, 1971.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre 17, Cilt: 37-44, 1987.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre 18, Cilt: 1-4,30-33,41-56, 1987.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre 19, Cilt: 56, 98, 1994.

Gazeteler

Milliyet

Telif ve Tetkik Eserler

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Ahmet Fethi Çev.), İstanbul: Hil Yayın, 2010.

_____, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınevi, 2010.

AKINCI, Mehmet, *Türk Muhafazakârlığı Çok Partili Hayattan 12 Eylül'e*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2012.

_____, "Muhafazakârlık ve Değişim: Değişime Direniş Mi ? Yoksa İhtiyatlı Değişimi Savunmak Mı?", Aksaray: *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.1, S.1, Ocak 2009, ss.134-135.

AKTAŞLI, H.U., "*Türk Muhafazakârlığı ve Kemalizm: Diyalektik bir İlişki*", Ankara: *Doğu-Batı Dergisi*, Sayı 58, Ankara, 2011. Ss 135-150.

ALATLI, Alev, *Batı'ya Yön Veren Metinler*, Cilt 4, Kapadokya: Kapadokya Meslek Yüksekokulu Yayınları, 2010

- ALTINYILDIZ, N., “İmparatorlukla Cumhuriyet Arasındaki Eşikte Siyaset ve Mimarlık: Eskiye Muhafaza/Yeniye İnşa”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, cilt 5, (A. Çiğdem Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- ATAY, T., “Gelenekçilikle Karşı-Gelenekçiliğin Gelgitinde Türk “Gelenek-çi” Muhafazakârlığı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, (A. Çiğdem Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları 2004.
- AYVAZOĞLU, Beşir, “Peyami Safa”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.5, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s.188-222.
- BARLAS, Mehmet, *Turgut Özal’ın Anıları*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2001.
- BELGE, M., “Muhafazakârlık Üzerine”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, (A. Çiğdem Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- BENETON, P., *Muhafazakârlık*, (Cüneyt Akalın Çev.), İstanbul: İletişim yayınları, 1991.
- BERKES, N., *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2012.
- BORA, Tanıl, *Devlet Ocak Dergah*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- _____, *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik Muhafazakârlık İslamcılık*, İstanbul: Birikim Yayınları, 2003.
- BORA, T., Onaran, B., “Nostalji ve Muhafazakârlık Mazi Cenneti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* Cilt 5. (A. Çiğdem Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- BOZBEYLİ, F., *Türkiye’de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri-Belgeler Parti Programları*, C.1, İstanbul: Ak Yayınları Limited Şirketi Neşriyatı, 1970.
- ÇAHA, Ö., “Muhafazakâr Düşüncede Toplum”, *Liberal Düşünce Dergisi*, S.34, Ankara, Bahar 2004, s.15-23.
- ÇAVDAR, T., *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- ÇINAR, M., *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- DEMİREL, İ., “Nurettin Topçu’nun Düşünce Dünyasında Felsefe-Milliyetçilik Geçişmeleri ve Millet, Yurt, Din Seferleri”, *U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt XXX, S.1, 2007.

- DEMİREL, Taner., *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- DOĞAN, N., “Türk Muhafazakârlığının Devlet Algısı: Nurettin Topçu Örneği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Y.14, S.58, Ankara, Ekim 2011, ss.180-220.
- DOĞAN, Yalçın, *Dar Sokakta Siyaset(1980-1983)*, 2.Basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1985.
- ERDOĞAN, M., “Muhafazakârlık: Ana Temalar”, Ankara: *Liberal Düşünce Dergisi*, S.4, Bahar 2004, ss1-5.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 2003.
- GÖRAL, V., BALTACIOĞLU, İ.H., *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil), C.5, İstanbul:İletişim Yayınları, 2004.
- GÖLE, Nilüfer, *Melez Desenler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- GÜNGÖR, M., “Çağının Önünde Koşan Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, Haziran 2008. Ss.45-55.
- HARRİES, O., “Muhafazakârlığın Anlamı”, (Çev.Metin Boşnak), İstanbul: *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar 2004, ss 84-105.
- HEPER ve SAYARI, Metin, Sabri, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi*, İstanbul: Kitap Yayınları, 2008.
- HEYWOOD, A., *Siyasi İdeolojiler*, (Çev.Ahmet Kemal Bayram), Ankara: Adres Yayınları, 2007.
- _____, *Siyaset Teorisine Giriş*, (çev. Hızır Murat Köse), İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- İREM, Nazım, “Cumhuriyetçi Muhafazakârlık Seferber Edici Modernlik ve Diğer Batı Düşüncesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.57, S.2, Ankara, 2002, ss.33-50.
- _____, “Kemalist Modernizm ve Türk Gelenekçi-Muhafazakârlığının Kökenleri”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S.74, Ankara, Güz 1997. ss 38-59.
- _____, “Cumhuriyetçi Muhafazakârlık, Seferber Edici Modernlik ve Diğer Batı Düşüncesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.57, S.2, Ankara, 2002.

- _____, “Bir Değişim Siyaseti Olarak Türkiye’de Cumhuriyetçi Muhafazakârlık: Temel Kavramlar Üzerine Değerlendirmeler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, (A. Çiğdem Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- KARAKAYA, Hahdan., “Türk Muhafazakârlığı ve Kendi Dilinde Gelişimi”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, S.9, Ankara, 2015, ss.534-535.
- KARPAT, K., *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- _____, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- KAPLAN, M., *Büyük Türkiye Rüyası*, İstanbul: Dergâh yayınları, 1998.
- KAYALI, K., *Düşüncenin Coğrafyası-1(Toplumdan Soyutlanmış Düşünce ve Direnç Potansiyeli*, Ankara: Deniz Kitabevi, Kasım 2005.
- KOÇAK, C., *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar*, C.2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- KÖKER, L., *Modernleşme Kemalizm Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- MARDİN, Ş., *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- MOLLAER, F., “Klasik Muhafazakârlıktan Tekno Muhafazakârlığa: Tanım Sorunları Temeller ve Değişmeler”, *Doğu Batı Dergisi*, S.58, Ankara, 2011, ss50-70.
- OKAY, M.O., “Hareket”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.16, İstanbul 1997. ss 102-128.
- ÖĞÜN, S.S., “Türk Muhafazakârlığının Kültür Kökleri ve Peyami Safa’nın Yanılgısı”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S.74, İstanbul: Birikim Yayınları, Güz 1997. ss 102-152.
- _____, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- _____, “Lümpen Muhafazakarlık Üzerine”, *Doğu Batı Dergisi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, s.5-13.
- ÖZ, B., *19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- ÖZİPEK, B.B., *Muhafazakârlık: Akıl Toplum Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 2004.

- ÖZKAN,N., *Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*, 3. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları, 2002.
- SAFİ, İ., *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Ankara: Lotus Yayınları, 2007.
- SARITAŞ, M., “Nurettin Topçu”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt 5, İletişim Yayınları.
- ŞEYHANLIOĞLU, H., *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Ankara: Kadim yayınları, 2011.
- THOMSON, D., *Siyasi Düşünce Tarihi*, (çev. Serdar Taşçı), İstanbul: Metropol Yayınları, 2002.
- TOSUN, E.Gülgün, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- TOGAN, Z.Velidi, *Tarihte Usul*, Ankara: Enderun Kitabevi, 1985.
- TUNÇAY, M., “Siyasal Tarih 1950-1960”, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*.
- TÜFEKÇİOĞLU, H., ARIK, R. O., *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, Cilt 5.
- ULUÇ, A. VAHAP, “Liberal-Muhafazakârlık Siyaset ve Turgut Özal’ın Siyasi Düşüncesi”, İstanbul: *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 12, 2004.
- ÜLKEN, H. Z. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- YALÇIN, E.Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kaynakları*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2004.
- _____, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C.1-4, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Ed. Semih Yalçın) 2004.
- YERASİMOS, Stefanos, *Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- YÜCEL, M.S., *Demokrat Parti*, İstanbul: Ülke Kitapları, 2001.
- ZÜRCHER, E.Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev.Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- _____, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Siyasal Muhafazakârlık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 5, İstanbul, 2004. Ss 23-40.

İnternet Erişim Kaynakları

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c35/c350388.pdf>

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1691/18029.pdf> Erişim Tarihi 05.07.2016.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/viewFile/5000099403/5000092624>

[http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=825.](http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=825)

İNDEKS

1

12 Eylül.. 27, 36, 74, 75, 77, 78, 86, 88, 92, 114,
116, 117, 118

A

ABD..... 65, 76, 86
Abdullah Cevdet 43, 47
Abdülhamid 54
Abdülhamit 42
Adalet Partisi 5, 8, 10, 12, 67, 68, 70, 72, 76, 87,
91, 93
Adam Smith 19, 20, 29
Adana Muallim Mektebi 52
Adnan Menderes 61, 62, 63, 91, 107
Ahmet Çiğdem 14, 35, 36
Ahmet Hamdi Başar..... 63
Ahmet Kutsi Tecer..... 53
Ahmet Rasim 42
Ahmet Şuayip 41
Akıncı 27, 34, 36, 37, 57, 58, 59
Akkaş 26
Aktaşlı..... 23, 35, 39, 40
Ali Kemal Yiğitoğlu 53
Allah 46, 51, 85, 119
Almanya..... 17, 42, 44
Amerika 16, 17, 82, 118
Amerikan Devrimi 18
Anadolu 50, 51, 73, 78, 86, 116
ANAP8, 9, 10, 11, 12, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 122
Anavatan Partisi5, 10, 12, 75, 76, 78, 79, 81, 84,
85, 86, 88, 89, 114, 118, 119, 120
Anglo-Amerikan 18, 19, 37
Anglo-Sakson 26
Antik Yunan..... 15
AP10, 11, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 78
Arık 53, 56
Aristo 15
Atatürkçülük 80
Avni Başman 63
Avrupa 12, 17, 23, 24, 33, 34, 39, 44, 46, 53, 54,
58, 89, 90
Avrupalılaşma..... 55
Aydınlanma..... 17, 23, 26, 41
Ayvazoğlu..... 43, 44

B

Balkan Savaşları 43
Baltacıoğlu54, 55, 56
Batı .5, 14, 16, 17, 23, 24, 26, 33, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 41, 44, 53, 54, 55, 61, 72, 82, 92, 93,
94, 95, 121
Baticılık35, 44
Batılılaşma..... 51
Behçet Kemal 46
Bergson.....41, 42, 49, 51
Bergsonculuk..... 41
Berkes.....38, 55
Besim Üstünel 81
Beşir Ayvazoğlu 43
Bezmialem Valide Sultan Mektebi..... 49
Birinci Dünya Savaşı.....40, 43
Blondel51, 52
Bonald19, 31
Bordeaux Lisesi 49
Burke 18, 19, 20, 21, 22, 23, 32
Bülent Ecevit 74

C

Celal Bayar61, 62, 91
Cemaat 31
Cemil Koçak..... 60
Chateaubriand.....17, 31
CHP 10, 11, 12, 51, 54, 60, 61, 62, 69, 70, 91,
93, 116
Cicero 16
CKMP.....10, 67, 69, 70
Conservare 11
Conservative17, 21
Conservative Party 17
Cumhuriyet .1, 10, 12, 24, 35, 36, 39, 43, 44, 48,
50, 53, 54, 70, 71, 84, 87, 91, 92, 97, 116
Cumhuriyet Halk Partisi10, 44, 70
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi10, 67, 70
Cumhuriyetçi Parti 17

Ç

Çaha.....26, 28, 31

D

Darülfünun54, 87

David Hume.....	15, 29
De Gaulle.....	17
Demirel ..50, 67, 68, 71, 72, 73, 86, 87, 119, 121	
Demirkırat.....	62
Demokrat Parti. 5, 10, 12, 44, 60, 62, 63, 64, 65,	
66, 67, 68, 71, 76, 78, 91, 94, 96, 97, 114	
Deniz Baykal	68
Descartes.....	42
din ...5, 11, 12, 14, 24, 25, 30, 31, 32, 34, 38, 52,	
53, 54, 55, 64, 65, 66, 72, 76, 79, 80, 81, 84,	
90, 91, 119	
Doğu Bloku.....	83
Dörtlü Takrir.....	61, 63, 91
DP.....10, 11, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 109	
Dublin	18

E

Edmund Burke.....	11, 16, 18, 23, 90
Ekrem Alican.....	68
Ekrem Hayri Üstündağ	63
Eric Jan Zürcher.....	24, 62, 74, 75
Etiler	50
Evren.....	74, 75

F

F.A.von Hayek.....	29
Fahri Belen.....	63
<i>Felsefe Cemiyeti</i>	44
Feroz Ahmad	74, 75
Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu	63
Fırat Mollaer	24, 38
<i>Fransa</i>16, 17, 18, 20, 26, 42, 49, 50, 53, 119	
Fransız Cumhuriyeti	16
Fransız Devrimi	16, 18, 20, 23, 26, 34, 35, 37
Fransız İhtilali... 5, 11, 12, 18, 26, 33, 34, 71, 90	
Frederic Bastiat.....	29
Fuat Köprülü.....	61

G

G.K. Chesterton	20
Galatasaray Lisesi.....	49
<i>Gizli Celse Zabıtları</i>	14
Gökalp	41, 47
Gümüşpala	68

H

Halil Ayan.....	63
Halil Özyörük	63
Halkçı Parti	75, 79, 117

Hamdi Ragıp Atademir.....	53
Hamdune Hanım.....	54
Harries	29, 31, 32
Hasan Polatkan.....	63
<i>hıfz</i>	38
Hıfzı Oğuz Bekata	53
Hilmi Ziya Ülken.....8, 41, 42, 44, 47, 48, 49	
Hobbes.....	32
Hulusi Köymen.....	63
Hume	15, 26, 32
Hüseyinzade	41
Hüsnu Doğan.....	76

I

Işın Çelebi	88
-------------------	----

İ

İkinci Dünya Savaşı.....	44, 60, 61
İkinci Meşrutiyet	54, 58
iktisat	13
İlhami Safa	42
İngiltere	17, 23, 76
İnkılâp Partisi	67
İskoç	26
İslam.....	35, 49, 51, 52, 55, 95
İslamcılık.....	35, 36, 40, 44, 57, 58, 93
İslamiyet	66, 80, 119, 120, 121
İsmail Kara	58
İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu.....8, 54, 55, 56, 94	
İstanbul Lisesi.....	49, 52
İstanbul Üniversitesi.....	53
İzmir Atatürk Lisesi.....	52

J

J.W. Croker	17
-------------------	----

K

Kamil Kırkoğlu	67
Kant	42
Karl Manheim.....	17
Karlofça.....	34
Karpat.....	34, 65, 66
Kâtip Çelebi.....	34
Kayalı	47, 48, 49
Kemal Karpat	35, 38, 65, 70
Kemal Zeytinioğlu.....	63
Kemalist	36, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 48, 50, 94
Kemalizm .23, 25, 35, 39, 41, 44, 50, 54, 80, 92,	

Kenan Evren	74, 80
Kilise.....	15
Koçi Bey.....	34
komünist	42
Koraltan	62
Köprülü.....	62, 63, 91
Köylü Partisi	53
Kristol	32

L

laik	48, 72, 84, 88
Latince	15, 31
liberal ..16, 19, 20, 27, 28, 29, 40, 57, 66, 74, 76, 80, 83, 89, 91, 121	
Liberal Muhafazakâr.....	78
liberalizm.....	19, 28, 29, 66, 83
Liberalizm.....	19, 29, 30, 76, 118
Lord Hail Sham.....	23
Lord Hugh Cecil	23
Louis de Bonald.....	26

M

M.R Kirk.....	16
M.R. Nispet.....	16
Mahmud Şevket Paşa.....	58
Maistre	19, 26
Maurice Blondel	50, 51
Maurice Duverger	67
Mehmed Abdülhalim Paşa.....	58
Mehmet Akif.....	58
Mehmet Keçeciler.....	76
Menderes	61, 62, 63, 64, 67, 68, 119
Mete Tunçay	61
Metin Toker	70
MGK.....	74, 75
Millet Partisi	10, 71
Milli Birlik Komitesi	67
Milli Birlik Partisi.....	67
Milli Güvenlik Konseyi	74, 77
Milli Mücadele.....	40, 54
Milli Şef.....	52, 61
milliyetçi.....	5, 32, 40, 42, 44, 53, 56, 87, 88, 91
Milliyetçi Demokrasi Partisi.....	75, 79
modernizm	16, 23, 81
Mondros Mütarekesi	58
Morton Auerbach.....	16
MP	6, 10, 71
muhafazakârlık 5, 11, 12, 16, 17, 18, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,	

45, 48, 50, 56, 58, 64, 65, 66, 68, 71, 73, 76, 84, 89, 91, 118, 121	
Muhafazakârlık.....	5, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 19, 22, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 34, 38, 39, 40, 41, 45, 46, 50, 53, 54, 57, 58, 63, 67, 78, 82, 87, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 113
Muhlis Ete	63
Mustafa Kemal	40, 83
Mustafa Kemal Palaoğlu	83
Mustafa Şekip Tunç.....	44
Mümtaz Turhan	53
Mürteci	45
Mütareke.....	43

N

Naima	34
Nazım Hikmet	43, 46
Necdet Calp	75, 76
Necmi Erdoğan.....	78
Nihad Reşad Belger.....	63
Nihat Eğriboz	63
Nilüfer Göle.....	80, 89
Nisbet	19, 20
Niyazi Berkes	38, 49, 55
Nizam Ahmed.....	52
Norman Barry.....	29
Nurettin Topçu .8, 33, 49, 50, 51, 52, 53, 93, 96, 120	
Nuri Karahöyükü.....	53
Nuri Özsan.....	63

O

Oakeshott.....	21, 25, 27, 32
Orta Asya.....	50
Osmanlı34, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 48, 54, 57, 58	
Osmanlıcılık	40, 84
Owen Harris	28

Ö

Öğün	24, 35, 45, 46, 47, 50
Ömer Çaha.....	15
Özal ..6, 9, 11, 12, 76, 77, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 91, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121	
Özalizm	87, 121
Özipek	25, 26, 27, 28

P

Pasarofça Anlaşması.....	38
Peyami Safa.....	43, 45, 46, 56

Platon.....	22
Polatkan.....	68

R

Ragıp Gümüşpala.....	68
rasyonalizm.....	25, 32
Reagan.....	76
Refik Koraltan.....	61, 91
Refik Şevket İnce.....	63
Refik Tulga.....	70
Reform.....	24, 55
Remzi Oğuz Arık.....	8, 50, 52, 53, 56
Reşat Şemsettin Sirer.....	53
Rıza Tevfik.....	41
Roger Scruton.....	23
Rousseau.....	18
Rönesans.....	46, 52
RüknettınNasuhioğlu.....	63

S

Safa.....	8, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 56, 92, 95
Said Halim Paşa.....	35, 58
Saint Augustin.....	16
Sait Tahsin Tekeli.....	53
Samet Ağaoğlu.....	63
San Francisco Konferansı.....	60
SCF.....	54
Sedat Çumralı.....	53
Server Bedi.....	43
Shakespeare.....	47
Silahlı Kuvvetler.....	70
Sivas.....	83
siyasi...11, 13, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 26, 29, 32, 34, 35, 36, 40, 47, 60, 61, 62, 66, 67, 72, 74, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 114, 119, 121	
Sorbonne Üniversitesi.....	49
sosyoloji.....	13, 14, 47, 54
St. Augustine.....	15
Strasbourg.....	49
Suut Kemal Yetkin.....	53

Ş

Şerif Mardin.....	31, 57
Şevket Raşit Hatipoğlu.....	53
Şura-yı Devlet.....	58

T

Tanıı Bora.....	16, 17, 31, 54, 56, 58, 78, 87, 94
-----------------	------------------------------------

Tanııöver.....	56
Tanzimat.....	34, 35, 42, 48, 57, 82
Tarhuncu Ahmed Paşa.....	34
TBMM.....	10, 14, 61, 63, 97, 114
<i>TBMM Gizli Celse Zabıtları</i>	14
Tek Parti.....	51, 52, 53, 61, 64, 93
Tevfik Fikret.....	46
Tevfik İleri.....	63
Tevfik Rüştü Aras.....	63
Thatcher.....	76
Thomas More.....	16
Thomson.....	19
TİP.....	10, 71
Tocqueville.....	16
Topçu.....	49, 50, 51, 52
Topçuzade Ahmet Efendi.....	49
toplumculuk.....	51
Tory Partisi.....	17
Tunaya.....	57
Turgut Özal....5, 6, 9, 12, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 86, 87, 91, 93, 96, 115	
Turgut Sunalp.....	75, 76
Türk 5, 11, 12, 17, 23, 27, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 62, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 74, 77, 81, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 118, 120, 121	
Türk Talebe Cemiyeti.....	53
Türkçülük.....	35, 44
Türkiye . 1, 10, 12, 14, 16, 22, 24, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 107, 114, 121	
Türkiye Büyük Millet Meclisi.....	10
Türkiye Cumhuriyeti.....	12, 14, 60, 62, 87, 96
Türkiye İşçi Partisi.....	10, 71
Türkmen.....	50

Ü

Ülken.....	41, 42, 43, 47, 48, 49
Üniversite Reformu.....	49
ütopya.....	15, 22, 25

V

Vefa İdadisi.....	49
-------------------	----

W

Whig.....	18
-----------	----

Y

Yalçın Doğan	76
Yeni Türkiye Partisi	10, 67, 71
YTP	10, 67, 69, 71
Yüce Divan	14

Z

Zabıt Cerideleri	14, 83, 92
<i>Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri)</i>	14
Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu	53
Zorlu	68
Zühtü Velibeşe	63

Tablo. 1. 1961 Yılı Milletvekili Sonuçları İstatistikleri

1961 YILI MİLLETVEKİLİ SONUÇLARI İSTATİSTİKLERİ	
Kayıtlı Seçmen Sayısı	12.925.395
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	10.522.716
Oy Kullanma Oranı	%81.0

Tablo.2. 1961 Yılı Milletvekili Sonuçları

1961 YILI MİLLETVEKİLİ SONUÇLARI		
Parti İsmi	Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı
ADALET PARTİSİ	3.527.435	158
CUMHURİYET PARTİSİ	3.724.752	173
CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ	1.415.390	54

Tablo. 4. 1961 Yılı Senato Sonuçları

1961 YILI SENATO SONUÇLARI		
Parti İsmi	Oy Sayısı	Senatör Sayısı
ADALET PARTİSİ	3.560.675	71
CUMHURİYET PARTİSİ	3.734.285	36
CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ	1.350.892	16
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ	1.401.637	27

Tablo. 5. 1965 Yılı Milletvekili Seçim Sonuçları

1965 YILI MİLLETVEKİLİ SEÇİM SONUÇLARI			
Parti İsmi	Oy Sayısı	Yüzdelerik Dilim	Milletvekili Sayısı
ADALET PARTİSİ	4.921.235	%50.48	240
CUMHURİYET PARTİSİ	2.675.785	%27.44	134
CUMHURİYETÇİ KÖYLÜ MİLLET PARTİSİ	208.696	%2.14	11
YENİ TÜRKİYE PARTİSİ	346.514	%3.55	19
TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ	276.101	%2.83	15
MİLLET PARTİSİ	582.704	%5.97	31
BAĞIMSIZLAR	346.514	%3.55	19

Tablo.6. 1965 Yılı Milletvekili Seçim Sonuçları İstatistikleri

1965 YILI MİLLETVEKİLİ SEÇİM SONUÇLARI İSTATİSTİKLERİ	
Kayıtlı Seçmen Sayısı	13.679.773
Oy Kullanan Seçmen Sayısı	9.748.678
Oy Kullanma Oranı	%71.3

EKLER

EK.1. Adnan Menderes'in Seçim Kampanyası²²¹

²²¹ Necati Özkan, *Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar*, 3. Baskı, İstanbul: MediaCat Kitapları, 2002, S. 26.

EK.2.²²²

²²² A.g.e. s.28.

EK.3.²²³

²²³“Eğer yarın DP iktidara geldiği takdirde vaatlerini yerine getirmezse ve siz onu alışı etmezseniz milli vazifeni yerine getirmemiş olursunuz. Vatandaş! Milli Vazifeni Yerine Getir.” A.g.e. s. 31.

EK.4. ²²⁴

SEÇİM KAZANDIRAN KAMPANYALAR

1960'lı yılların öteki
yansında AP'nin
yaptığı seçim afisleri.

²²⁴ A.g.e. s. 40.

EK.5.²²⁵

SEÇİM KAZANDIRAN KAMPANYALAR.

²²⁵ A.g.e. s. 58.

EK. 6.²²⁶

SEÇİM KAZANDIRAN KAMPANYALAR

Birleşelim... Birleştirelim... Geçmişe değil, geleceğe bakalım...

Değerli Vatandaşlarım,
Yanıt, Yerel Seçimlere katılacaklız.

İçinde yaşadığınız beledinin belediye başkanı ve diğer mahallî yöneticilerini, 5 yıl için seçeceksiniz.

Bu önemli günün arifesinde, siyasî tabloya bakınca ne görüyorsunuz?

Üç aylık bir iktidarı, insaf çizgisinin dışında bir tutumla eleştiren; fikir üretmek, memleket dertlerine gözüm düşünmek gibi, muhalefet olmanın en temel gereklerini dahi yerine getirmeyen; Yerel Seçimlere, hayvli bir genel seçim havası vermek isteyen bir muhalefetle karşılaşıyoruz.

Bu tabloda, siz, kendinizi belediye hizmetlerine hazırlamış bir parti görebiliyor musunuz?

Devlet yönetimine olduğu gibi belediye hizmetlerine de kendini hazırlamış tek parti, Anavatan Partisidir.

Anavatan Partisi, vepveni bir zihniyettir.

Bu zihniyetin en belirgin vash, meselelerin kenarından dolabmak değil, üstüne üstüne gitmektir.

İk üç aylık icraatımız, her bakımdan bunu kanıtlamıştır.

Ancak yıllara sığabileceği tahayyül edilen bir icraat, üç aya sığdırılmıştır.

Değerli Vatandaşlarım,
Biz, geçmişe değil, geleceğe bakıyoruz.

Siyasî kavğadan yarıya değil, barışçı ve birleştiriciviz.

Çünkü, yanın 60 milyonluk kudretli, modern Türkiye'sinin ancak, millî birlik ve beraberlikle, huzur ve güven içinde inşa edilebileceğine inanıyoruz.

Çocuklarımızı, gençlerimizi bu barış havası içinde geleceğe hazırlamak, onlara daha mutlu, daha güçlü, çağdaş bir Türkiye

birakmak istiyoruz.

Siyasetteki varlık sebebimiz budur. Hizmet anlayışımız budur.

Siyasî kavğayı özleyenlerin, bizleri yeniden 12 Eylül öncesinin kavğa günlerine döndürmelerine, oylarımızla engel olalım.

Bu nedenle diyorum ki, hangi siyasî görüşten olursanız olun... Yanıt, oyunuzu Anavatan Partisi adaylarına verin.

Çalışmaya ve tarafsız davranmaya adanmış, yönetime hizmet vermeye hazırlanmış Anavatan adaylarını içpağra getirin.

Yanıt, milletçe Anavatan Partisi etrafında birleşelim. Anavatan'ın akıcı, yapıcı zihniyetiyle belediyelerimizi birleştirelim.

TURGUT ÖZAL

Anavatan Partisi Genel Başkanı

EK:7 Muhafazakârlık ve Oruç²²⁷

²²⁷ <https://indigodergisi.com/2016/06/muhafazakârlık-meselesi-3-neden-oruc-tutariz/> Erişim Tarihi: (11.12.2016).

EK.8

Eski Devlet Bakanı Metin Gürdere ile Mülakat (Görüşme Tarihi: 14.10.2016)

İsa YAPAR: 1983'ten sonra siyasi hayata atıldığınızı görüyoruz. 17.18. ve 20.dönem milletvekilliği, aynı zamanda 1997-1999 yılları arasında Devlet Bakanlığı görevinde bulundunuz. Siyasi hayatınızı ve Özal ile tanıştığınız zamanı anlatır mısınız?

Metin Gürdere: 12 Eylül öncesinde Tayyar Şahin diye bir arkadaşla ortaklık. O ortağımın babası 1950-54 arasında Tokat belediye başkanı, 1954-1957 arasında Demokrat Parti'nin milletvekiliydi aynı zamanda. Biz ortaklığımız sırasında, o siyasetle meşgul olurdu. Belediye meclisinde üyeydi. Siyasetle ilgisi olan oydu. Benim fazla siyasetle ilgim yoktu. O dönem Tokat kamplaşmıştı tüm Türkiye gibi. Sağ-sol çekişmesi vardı. Benim de o sırada yeğenlerim, kayınbiraderlerim hepsi Ülkücü Gençlik çatısı altındalar. Gerçi ben o zamanlar 38-39 yaşlarındayım. Bunlar o camianın içindeler. Ben de tabii uzak kalmam mümkün değil, zaten bana ters bir durum da değil. Ben MHP sempaticiydim. Bunu herkeste bilirdi. Maddi manevi yönden desteklerim vardı. Ama sadece o kadar. Onun dışında siyasi bir ağırlığım yoktu. Öylesine yoktu ki, o zamana kadar ne bir siyasi partinin kapısından içeri girdim ne Ankara'da TBMM'ye gittim ne de Bakanlık kapısına gittim. Sadece Bayındırlık Bakanlığına işim olduğu için gittim. 1982 yılında Tokat'a sığınmaya başladım müteahhit olarak. . Ben de Irak'ta bir iş aldım. Bağdat-Akaşat demiryolu vardı. Çinli işçiler vardı. Biz de istasyon binalarını yapıyorduk. Asıl biz taşeronduk. İşin gerçek sahibi devlet müteahhitlik şirketi idi. 1981-1983 yılında Irak'a gidip geliyorum. 1983 yılının Ramazan'ında oruç tutmak için Tokat'a geldim. Ondan önce de ben Tokat'ta müteahhitler sendikasını kurdum. Sendikanın başkanıyım. Bütün müteahhitler orada buluşuyorduk. Ben Irak'ta çalışırken Türkiye'nin Sesi radyosunu dinler, Türkiye'de olan bitenleri öğrenmeye çalışıyordum. Partiler kuruluyordu, ben de arkadaşlarımda başlamışlardır parti çalışmalarına diye düşünüyordum. Ben Türkiye'ye geldiğim zaman, MDP kurulmuş, sadece o vardı. ANAP diye bir şey yok. Fakat tutmamıştı. Daha ziyade eski kadrolarda olan insanlar kurmuştu. Biz de geceleri Ramazan'da Tokat'ta bir adet vardı. Teravîh namazından sonra belli yerlerde toplanılır, sohbet edilirdi. Biz de o sıralarda sohbet ederken misafirler de geliyordu. Orada konuştuğumuz konu MDP'nin tesiri olmadı

ANAP nasıl kurulacak. Onu takip ediyorduk. Bu konu şehre yayıldı. Mühendisler de Anavatan Partisini kuruyormuş diye. Bizim böyle bir isteğimiz de talebimiz de yok. İş bizim üzerimize kaldı. İş başka birine verilse beğenilmeyeceğimiz kaygısına düşeceğiz. Yanımızdaki birine direktif verdik, ANAP nasıl kuruluyor araştır diye. O sırada da Büyük Türkiye Partisi'nin en parlak dönemi. ANAP'ta ise in cin top oynuyor. Halil Şıvgın, Veysel Atasoy gönderdiğimiz adamla konuşuyor, onu kabul ediyorlar. Daha sonra Veysel Atasoy; Duyuyoruz ki Tokat'ta bir Metin Gürdere var. Fakat adam hiç pas vermiyor. Adam kendi gelmiyor, yanında çalıştırdığı adamı gönderiyor. Demiş. Daha sonra Cemil Çiçek geldi Tokat'a. Oturdu dedi ki : Sen tam aradığımız adamsın dedi. Daha sonra Özal adamlarını seçerken, partinin kadrosunu seçerken aradığı nitelikleri şöyle anlattı: Ben parti kadrolarının oluşması için üç özellik ararım. Birincisi hayatta başarılı olması, Sağlam adam olacak. Üçüncüsünü hatırlamadım.” Cemil Çiçek'te Tokat'a bizi ziyarete geldikten sonra Milli Selamitçileri ziyaret etti. Yeniden geri dönünce, 12 Eylül Öncesi 1977'de yapılan seçimlerde Turgut Özal Milli Selamet Partisi'nin İzmir adayıydı. Onunla da bir bağlantısı var. Zaten kişiliği de öyle. Dedim ki biz yeni bir Milli Selamet partisi içinde yer almayız. Cemil Çiçek bizle 3-4 saat konuştu. Aynı lafı iki kez tekrar etmedi. İkna etti bizleri. Peki kuralım dedik.

Daha sonra seçim çalışmalarını yaparken ortada başka insanlar çıkmaya başladı. Bir tanesiyle konuşmaya başladım. Polis çıktı zaten biliyordum. Parti kimlerle kurulacak, kurucu kadro nasıl insanlar, bunu öğrenip bildirmek istiyorum dedi. Ben ona kafasındaki tüm sorulara tek tek cevap verdim. Ben önce senin oyunu alacağım ki daha sonra başkalarının oyunu alabileyim dedim. Polis seni müdürümle tanıştıracam dedi. Hüseyin Küçük diye İstihbarat şube müdürü vardı. Sonra Samsun istihbarat Şube müdürü oldu. Geldi, tanıştık, konuştuk. Parti çalışmaları benim kontrolüm altında yürürken, parti kimlerle kurulacak vesaire bunlara söylüyorum. Bunlar da Ankara'ya bildiriyorlar. Fakat bu bana daha sonra umulmadık başka bir avantaj sağladı. Bunlarla aramızdaki güven ilişkisi sonrasında milletvekillerinin adaylıkları belirlenirken onlarla da ilgili bilgi toplayıp gönderdiler. Sonra bana kendileri anlattı. Milletvekili adayları belirlendi.

Adaylar belirlendikten sonra tek tek adaylara raporlar hazırlanıyorlar. Benimle de ilgili dönemin valisi Çetin Birmek, onların yazdıklarını karalamış, aşırı MHP'li

yazmış benim için. Çocuklar biz bunu imzalayamamış demişler. Aşırı MHP'li diye rapor yazdırıldığı anda ben kesin veto ediliyorum. Bunun üzerine vali bunu değiştirmek zorunda kalmış. Onlarla kurduğum diyalog birinci tehlikeyi atlatmamı sağladı. O sırada çalışmalarımız ilerliyor, Ben de arada Irak'a gidip geliyorum. Bir gün parti binasında otururken, kapının önünde gözlüklü, zayıf birisi belirdi. Eski Başbakan Bülent Ulusu ANAP'a geçti. Ben bu Anadolu'da nasıl tesir yaptı onunla ilgili araştırma yapıyorum dedi. Bunların hepsini yazmış, Cumhuriyet gazetesinde hepsi var. 12 Eylül Hükümeti'nin mağdurları da var dedim. Bu mağdur insanlarla ilgili ortaya çıkan durum konusunda hükümetin bütün olumsuzlukları bir senet gibi MDP'ye ciro oldu dedim. Bu, bizim için çok büyük avantaj dedim. Bunu yazabilir miyim dedi. Tefrika halinde yayınladılar. Benimki yayınlandığında olay oldu. Milliyet gazetesinde yazan, sonra iş kazasında ölen birisi hakkında bir yazı yazdım. Nazlı Ilıcak 12 Eylül'e kafa tutuyor o sıralarda. Zaten MHP'liyim diye üzerimde bir veto havası var. Herkes Ankara'ya gitmiş, ben gitmedim. O ara aklıma geldi. Eve telefon geldi mi diye merak ettim. Herkes bana veto aldım diye bakıyor zira. Ben veto yerim diye düşünüyordum. Gelecek seçimleri düşünüyorum artık şimdiden. Sonra Tokat'tan veto yok haberi aldım. Hazırladığımın tersine bir durum oldu. Tokat'ta veto olmamıştı. Bu veto olayında daha sonra polislerin rolü dolayısıyla olduğunu öğrendim. Mehmet Karadağ vardı o sıralar. Bu konseyin hizmetlisiymiş. O bana anlattı. Benim aleyhime bir sürü yazı varmış, hepsini yırtmışlar. Bu arada Cemil Çiçek ile ilgili ir noktayı anlatmalıyım. Bir ara Cemil Çiçek'le ikimiz kaldık. Ona: Bu genel başkan'a Kürt diyorlar, daha sonra Kürt devleti vesaire kurulmaya çalışılırsa biz olmayız bu oluşumun içinde dedim. Sonraları Cemil Çiçek hiç kimsenin bu soruyu sormaya cesareti olmadığını sadece benim sorduğumu söyledi. Cemil Çiçek dönünce Özal'a beni anlatmış.

Peki, Özal ile tanışmanız?

Bir toplantıya çağrıldık. Kısa boylu, göl suları gibi sakin, yakındaki insanlara rahatlık veren birisini gördüm. Fakat bu durumunu silah olarak kullanıyor. Elinde bir rapor tutuyordu. 1977 seçimleri ve 1979 senato seçimlerinin Tokat sonuçları var. Almus'ta CHP'nin neden çok oy aldığını sordu. Alevilik-Sunnilik var bizim oralarda. CHP oradan oy alır dedim. Sen git oralarda özel olarak çalış dedi. Kabul ettim. Seçim çalışmaları yapılıyor, ben köyleri geziyorum. 12 Eylül öncesinde hepimiz zarar gördük, biz bir

adım atıyoruz, siz de atın dedim. İlimli karşıladılar. Karşımızda Halkçı Parti diye bir parti yok, bulamadık, MDP zaten yok. Seçim propoganda gezilerinebaşlamadan bir gün önce Özal Tokat'a geldi. Bu hükümetin ordaki otelde kadılıç partiye geldi. Durumu sordu. Biz 4-5 vekil çıkarınız dedim. Erzincan'a gittik. Orda da tekrarladım. Herkes bana baktı ters ters. Seçimler oldu. 4 tane çıkardık. Ama seçim zamanı hiç göremediğimiz Halkçı Parti 2 tane çıkardı. Sadece ufak konvoy yapmışlardı. Kazanan bütün arkadaşlar bakan olmak için Ankara'ya gittiler. Ben gitmedim. Köyleri gezdim teşekkür için. Meclisin açılacağı günün öncesinde Bulvar Palas'ta kalan vekiller vardı. Bütün vekillere akşam Özal yemek verdi. Toplantıda Afyon vekili vardı onunla otururken, arkadaş geldi, Genel Başkan'ın beni istediğini söyledi. Özal bana sen nerelerdesin dedi. Seçimlerdeki başarınızı kutlarım efendim dedim. Olur, mu asıl ben senin başarını kutlarım dedi. Fakat konuşmak mümkün değil. Etrafı çok kalabalık. Beni gördü boynuma sarıldı. Benim için iki ilin sonucu önemli idi dedi. Birincisi Malatya ikincisi Tokat dedi.

Daha sonra Konsey bize iktidarı bize 1,5 ay kadar teslim etmedi. Bu sırada toplantılar oluyor. Tokat seçim sonuçları hakkında vesaire.

Ankara'da toplantılar var. Randevu alıp gittim. Başbakanların etrafı her zaman kalabalık olur. Şansıma teke tek görüşme fırsatı yakaladım. Biraz konuştuğundan sonra, Almus'u, Aleviler'i, seçim değerlendirmelerini sordu. Sayın Başbakanım oralardan oy alamıyoruz deyince: Olsun sen yine de onları sakın ihmal etme bol bol yardım et dedi. Onlar özbeöz Oğuz boylarıdır dedi. Bakın bu adamı yıllarca Kürtlükle suçladılar. Kürt devleti kurmakla suçladılar. Kürt devleti kurmayı istemekle suçladılar. Ben bugün dünya yarın ahiret şahidim. Özetle partinin kuruluşundan, oluşumlarından anlatacaklarım bu kadar.

12 Eylül'ün başbakanı Bülent Ulusu'ya karşı verdiğiniz demeç vardı. Nasılsa MDP düşer. ANAP iktidara kolayca gelir minvalinde. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ben bu demeci verdim. MDP Konsey'in partisi. Kimse Konsey'e söz söylemeye cesaret edemiyordu.

O dönemdeki siyasilerin argümanları nasıldı? Üslup? Tartışmalar? Sizin için siyasetin Nasreddin Hocası diyorlar.

Bizim arkadaş grubumuz avcı grubu. Avcılarız biz. Avcılar genelde nükteli insanlardır. Sonra ben Politika'da Nükte diye bir kitap okudum. Orada çok değişik, parlamentolarda nüktelerle ilgili şeyler gördüm. O beni etkiledi. Bir de Türk milleti zeki bir millet. Nükteye çok yatkın. Bunun siyasette çok önemli bir enstrüman olabileceğini düşündüm. Çünkü sizin bir farkınız olmalı ki insanlar size ilgi gösterebilir. O zaman moda büyük devlet adam pozları idi. Büyük sözler söyleyeceksin. Ağır olacaksın. Everest, Yavuz zırhlısı gibi... Önce doğal olacaksın. O altyapı ve bunun etkisiyle ve benim de karakterim hem sert, hem yumuşak yapıdadır. Bunu da politikada kullandım. Sürekli gazetelerde çıkardı. Bana siyasetin Nasreddin Hocası lakabını Ankara'daki gazeteciler taktı. Anlattığım hikâyeler dolayısıyla vesaire. Rahmetli Özal'da nükteyi çok severdi. Siyasette mizah tesadüfen olmaz. Spontane, ortamı oluştuğunda olur. Ortamı hazırlayacaksın.

Tekrar siyasete dönersek, parti kurulduktan sonra parti programında diğer partilerden farklı argüman var. Liberalizm-muhafazakârlık ekseninde açıklamalar var. Bunun hakkında ne düşünüyorsunuz? Parti programı ve içeriği hakkında?

ANAP, Özal öğrencilik yıllarında, ailesinin tesiriyle dindar birisiydi. Tarikat mensubuydu. İnançlı bir adam olarak mühendis olmuş, Amerika'ya gitmiş. Fakat Amerika'ya gittiğinde kalkınmayı yakından görünce etkilenmiş. Kafasında sürekli sorular oluşmaya başlamış. Onların zaten Ahmet Zait Kotku diye bir şeyhleri var. O siyasete Erbakan'ı da yönlendiren o. Bu bilimin siyasete girerek, bir de teknik üniversitenin kendine özel formasyonu vardır. Bu kadrolarda esası. Özal devrimci bir adamdır. Muhafazakârlığı kişisel bir meseledir.

Özal anlarında din ile ilgisinin üniversitede başladığını söylüyor mesela ?

Devrimci, atak, aksiyon adamı Özal. Muhafazakârlığı tamamen bireysel. Siyasal anlamda muhafazakârlığı aktif değil. Namazlarını saklı kılar. Alenen yapmazdı. Dini referans olarak, biz serbest piyasa ekonomisini getirdiğimiz zaman, ordaki sohbetimizde söyledi. Basında çıkmadı. Asıl İslamiyet serbest piyasayı emreder dedi. Çünkü İslamiyetteki anlayış alıcı ve satıcının karşılıklı rızası esastır. Bu sadece böyle bir referans. Mesela İslamiyet'i yüceltmek, imam hatip okulu açmak, dini değerleri yükseltmek gibi endişeleri yok. Özal'ın tek gayesi Müslüman'ın kalkınmasını görmek. Müslüman önce kalkınmalı ve zengin olmalıdır diyordu. Bu perişanlıktan kurtulmalı diyordu. Bunda önce yıllarca daha geriden, Menderes'i gözlemiş. Başkalarının omzundan bakarak gözlemiş. Sonra Demirel ile yan yana çalışmış. Ve ne yapılması gerektiğini kafasında tasarlamış bir siyasi lider. Kambiyo rejiminin düzenlenmesi, bürokrasiyle savaş açılması, KDV'NİN getirilmesi gibi şeylerin hepsi devrimci hareketlerdir. Uygulamada özellikle ekonomiyle ilgili uygulamalarda bu böyledir. Siyasetteki devrimciliği de 141, 142 ve 163. Maddelerin Ceza Kanunu'nda değiştirilerek din ve vicdan hürriyetini fikir ve düşünce hürriyetini getirmesidir. Kimse yanaşamıyordu bunlara. İnançlı bir insandı. Allah rızasını gözetiyordu, biliyorum. Ama bunları siyasi endişeler ile yapmıyordu. Siyasi anlamda değildi bunlar. İslamiyet'i hedef alan veya ondan yararlanan bir şey değildi.

Özellikle sizin demeçlerinizde Ecevit'e karşı sert tutum sergilediğiniz görüyoruz. Dini eğitimin yetersizliği konusunda da fikirlerinizi belirtmişsiniz. Sizin bu konudaki düşünceleriniz nelerdir? ANAP'ın, Özal'ın imam hatip okulları konusundaki tutumu neydi?

Bizim gündemimizde, Özal döneminde din eğitimi veren okullar vardı. İmam hatipler diğer okullar arasında ne gerideydi ne ilerideydi. Biz İmam hatip okulları için özel bir tutum içerisinde değildik, olmadık. Ama din eğitimi ile ilgili olarak, ben yeterli bulmuyordum. Ama bu her şeyi bırakıp da herkesi imam hatipleştirme gibi din eğitimi esas alan bir sistem kurmak değil, mevcut din eğitiminin standardını yükseltmek. Yani din eğitimi almak isteyenlerin alacağı din eğitiminin standartlarını yükseltmek. Bizim Recep yazıcıoğlu'nun kardeşi Sait yazıcıoğlu vardı. Bizde Diyanet İşleri Başkanlığı da yaptı. Profesör. Doktorasını gitti Fransa'da yaptı. Öyle şey olur mu? Bir de ana fikir

olarak ne? Yetersizlik hangi noktada? İslamiyet gibi ekvatorlardan kutuplara, ortaya çıktığı günden ahir zamana kadar, geçerli olacak bir din. Öyle değil mi? İyi ama bu kadar yaygın coğrafyaya ve bu kadar yaygın zamana hitap etme yeteneği olan bir din hala çıktığı ilk günlerdeki dar kalıplarla yorumlanıyor. Hayat değişiyor, şartlar değişiyor. İslamiyet bunlara nasıl cevap verecek? Yeni yorumları geliştirmek lazım. İslamiyet'in temel prensiplerine, fakat bu dinde reform falan değil, o şekilde olmadan. Bilimsel buluşlar gelişiyor sürekli. Bütün bunları esas alan bir din eğitimi olmalı. O konuda nerede olduğumuzu zaten söylemeye gerek yok.

Din ve laiklik hakkındaki görüşleri neydi ANAP'ın?

ANAP bu konulara girmiyordu. Çünkü o zamanlar bu konulara girmek demek başınızın belaya girmesi demektir. Bir grup vardı laiklik elden gidiyor diyen, sağcı basın sadece Tercüman gazetesi vardı. Gerisi hepsi bize karşı bu gibi konulara karşı insanlardı. Böyle bir tartışmaya girmek, ekonomik alanda yapılacak reformları engelleyecekti. Bunlarla ilgili zaman kaybetmeye tahammülümüz yoktu. Biz milliyetçiler olarak ilk başta Altaylardan Viyana kapılarına! Diye ilke söz verirken bizimle dalga geçtiler. O eskidendi, artık ne üretiyorsun ondan haber ver dediler. Biz de buna yöneldik. Bunlar oy almak için istismar edilebilecek konular, insanlar bunların üzerine gidiyorlar.

Siz ayrıca Aydınlar Ocağı'nın da müdavimlerindendiniz.

Evet, öğrencilik yıllarımda

Aydınlar Ocağı'nın aydın kelimesi o dönemde sol fraksiyona bağlıymış gibi görünmesi, isminin de o yüzden Aydınlar Ocağı olduğunu söyleyenler var. Aydın kelimesi sağ cenaha eklenemez bir terim miydi? İsminin kökeni neydi? O dönemlerde Aydınlar Ocağı nasıldı? Ne gibi hizmetlerde bulundu?

Türk Kültürünü, Türk Milletini esas alan gençlere bunları işleyen bir faaliyet içindelerdi. İdeolojik bir faaliyet. Türklüğü, Türk kültürünü esas alan, bunları işleyen. Ama mesela Aydınlar Ocağı'nda kalkınma kavramı yoktu. Gelişme kavramı yoktu. En etkili ismi Nurettin Topçuydu. Hafta sonları Nurettin Topçu'nun konferanslarına

giderdik. Konuşulanlar Türk kültürü, Türklüktü. Hamaset yoktu. Akılcı bir Türk milliyetçiliği vardı. Siyasette yoktu.

İdris Küçükömer Türkiye’de solcular sağdır, sağcılar soldur der. Buna katılır mısınız?

AKP Hükümeti resmen solcu hükümet. Fakire yardım ediyor. Sağlık konusunda yaptıklarına bakın. Zaten bizde solcu hükümetler ancak konuşurlar. Halka bir şey versinler. Sol düşüncenin halkı önceleyen ve ondan yana olan tutumunu sağ iktidarlar yapmıştır. Sol halka hiçbir şey vermemiştir.

Peki ya Özalizm?

Tamirat ile olmaz bu iş. Yıkıp yeniden yapacaksın. Anavatan da böyle yaptı. Kürt meselesinde de öyle. Özalizm aslında liberal ekonomiye geçişte neden liberal ekonomi? Serbest piyasa ekonomisi İslamiyet’in esası. Dünyada ne kadar kalkınmış ülke varsa hepsi liberal ekonomi sayesinde. Bir başka şey daha ortaya koydu. Demokrasi, fikir vicdan hürriyeti var bütün kalkınmış ülkelerde. Yıkılması gereken ne varsa üstünü gidilmelidir. Bugün Özalizm diye bir şeyden bahsedersen, kesin tedbirlerdir.

Özal’ın Türkiye getirdikleri’de bu açıdan değerlendirilebilir

Türk muhafazalığında ve dünya muhafazakârlığında her dindar muhafazakâr mıdır? Her muhafazakâr dindar mıdır?

Geriye bakınca bizde muhafazakârlık daha ziyade dini değerlere sahip çıkmak, anlamında anlatılıyor. Liberal muhafazakârlık tam değil ama aramızda masonlar, liberaller, muhafazakârları harmanlayıp bunlardan güç alma düşüncesi hâkimdi.

24 Ocak Kararları?

Türkiye çok kötü durumdaydı. Bu kararlar ekonomi rahatladı. Bu kararları alan ve uygulayan Özal’dı. Demirel’in katkısı yok. Demirel siyasi destek. Ama Özal Sonradan bize anlattı. Batı’dan para istiyoruz. Dövizimiz yok ithalat yapalım. Batı verdiğim paraları seçmene dağıtıyorsun, nasıl geri ödeyeceksin diyor. Onları ikna etmek lazım. Bir gün Özal’ı 8 saat beklettikten sonra para vermiyoruz demişler. Çaresiz.

Batı'yı ikna etti. Bu başarıdır. Görünüşte kötü intiba olabilir ama kimsenin cesaret edemediği şeyi yaptı. 24 Ocak Kararları da bir devrimdir. Özetle Anap'dan kültürel yönden muhafazakârlığın savunucusu olarak bahsedilebilir. Yoksa devamında devrimci bir partidir. ANAP'ın muhafazakârlı insanı kültürel yönden etkilenen yönü. Kültürle bağlantılı yönü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : İsa YAPAR

Doğum Yeri ve Tarihi : Düzce, 20.02.1992

Eğitim Durumu:Yüksek Lisans

Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih ABD, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı (Okuyor)

Yabancı Dili : İngilizce

İletişim: 0544 5261892

E-Posta Adresi : isayapar55@gmail.com